

พุทธธานุภาพ

โดย

อำมาตย์ตรี หลวงวิจิตรวาทการ

ผู้แต่งหนังสือ

วิชาแปดประการ

มหาบุรุษ และ มั่นสมอง

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์

จังหวัดพระนคร

๓๒ มกราคม ๒๔๗๓

234.31213

0527 PW

พุทธานุกา

โดย
อำมาตย์ตรี หลวงวิจิตรวาทการ

ผู้แต่งหนังสือ หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
วิชาแปดประการ
จันทบุรี

มหาบุรุษ และ มั่นสมอง

~~หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา~~

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์

จังหวัดพระนคร

๑๒ มกราคม ๒๕๒๓

ด้วยฉันทนันทนาการ

จากหนังสือ สื่อนานาชาติ

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศเชอ

พระองค์เจ้าไทรทศประพันธ์

เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ

เลขที่ (งค.)

ผู้ประกาศความสุขความเจริญแก่ข้าพเจ้า

เลขที่ ๒๙๔ ๓๑๒๑๓

๗ ๕๒๗๗

หลวงวิจิตรวาทการ

เลขทะเบียน

๘-๖๗๖. ๗๕๕

คำนำ

ความเห็นของมนุษย์ในเรื่ององค์พระพุทธรูปเจ้านั้น
มีแตกต่างกันอยู่ถึงสามทาง ทางที่ ๑ เห็นกันว่า
พระพุทธรูปเป็นรูปประเสริฐสุด ทรงความสามารถ
ยิ่งนักมนุษย์สามัญ และมีอิทธิพลยิ่งกว่าเทวดา
อินทร์พรหมทั้งหลาย ดังที่เราเชื่อกันแต่โบราณ
กาลมา, ทางที่ ๒ เห็นว่า พระพุทธรูปไม่ทรงมีอะไร
พิเศษกว่าคนธรรมดา นอกจากฉลาดกว่าและค้ำหัว
หลักธรรมได้ถูกต้องดีกว่าคนอื่น ๆ เท่านั้น ซึ่งเร
ความเชื่อก่เกิดขึ้น และกำลังจะแพร่หลายอยู่ไ
น, และทางที่ ๓ เป็นความเชื่อของฝรั่ง
ว่าพระพุทธรูปไม่ได้เคยอุบัติมาในโลกนี้
พวกคนกรณจารย์ ดมมตชนเพ
หลักธรรมที่ตนบัญญัติเอาเองเท่านั้น
ใครมีความเห็นความเชื่อนั้น

หนังสือบรรยายเหตุผล ที่ตนค้นหาประกอบในทาง
นั้น เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพเจ้ามีความเห็นในทางที่ ๑
ก็ใคร่จะบรรยายเหตุผลของตนไว้ม้าง และหนังสือ
พุทธชาณุภาพ ก็มาปรากฏ แก่ตาท่านผู้อ่าน ด้วยประการ
ดังนี้.

ในเวลาพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้รับคำขอ
ร้องจากท่านผู้อ่านหลายท่าน ให้อธิบายค้ายาก ๆ ไว้
บ้าง เพราะปรากฏว่าบางครั้งข้าพเจ้าใช้ค้ายากเกินไป
ในหนังสือที่แต่งมาแล้ว แต่คำขอร้องเหล่านี้ ข้าพเจ้า
ได้รับมาเมื่อได้พิมพ์หนังสือพุทธชาณุภาพไปตั้งครึ่ง
เล่มแล้ว ไม่มีทางที่จะเขียนหมายเหตุหรือเปลี่ยนแปลง
อะไรได้ จึงตกตงใจทำคำอธิบายศัพท์เข้าใจ
ให้พอควร. นางสาวประภา ระพิพันธุ์ ป. ม.
ศิริโชคิเวช ผู้กำลังศึกษาภาษาฝรั่งเศส
ทราบความประสงค์ก็นักได้รับอาสา
ช่วยอธิบายที่ปรากฏในท้ายหนังสือนี้ ก็

บทที่ ๑ พุทธสมบัติ

เมื่อถึงวันวิสาขบูชาปีนี้ อันเป็นวันสำคัญที่สุด
ในพระพุทธศาสนา เราพากันเข้าไปในอุโบสถอาราม
ใดอารามหนึ่ง นั่งตรงหน้ารูปอันมหิมา ซึ่งเรา
เรียกว่าพุทธปฏิมากร คือรูปที่ทำเปรียบด้วยองค์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า บัดทองอร่ามทั่วไปถึงองค์ ประ
ดิษฐานอยู่บนแท่นที่แพรวพราว ด้วยแก้วกระจกซึ่ง ประ
ดับประดาโดยฝีมืออันประณีต ภายใต้มีเครื่องสัก-
การะสว่างไสวด้วยแสงเทียน พระสงฆ์สามเณรมา
ประชุมพร้อมกัน ถววดั่งแสดงความเคารพ ระลึก ถึงพระ
พุทธคุณ วันนั้นเป็นวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ประสูติจากครรภ์พระพุทธรมาดา, ตรัสรู้พระอนุต-
ตัมมาสัมโพธิญาณ และเสด็จดับขันธปรินิพพาน
ภายหลังที่ได้ทรงทำประโยชน์แก่โลกไว้เป็นอนันต์
เราหัดบวชระลึกถึงพระพุทธคุณ, ได้

ตามเนรศวรคณนค์ อย่าง พร้อมเพรียง มากระทบได้ศ,
 ร่างกายของเราได้ รับความเยือกเย็น อันมีประจำอยู่ใน
 โปสถ์ทุกกาละ, รูปหอมที่ปรุงด้วยกระแจะจันทร์
 และ สรรพดอกไม้ ทรายกรอง อย่าง งดงาม ก็ปลิวฟุ้ง
 มาต้องขานะประสาธ ดวงจิตต์ของเราก็ดำเนิรออก
 จากพระราชอาณาจักรสยาม เข้าสู่ดินแดนอันกว้าง
 ใหญ่แห่งประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นภูมิภาคศูนย์กลาง
 แห่งศาสนา, ศีลธรรม, ตัทธิและวิทยาอาคมทั้งหลาย
 เป็น ที่ประชุมแห่ง เรืองนิยายวรรณคดีและศิลปกรรม
 ต่าง ๆ. ความคิดของเราก็กอຍออกจากบัตยุบันสมัย
 กดับเข้าสู่ประตูแห่งอดีตกาล ระลึกถึงเวดาสัมพันธ์
 ปิเศษที่ดวงมาแต่, เมื่อ ๔๕ ปี ก่อนพระพุทธศักราช,
 งามเต็มเด็จพระบรมโสดนาถ ยังประทับอยู่ ภายใต้ต้น
 อาโพธิ โกลดฝั่งแม่น้ำเนรญชรา เป็นพื้นที่ราบ
 งามเขียวสด น่าเบิกบานใจ แม่น้ำเนรญชราก็
 มีน้ำใสบริสุทธิ์ ห่างออกไปจากนั้นโดยรอบ

มีหมู่บ้านคนอยู่สำหรับได้เสด็จเที่ยวภิกขาจาร, ใน
 ท่ามกลาง ความวิเวกแห่งราตรีกาดเพ็ญ เดือนหก พระ
 จันทรเต็มดวง พระองค์ได้ทรงบรรลุดวงญาณต่างๆ
 ในไตรยาม จนได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณใน
 เวฬุอรุณชน. เรานักต้อไปอีกถึงเมื่อพระองค์ประกาศ
 พระคำสอนา แวดล้อมด้วยสังฆสาวก ประทานพระ
 ธรรมเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ ทรงวางดวงพระทัย
 อันรุ่งโรจน์ส่องโลกให้คลายความมืดมนท้ บรรลุถึง
 ซึ่งความสว่างคือการรู้เห็นตามที่เป็นจริง วันวิสาขะ
 บุรณมีไม่ ฉะเพาะแต่ เป็น วัน เคาระหัต ของโลก อย่าง
 เดียว ยังเป็นวันเศร้าสดุดของโลกอีกโสดหนึ่งด้วย
 เพราะต้อจากเวลาที่ตรัสรู้มาได้เพียง ๔๕ ปี พระ
 องค์เสด็จเข้าสู่นิพพาน ทังไว้แต่พระธรรมและพระ
 สังฆเป็นเครื่องแทนพระองค์อยู่ในโลก.

เราถึงแล้วซึ่งพระองค์ว่าเป็นทพิง เราปฏิบัติตาม
 คำสอนของพระองค์ เราเคารพนบนอบเมื่อแม่เจ้า
 จานแต่พระสังฆผู้เป็นบุญญเขตต์ เราผู้เป็นพุทธ

คำสอนที่นับถือพร้อมทั้ง ๓ ประการ มิได้ขาดตก
บกพร่องแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย.

คนบางจำพวกมีความคิดว่า เมื่อปฏิบัติตามพระ
ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็เพียงพอที่จะให้
ความสุขแก่ชีวิตได้แล้ว ไม่จำเป็นต้องระลึกถึงองค์
พระพุทธเจ้าเลยก็ได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนไว้แล้วว่า
พระธรรมเป็นเครื่องแทนพระองค์อยู่ในโลก ผู้ที่ได้
เห็นธรรมก็เท่ากับได้เห็นพระองค์ ความคิดเช่นนั้นถ้า
คิดแต่เพียง ๆ ก็พอจะฟังได้ แต่ถ้าจะครองตนไปให้ ถึง
ซึ่งแล้ว คนที่นับถือพระธรรมอย่างเดียว ไม่นับถือ
องค์พระพุทธเจ้าด้วยนั้น ก็ไม่ผิดอะไรกับลูกอกตัญญู
คอยแต่จะรับเอาทรัพย์มรดกของบิดามารดา แต่ไม่
มีความเคารพนับถือในตัวบิดามารดาเอง.

มีปราชญ์ฝรั่งเป็นอันมาก ที่ยอมรับว่าธรรม
ของพระพุทธเจ้าเป็นดังประเสริฐสุด อาจนำความสุข
มาให้แก่ผู้ปฏิบัติได้จริง แต่เมื่อกล่าวถึงองค์พระพุทธ

เจ้าแล้ว บางคนก็แสดงความสงสัยต่าง ๆ นานา จน
ถึงกับว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ได้มีขึ้นจริงในโลก เป็น
แต่บุคคลสมมติ (Personnage Typique). มีฝรั่ง
ที่เขียนความเห็นเกี่ยวกับพุทธประวัติ ๒ คน คน
หนึ่งชื่อ "โอเดนเบอร์ก" กล่าวว่า "ประเทศอินเดีย
เป็นประเทศสำหรับบุคคลสมมติ ไม่ใช่สำหรับบุคคล
ที่มีตัวจริง ฉะนั้น ถ้าหากพระพุทธเจ้ามีใช้บุคคล
สมมติแล้ว ก็เป็นการดัดแปลงที่เรื่องราวของพระ
พุทธเจ้าจะกลายเป็นความเท็จไปทั้งสิ้น และเมื่อเป็น
เช่นนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าก็เป็นแต่เพียงความฝันของ
มนุษย์ และตำนานพุทธประวัติก็ไม่มีค่ายิ่งไปกว่า
เรื่องเวียงจันทน์" อีกคนหนึ่งชื่อ "เคอร์น" กล่าวว่า
ว่า "ในข้อความที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้านั้น ไม่มี
ความจริงเลย เป็นแต่เพียงนิยายซึ่งแต่งขึ้นได้ ด้อย่างน่า
ประหลาด โดยอาศัยความตั้งใจดีและตั้งใจจริงของ
ผู้แต่งด้วย."

แต่อย่างไรก็ดี ฟรังทเชอว่าพระพุทธเจ้ามีจริง
 ก็มียุ่มาก ในหนังสือเล่มหนึ่งที่ข้าพเจ้าได้พบ ผู้
 แต่งชื่อ ปอด โอตตรามาร์ ศาสตราจารย์แห่งมหา
 วิทยาลัยกรุงเยนิวาประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พยายาม
 พิสูจน์อย่างเถียงไม่ได้ ว่าพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นจริง
 ในโลก วิธีพิสูจน์นั้น คือบรรยายถึงหลักศิลาจารึก
 โบราณซึ่งมีผู้ขุดพบในประเทศอินเดีย เป็นพระยาน
 อย่างแน่ชัดว่า พระพุทธเจ้า และ วงศ์ศากยะได้เกิดขึ้น
 จริงในประเทศนั้น ข้อพิสูจน์ของท่าน ปอด โอต
 ตรามาร์ นั้น คล้ายคลึงกันกับที่เจ้าคุณเมธาธิบดีได้
 กล่าวไว้ในหนังสือของท่านชื่อว่า “พระพุทธศาสนา”
 ซึ่งได้พิมพ์เมื่อวันที่ ๓๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ น.

แต่สำหรับพวกเราผู้เป็นพุทธมามกะ เรามีหัวใจ
 หดหู่พ้นห่างไกลจากข้อสงสัยที่วุ่นนั้นแล้ว เราเชื่อโดย
 ไม่ต้องการพิสูจน์ ว่าพระพุทธเจ้าได้มีขึ้นจริงในโลก
 เรายอมรับว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงคุณธรรมอันประ

เสรีรัฐสุด ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในหัวใจเรา ก็มีอยู่แต่
 เพียงว่า คุณสมบัติอันประเสริฐสุดของพระองค์
 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าสิ่งซึ่งพระองค์ ได้ทรงบรรลุถึง
 และ ทรง มีอยู่ ตาม ที่ข้าพเจ้าให้ เป็น ชื่อ ของ บทที่ว่า
 “พุทธสมบัติ” นั้น มีชัดเจนและความหมายเพียงไร.
 เพื่อให้เราสามารถตอบปัญหาข้อนี้ได้อย่างถูกต้อง เรา
 จำต้องพิจารณาปัญหาเสียสองข้อก่อนคือ

๑. ประเทศอินเดียในสมัยเมื่อ ๓๐๐๐ ปี มาแล้ว
 นั้น มีสภาพเป็นอย่างไร ? และ
๒. คัมภีร์ ตำราทั้งหลายในพระพุทธศาสนาที่มีผู้
 แต่งไว้เป็นภาษามคธแต่โบราณกาลนั้น ควรเชื่อถือได้
 เพียงไร ?

ในข้อที่ ๑ การที่เราจะวินิจฉัยว่าประเทศอินเดีย
 ในสมัยเมื่อ ๓๐๐๐ ปี มาแล้วมีสภาพเป็นอย่างไร นั้น
 ก็สุดแต่ว่า เราจะเชื่อความเห็นว่าใดกันตั้งนั้นมี
 มนุษย์ อยู่มาแล้วตั้งโกฏิบ้างตามความคิดของพวกคน

รจนาคารย หรือว่าโลกนตงชนแต่มนุษย์อยู่ยัง
 ไม่ถึงหมื่นปีตามความคิดของนักพงศาวดาร ความ
 คิดทั้ง ๒ ประการนี้มีผลแตกต่างกันมาก กล่าวคือ
 พวกที่ถือว่าโลกนตงชนตงโกฏีขึ้นมาแล้ว ก็เห็นว่าดัง
 ที่มนุษย์คิดชนได้ ในสมัยน้อยอย่างวิจิตรพิสดารนั้น ไม่
 มีอะไรเป็นของใหม่ แท้จริงเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดทำได้
 มาแล้วในสมัยก่อนโน้นทั้งสิ้น และไม่ยอมรับว่าโลก
 ในสมัยนี้เจริญกว่าในสมัยโบราณเลย. ส่วนนัก
 พงศาวดารที่ค้นคว้าหาพิสูจน์ สำหรับเหตุการณ์ ของ
 โลกได้ ไม่เกินกว่า ๗๐๐๐ ปีนั้น ก็ถึงความเห็นว่า
 มนุษย์มีชนในโลกไม่ถึงหมื่นปี และโลกในสมัยเมื่อ
 สดุดีพ้นขึ้นมาแล้ว ยังเป็นป่ารก ประชาชนไม่มีวิชา
 ความรู้เจริญเท่าสมัยนี้ รวมใจความว่าปราชญ์ทาง
 พงศาวดารนั้น เห็นว่าโลกของเรากำลังเจริญขึ้น
 และนับวันจะเจริญยิ่งขึ้นทุกที.

กล่าวเฉพาะประเทศอินเดียในสมัยพระพุทธเจ้า

ความคิดของคนกรณจารย์เห็นว่าอินเดียใน กรุงกระ
 ษี เป็นประเทศอันรุ่งเรืองงดงามเปรียบประดุจ
 เมืองสวรรค์ ปราสาทราชมนเฑียรของพระราชา
 และเคหะสถานของ เศรษฐีคฤหบดี ล้วน ประดับ ด้วย
 แก้วมณีอันมีค่า แม้หนทางที่เดินก็ยิ่งโรยด้วยเพชร
 นิตจินดา แทนที่จะโรยด้วยกรวดด้วยหินเหมื่อน
 อย่างสามัญ แต่เมื่อว่าตามความคิดของนักพงศาว-
 ดารแล้ว ประเทศอินเดียในสมัยพระพุทธเจ้า นั้น ก็
 ไม่เจริญไปถึงกว่าเมืองทมิฬเป็นป่าเถื่อนในสมัยนั้น.

ความคิดที่แตกต่างกันเช่นนั้น ยังมีผลสำคัญต่อ
 ไปอีก คือว่า พวกที่เห็นว่าประเทศอินเดียเจริญแล้ว
 ในครั้งนั้น ก็ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าฉลาดกว่ามนุษย์
 ในสมัยนั้นเป็นอันมาก และธรรมทั้งหลายที่สืบต่อกัน
 มาจนบัดนี้ เป็นของพระพุทธเจ้าโดยตรง ล้วนพวก
 ที่เห็นว่าอินเดียในสมัยนั้นเป็นป่าเถื่อน ก็ถึงความเห็น
 ต่อไปว่า ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นั้น เพียงพอ

ถ้าหับแต่จะสอนคนโง่ และที่ว่าพระพุทธเจ้าฉลาดที่สุด
 สุด ก็แปลว่าฉลาดที่สุดในจำพวกคนโง่ในสมัยนั้น
 เอง การที่ธรรมของพระพุทธเจ้ากลายเป็นธรรมอัน
 ประเสริฐ ก็ด้วยอาศัยพวกคณิศรจนารายย์ เขามา
 เปลี่ยนแปลงแก้ไขแก้ให้ดีขึ้น ความคิดอัน
 เดิมลงไปสู่ความคิดอีกอันหนึ่งว่า คณิศรทุกราย
 หลาย ไม่ได้ออกจากพระโอษฐ์พระพุทธเจ้า เป็นแต่
 พวกคณิศรจนารายย์ร่อยกรเอง และยังเห็น
 ต่อไปอีกว่า ถ้าพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกใน
 สมัยใหม่นี้แล้ว ก็คงจะต้องถูกพวกนักวิทยาศาสตร์
 ขัดขวางจนประกาศพระศาสนาไม่ได้.

ความจริงจะเป็นประการใด ความเชื่อของเรา
 เองจะเป็นเครื่องตัดสิน. แต่อย่างไรก็ดี มีข้อที่เรา
 ควรจะนำมาไตร่ตรองอยู่บ้าง คือ,

เราจะเห็นได้ว่า เวทเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในโลก
 เป็นสิ่งที่ มีอำนาจ เปลี่ยนแปลง สภาพของโลกตลอด

ถึงความคิดของมนุษย์ให้เป็นไปต่างๆ. ฝรั่งชอบเขียน
 รูปเปรียบแสดงความหมายของ ธรรมชาติทั้งหลายไว้
 เช่นสำหรับไชยชนะ เขาเขียนรูปสัตว์ปีกพวงมาตา,
 สำหรับความจริง เขาเขียนรูปสัตว์ที่ดวงไฟสว่างจ้า
 อยู่บนศีรษะ, สำหรับความดำมืด เขาเขียนรูปไม้
 อันเล็กหลายอันมัดเข้าด้วยกันเป็นด้ามขวาน, สำหรับ
 ความรัก เขาเขียนรูปเด็กที่มีปีกถือศรเที่ยวยิงคน อย่าง
 ที่นักประพันธ์ ของ เราชอบ กล่าว ถึงคน ที่มี ความ รัก
 กัดกัดอยู่เสมออยู่ในใจ ว่าต้องศรกามเทพ. ส่วนสำหรับ
 เวณนั้น เขาเขียนเป็นรูปผู้เฒ่าหนวดขาวยาวลงมาถึง
 ท้อง แสดงว่าอายุยืนอยู่กับโลกตลอดกาล, มีปีก
 บินได้แสดงความเร็ว มีมือถือเคียวอันใหญ่แสดง
 ความโหดร้ายเที่ยวบั่นรอนชีวิตมนุษย์และสัตว์ หัก
 โค่นสรรพวัตถุ แม้ ที่ ถาวรที่สุดให้ ทำลาย หาย สูญไป
 ฉะนั้นเวณอันเดียว บนเครื่องเปลี่ยนแปลง สภาพ ของ
 โลก การที่นักพงศาวดารลงความเห็น ว่า โลกพึง

อย่างขมขื่นความเจริญ เมื่อราว ห้าพัน หรือ เจ็ดพันปี นั้น
 ก็น่าจะเป็นเพราะเขาหาหลักฐานไถ่ถอนออกไปกว่า นั้นไม่
 ได้ ด้วยว่ารูปปั้น ศีลจารึก และถาวรวัตถุทั้ง
 หดายที่ยังมีได้จะตายกลายเป็นปฐพีธาตุ ยังคงตัว
 อยู่เป็นอาหารของนักพงศาวดารนั้น มีอายุเพียงห้า
 พันหรือเจ็ดพันปีเป็นอย่างมาก แต่เราจะยอมเชื่อหรือ
 ว่า เขตต์แห่งความเจริญของโลกมีเพียงแค่นั้น เรา
 จะไม่นำคำนึงบ้าง หรือว่า ก่อนนั้น ชน ไปโลก ก็เจริญ
 มาแล้วเป็นอันมาก อาจเจริญเท่า หรือยิ่งกว่าสมัย
 นี้ แล้ววัตถุอันจะเป็นหลักฐานให้นักพงศาวดารของ
 เราค้นความมานั้น ได้จะตายหายสูญไปเสียหมดแล้ว.
 เราน่าจะนึกบ้างหรือไม่ว่าอีกเจ็ดพันปีข้างหน้า มนุษย์
 ในสมัยนั้นอาจ จะเห็นโลกในเวदानี้ เป็นป่าเถื่อน ที่ ดุด
 หรืออาจจะลงความเห็นว่า มนุษย์พึงมีชนในโลก
 เมื่อบัดเรากำดั่งเรียกกันอยู่ในบัดนี้ว่า พ. ศ. ๒๔๗๑
 นั้นเป็นได้ เด็กที่ลงเรือใหญ่เดินทางไปทางไกลท่าของ

ตกน้ำที่ท้ายเรือในเวตาเรือแด่น มักจะบอกผู้ใหญ่
 ว่าของตกที่ท้ายเรือ^{๑๒}นั้นเอง ถ้าเป็นของที่เด็กคนนั้นรัก^{๑๓}
 มาก ก็คงเกณฑ์ให้ผู้ใหญ่^{๑๔}ดงงมที่ตรงท้ายเรือ โดย^{๑๕}
 มีได้เฉลี่ยวใจนึกว่าเรือได้^{๑๖}แด่นเดยมาแด่นเป็นอันมาก
 นักพงศาวดารก็น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะอำนาจของ
 เวตาที่ด่วงไป^{๑๗}นั้นเอง กระทำให้^{๑๘}ความคิดความเข้าใจ
 ของมนุษย์เดือนตามไปด้วยเป็นลำดับ แต่ความ
 จริงจะมีอยู่อย่างไร เป็นสิ่งที่น่าคิด.

เมื่อกล่าวถึงเวตาข้าพเจ้าขอแซกความข้อหนึ่งดัง
 ใน^{๑๙}บท เพื่อประกอบความดำริของท่านผู้อ่าน ^{๒๐}คือว่า
 เวตาอาจด่วงไปเร็วหรือช้าสุดแต่ที่บุคคลจะใช้ คน
 ที่เกียจคร้าน^{๒๑}นั้นนอนที่เปล่า ๆ ไม่ทำอะไรเลยมักจะ
 เห็นเวตา^{๒๒}ด่วงไปเร็วนัก แะ^{๒๓}ร้องอยู่เสมอว่าไม่มี
 เวตา^{๒๔}จะ^{๒๕}ทำ^{๒๖}สิ่ง^{๒๗}นั้น^{๒๘}สิ่ง^{๒๙}นั้น^{๓๐} ด่วนคนขยันมักจะมีเวตา^{๓๑}มาก
 ทำงานได้มากจน น่าประหลาดว่า เขาเวตาที่^{๓๒}ไหน มาทำ
 การที่^{๓๓}กล่าวว่าเวตาของพรหม^{๓๔}ด่วงไปเร็ว ถึงกับว่า

ภาวะปริบตาเดียว ของพรหมเป็นหมื่นปีในเมืองมนุษย์
 นั้น ก็เพราะพรหมแก่มันทำอะไรทำเลย แม้จะหยิบ
 อาหารใส่ปากก็ไม่จำเป็นเลยแล้ว ด้วยเดชฤทธิ์
 อยู่ตลอดกาล. ในเวลาที่เรานอน ร่างกายของเรา
 อยู่ในฐานที่ไม่ทำอะไรอย่างเดียวกับพรหม เวลาคืน
 หนึ่งของเราจึงมีเพียง ๓๒ ชั่วโมง แต่ดวง
 วิญญาณของเราซึ่งไม่ยอมหยุดพัก แบ่งภาคจาก
 ร่างกายไปสู่ภพอื่น ไปทำงานการอะไรได้อีกมาก ๆ
 เวลา ๓๒ ชั่วโมงของร่างกายที่หลับอยู่นั้น กลายเป็น
 หลาย ๆ วันของวิญญาณที่ไม่รู้จักหลับ เพราะฉะนั้น
 เรานอนไปชั่วโมงเดียวเราฝันไปว่าเที่ยวไปไกลแตะ
 นอนค้างอ้างแรมอยู่ได้ตั้งหลายวันหลายคืน แต่เห็น
 เหตุการณ์อย่างละเอียดตระอ้อว่า เป็นเวลาหลายวัน
 หลายคืนจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแต่รู้ดีกผ่าน ๆ ไป อย่าง
 ที่เรานึกเอาเองในเวลาตื่นอยู่. ในหนังสือพระปฐม
 สัมโพธิ ฉบับพระราชนิพนธ์ กรมสมเด็จพระปร-

มานุชิตชิโนรต์ กล่าวว่ วนที่พระพุทธรเจ้าจะได้ครัด
 ฐ ได้ได้ดั่งไปตอยถาคที่นางสุชาดาได้เข้าปายาถถวาช
 ถาคที่ทรงตอยนนั้นจนตงไปกระทบบกับ ถาคอนเป็นพุทธร
 บริโภคแห่งพระดมพญญทั้ง ๓ ในอดีต เตียงถาค
 กระทบบกับกระทำให้พระยานาคคณชนมาบ่นว่ “วาน
 นพุทธรครัดรูกองคหนึ่งแถว วนนกรครัดรูกองค
 หนึ่ง” ที่จริงเวถาคที่พระพุทธรเจ้าครัดรูกแต่ถะองคณ
 หนึ่ง กณนบตงหมื่น ๗๒ แต่เป็นวันเตียวดำหรับพระ
 ยานาคซึ่งแกนอนหตบอยุดตอดเวถา พระนิพนธ์ใน
 ขอน แถดงให้เห่นว่เวถาคที่ตวงไปนั้น กระทำให้
 ความคิตความเข้าใจแตกตางกันไปได้มาก ๗.

กล่าวตามความคิตข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห่นว่ประ-
 เทศอินเตียวในครังพุทธรถาคไม่ใช่ เป็นประเทศ ป่าเถื่อน
 อินเตียวคองเจริญยังแถวในวิถยาการทงหถาย แต่
 เมื่อเวถาคตวงมานนนักหนาแถว หตกรฐานที่จะพิตุจัน
 ความเจริญในถ่มยนั้น ก็ไม่มีให้เราเห่นประกษ

แก่ตาได้ แต่ครั้นเมื่อเราพิจารณาถึงคัมภีรตาราที่
 ยังมีในสมัยนี้ ทักถ้าวถึงวิญญาน, ดวงจิตต์,
 และเจตสิกกรรมทั้งหลายแล้ว ก็เห็นได้ ความมนุษย์
 สมัยนั้น มีความรู้ความฉลาดถึงขั้นสูงสุด แม้ใน
 สมัยนั้นผู้ที่เป็นปราชญ์ คนควาแต่ง หนังสือ ตำรา เกี่ยว
 แก่ดวงจิตต์เป็นอันมาก ก็ไม่ปรากฏว่า ทำอะไร
 ประเสริฐไปกว่าที่จะ เก็บ เอา หดักของ เก่ามายกเยื้อง
 บรรยายขึ้นใหม่ตามความเห็นชอบของตน เมื่อเป็น
 เช่นนี้ เราก็น่าจะเชื่อว่าประเทศอินเดียในครั้งที่พระ
 พุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ เป็นประเทศที่เจริญด
 งามตามลักษณะของศิลปกรรมในครั้งกระนั้น เต็ม
 ไปด้วยบุคคลที่แสวงหาความรู้ ประกอบด้วยคิต
 ธรรม คิดค้นหาหนทางที่จะนำตนและผู้อื่นไปสู่ความ
 สุขอันสูงสุด ให้ ได้ ช่อเลี้ยงและคามนิยามมากกว่า
 กัน ให้มีผู้มาเลวระยอมเป็นศิษย์ จนมีโอกาสดัง
 คนเป็นคณาจารย์ใหญ่เผยแพร่ดีทริชของตัว พระพุทธ

เจ้าก็ทรงเป็นเช่นนั้น ธรรมเนียมที่พระองค์ตรัสรู้และสั่งสอน ต้องเป็นธรรมเนียมที่ประเสริฐอยู่ในตัว มีพักต้อง มีไครมาเติมต่อสั่งเสริมให้ดีขึ้น ความฉลาดของพระองค์ ย่อมจะเลิศดอยอยู่เหนือความฉลาดของมนุษย์ทั้งในอดีต, ปัจจุบัน และอนาคต ใครจะอวดวิเศษมาตั้งหักธรรมเนียมขึ้นใหม่ ก็คงไม่พ้นที่จะต้องเอาหลักเดิมของพระองค์มาเป็นบันทึคดีฐาน.

ในข้อที่ ๒ การที่เราจะวินิจฉัยว่า คัมภีร์ตำราทั้งหลายในพระพุทธรศาสดาซึ่งมีผู้แต่งไว้เป็นภาษามคธแต่ครั้งโบราณควรเชื่อได้เพียงไรนั้น เราจำเป็นจะต้องแยก “การกล่าวเกินความจริง (Exaggeration)” กับ “การกล่าวเท็จ (False Statement)” ออกเป็น ๒ ประการ. ไม่ต้องสงสัยเลย, เรื่องราวทั้งหลายที่เล่าสืบต่อกันมามาก ๆ จะต้องมีความที่เกินความจริงเข้าแซกอยู่ แต่เราจะสันนิษฐานว่าเป็นความเท็จไปทั้งหมดหาควรไม่ ยกตัวอย่างเช่นใน

พระนิพนธ์พระปฐมสมโพธิกถา ฉบับที่อ้างมาข้าง
 ต้นแล้ว มีว่าในขณะที่พราหมณ์ทั้ง ๘ ไปพบพระ
 นางมหามายาพุทธรมาดา เวลาค่ำประทับอยู่ในพระ
 อุทยานนั้น ทรงแวดล้อมด้วยนางครุณีนารีหลายแสน
 ขบร้องบันไดค้ำพิศุขดุริยางคดนตรี. ข้อที่ว่าหลายแสน
 นั้นต้องเป็น “การกล่าวเกินความจริง” เพราะจำนวน
 คนตั้งแสนนั้นไม่ใช่บ่อยๆเลย จะเข้าไปเล่นในอุทยาน
 หรือปฏิบัติพระมหามายาให้ทั่วถึงกันไม่ได้เป็นแน่ แต่
 เราจะถือว่าเป็น “การกล่าวเท็จ” ไปทั้งเรื่องนั้นไม่ได้
 ต้องฟังว่า พระมหามายา ได้ประทับอยู่ในพระอุทยาน
 จริง แวดล้อมด้วยครุณีนารีมากจริง แต่ไม่ถึงแสน
 คงน่าจะพอ.

ในเรื่องตัวเลขนั้น เราจำต้องให้อะภัยคันถ-
 รจนาคารยอยู่เดิมขอ เพราะท่านกะประมาณเอาตาม
 ความพอใจของท่าน จำนวน ๕๐๐ เป็นจำนวนที่
 ท่านชอบนักหนา สิ่งไรที่เป็นจำนวนมากแล้ว ท่านก็

ลงเลข ๕๐๐ ลงไปที่เดียว ในบางครั้งถ้าเป็นงานใหญ่
งานโตก็มักจะลงจำนวนเลขเอาจนเหลือเพื่อ เช่นว่า
สมเด็จพระเจ้าสุทนต์มหาราชา รัชกาลที่ ๒๖ ให้ประชุมภคินี
ภคยา ราชกกุธภัณฑ์ พระองค์มาปรึกษา เพื่อไปขอพระ
มหาราชให้แก้พระสุทนต์มหาราชา พุทธบิดา ดึงเป็น
อาทิ ข้อความเหล่านี้เป็นแต่กล่าวเกินความจริง แต่
จะเรียกว่าเป็นการกล่าวเกินนั้นหาได้ไม่ ความจริง
ต้องมีอยู่ แต่ไม่มากถึงปานนั้น.

เราทราบอยู่แล้วว่า พระธรรมคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้านั้น ฟังจะได้มาจากริดเป็นคัวหนึ่งคือ
เมื่อหลายร้อยปีมาแล้วที่ พระพุทธเจ้า ได้ตรัส
ปรีชาญาณแล้ว ทั้งนี้ใช้ว่าคนกรุงพุทธกาลจะไม่มี
ใครรู้จักหนังสือ หามิได้ แท้จริงเป็นเพราะในสมัย
นั้น ตำราของพระองค์มีพระอานนตเป็นต้น มีความ
ทรงจำอย่างดีเลิศ จนไม่ต้องการเขียนอะไรลงเป็น
ลายลักษณ์อักษร เพราะฉะนั้น เราจะไปค้นคว้าหา

ตำนานที่เกิดขึ้นในกรุงพุททกาดแท้ ๆ มาเป็นหลัก
ฐานว่าพุททวจนะที่แท้จริง เป็นประการใด นั้น เป็น
อันว่าหาไม่ได้ ถ้ายังเป็นเรื่องกล่าวตำนานเช่นพุทท
ประวัติด้วยแล้ว ก็ดูเหมือนยังเขียนภายหลังห่าง
จากพุททกาดมาไม่น้อยมาก ฉะนั้นคนบางคนจึง
สันนิษฐานว่า พวกคณฤจณาจารย์เขียนเอาตาม
ชอบใจของตัว ข้อความเหล่านั้นเคยกลายเป็นเรื่อง
สืบเอาเอง ห้ามดูความจริงมิได้ ถ้าหากว่าการได้
เป็นไปตามที่สันนิษฐานกันเช่นนั้น ก็น่าประหลาดว่า
พวกคณฤจณาจารย์เหล่านั้นไป นัดแนะ กันไว้ อย่างไร
จึงได้เขียนไว้ตรงกันโดยมาก มีน้อยนักหนาที่จะ
ขัดกันถึงตรงกันข้าม. อีกประการหนึ่ง ถ้าท่านเหต่า
หรือว่าข้อความที่ตนเขียนไม่เป็นจริงแล้ว จะใจบาป
อย่างไร ถึงกับล้มคบบกกันเขียนตำราไว้ดวงโลกได้ถึง
ปานนั้นทีเดียวหรือ และในจำพวกท่านเหล่านั้น จะไม่
มีเลยสักคนหนึ่งหรือ ที่มองเห็นว่าข้อความเหล่านั้น

เป็นเท็จ เมื่อเห็นแล้วทำไมไม่แต่งคำราคาคำนกัน
ให้หักพังลงไปเสียแต่ครั้งกระนั้น ไฉนจึงปล่อยให้
คมกริศาธาตงหลายดำรงอยู่ได้จนบัดนี้ นี่แหละเป็น
สิ่งที่น่าคิด.

การที่จะสอนคนว่าคมกริ ศาธาตง หลายเป็น ของ
เท็จของปลอม หรือเป็นแต่ขยายสอนเด็กไปทุกอัน
นั้น เป็นการฆ่าตายพระเจ้าศาสนาโดยตรง และเป็นการ
มั่วสาว่าทอกชนหนึ่งด้วย เพราะที่จริงคมกริทุกอัน
ย่อมมีความจริงเป็นมูลอยู่ หากผู้แต่งจะกล่าวเกิน
ความจริงไปบ้าง ก็หาใช่ความเท็จไปทั้งหมด หรือ
เป็นเรื่องทบทวนจนทงอันไม่.

กล่าวกันอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็น
ทำนองตำนานนั้น เป็นนิยายที่พระพุทธเจ้าทรงประ-
ดิษฐ์เล่าขึ้นสำหรับช่วยให้คนเข้าใจธรรมของพระองค์
ได้ชัดเจน ด้วยเหตุว่าธรรมของพระองค์นั้นลึกซึ้ง
สูงมุก ถ้าไม่เอานิทานเข้าประกอบแล้ว ก็จะไม่มี

ใครเข้าใจได้ คำกล่าวเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถ
 จะปลงใจเห็นด้วยเลย เพราะถ้าความจริงเป็นดังนี้
 ก็แปลว่าพระพุทธเจ้าเป็นแค่เพียงนักเดาเท่านั้น พระ
 ตัวก็ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ก็คง
 ไปฟังนิทาน ซึ่งรู้กันอยู่ดีแล้วว่าไม่ใช่เรื่องจริง จะ
 ทำให้เกิดความเต็มใจ ถึงกับบรรดุมรรคผลกันอย่าง
 ไรได้ ก็ยังมองไม่เห็น. เราหยิบหนังสือเล่มหนึ่งขึ้น
 มาอ่าน ถ้าเรารู้ว่าเป็นตำนานเราก็คงใจอ่านด้วย
 ความปรารถนาอยากรู้อยากเรียน ครั้นอ่านแล้วก็
 จดจำใส่ใจและเอามาตริตrongให้ลึกซึ้ง จนเกิด
 ความรู้ความคิดขึ้นในตัวเอง ถ้าหากเป็นแต่เรื่อง
 นิยายแต่งเล่น เราก็อ่านโดยตั้งใจจะฟังถ้อยคำด้านวน
 หรือเพื่อทราบความคิดของผู้แต่งเท่านั้น เมื่ออ่านจบ
 แล้ว ความคิดต่างๆ ก็พินิจหาย ยังคงเหลืออยู่ใน
 หัวใจเราแต่เพียงข้อเดียว คือว่า แต่งดีหรือไม่ดี, เรา
 ไม่ได้เก็บเอาท้องเรื่อง มาตริตrongให้เกิดผล อะไรขึ้น

ฉันใดก็ดี ถ้าเรื่องพระพุทธเจ้า^๒นามา^๑ทรงเล่า^๓บรรยาย^๔
แก่^๕พระสาวก^๖นั้น^๗เป็น^๘แต่^๙เพียง^{๑๐}นิทาน^{๑๑}แท้^{๑๒}ๆ ^{๑๓}ไม่^{๑๔}มี^{๑๕}ความ^{๑๖}
จริง^{๑๗}เป็น^{๑๘}ตำนาน^{๑๙}พงศาวดาร^{๒๐}ประกอบ^{๒๑}อยู่^{๒๒}แล้ว ^{๒๓}ก็^{๒๔}ไม่^{๒๕}น่า^{๒๖}
เชื่อ^{๒๗}ว่า^{๒๘}พระสาวก^{๒๙}จะ^{๓๐}ตั้งใจ^{๓๑}ฟัง^{๓๒}และ^{๓๓}นำ^{๓๔}มา^{๓๕}ใคร่^{๓๖}ครอง^{๓๗} ถึง^{๓๘}กับ^{๓๙}
บรรดุมรรคผล^{๔๐}อัน^{๔๑}ใด^{๔๒}ได้^{๔๓}โดย^{๔๔}.

จริง^๑อยู่^๒ ประเทศ^๓อินเดีย^๔ เปอรเซีย^๕ อาหรับ^๖ และ^๗
ประเทศ^๘อื่น^๙ ๆ ^{๑๐}ที่^{๑๑}เรา^{๑๒}รวม^{๑๓}เรีย^{๑๔}กว่า^{๑๕}เมือง^{๑๖}แขก^{๑๗}นั้น^{๑๘} เป็น^{๑๙}บ่อ^{๒๐}
เกิด^{๒๑}แห่ง^{๒๒}นิทาน^{๒๓}ที่^{๒๔}ประติษฐ^{๒๕}ไว้^{๒๖}แก่^{๒๗}กัน^{๒๘}ชน^{๒๙}อย่าง^{๓๐}แนบ^{๓๑}เนียน^{๓๒} จน^{๓๓}
บาง^{๓๔}เรื่อง^{๓๕}กลาย^{๓๖}เป็น^{๓๗}วรรณคดี^{๓๘}หมัค่า^{๓๙} อย่าง^{๔๐}เรื่อง^{๔๑} “พิน^{๔๒}
หนึ่ง^{๔๓}ราตรี” “อาหรับ^{๔๔}ราตรี” “นิทราชาคริ^{๔๕}ช” ^{๔๖}ซึ่ง^{๔๗}
มา^{๔๘}ปรากฏ^{๔๙}ใน^{๕๐}ภาษา^{๕๑}ไทย^{๕๒}ของ^{๕๓}เรา^{๕๔}แล้ว ^{๕๕}และ^{๕๖}ซึ่ง^{๕๗}เรา^{๕๘}เชื่อ^{๕๙}
กัน^{๖๐}แล้ว^{๖๑}ว่า^{๖๒}ไม่^{๖๓}ใช่^{๖๔}เรื่อง^{๖๕}จริง^{๖๖}. แต่^{๖๗}ทว่า^{๖๘}, เรื่อง^{๖๙}นิทาน^{๗๐}มี^{๗๑}อาทิ^{๗๒}
ดัง^{๗๓}พระพุท^{๗๔}นาม^{๗๕}มา^{๗๖}ข้าง^{๗๗}คั่น^{๗๘}นั้น ^{๗๙}น่า^{๘๐}จะ^{๘๑}เล่า^{๘๒}กัน^{๘๓}ไป^{๘๔}ได้^{๘๕}แต่^{๘๖}ใน^{๘๗}
ส่วน^{๘๘}เรื่อง^{๘๙}ประโดม^{๙๐}โลก ^{๙๑}หรื^{๙๒}นิทาน^{๙๓}ศุภ^{๙๔}ภาษิต^{๙๕}อย่าง^{๙๖}
โลก^{๙๗} ๆ. ^{๙๘}ใคร^{๙๙}จะ^{๑๐๐}แต่ง^{๑๐๑}นิทาน^{๑๐๒}อัน^{๑๐๓}เป็น^{๑๐๔}เท็จ^{๑๐๕}บรรจุ^{๑๐๖}เข้า^{๑๐๗}ไว้^{๑๐๘}
ใน^{๑๐๙}ทาง^{๑๑๐}ธรรม ^{๑๑๑}และ^{๑๑๒}อ้าง^{๑๑๓}ว่า^{๑๑๔}พระพุท^{๑๑๕}ชเจ้า^{๑๑๖}ตรัส^{๑๑๗}ไว้^{๑๑๘}ดัง^{๑๑๙}นี้

จะมีเป็นการลบหลู่พระศาสดาเกินไปนักหรือ จะไม่มี
พุทธศาสดานิกชนคนใดที่จงรักภักดีต่อพระศาสดา ร้อง
คัดค้านมิให้เอาพระพุทธรูปเจ้ามาลบหลู่เช่นนั้นบ้าง หรือ
นี้เป็นข้อที่หนักาคิดอีกประการหนึ่ง.

ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่า เรื่องราวประวัติต่าง ๆ ที่แต่ง
ขึ้นเป็นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งยังคงเป็นแบบ
แผนให้กุดบุตรได้เล่าเรียน สืบต่อกัน มาจนกระทั่งถึง
สมัยนี้ ต้องมีมูลความจริงอยู่ทุกอัน. คัมภีร์เหล่านั้น
ได้แต่งขึ้นเมื่อเกือบสองพันปีมาแล้ว ผู้แต่งในสมัย
นั้นสามารถจะค้นคว้าหาหลักฐานพิสูจน์ความจริงได้
ดีกว่าในสมัยนี้ เพราะโบราณวัตถุ, ศิลาจารึก หรือ
องค์พระยานต่าง ๆ สำหรับครั้งพุทธกาล คงยังเหลือ
อยู่ให้ผู้แต่งคัมภีร์ยึดเป็นหลักได้มาก ๆ ผู้ที่แต่ง
คัมภีร์สำคัญ ๆ เช่นพระพุทธโมฬีจารย์ คงจะได้
มองเห็นหลักฐานประจักษ์แก่ตาตนเองอยู่มาก และ
คงไม่นั่งฝันเดาขยายเอาโดยปราศจากความจริงเลย.

เมื่อเราพิจารณาโดยละเอียด ดังที่กล่าวมาข้าง
 กันแล้ว ก็ทำให้เรามีความไว้วางใจในคัมภีร์ต่าง ๆ
 มากขึ้น และถึงแม้จะมีข้อที่เกินความจริงอยู่บ้าง ก็
 มิใช่จะปราศจากความจริงเสียทีเดียว เป็นแต่ว่า
 เราจะต้องรู้จักเลือกเฟ้นว่า เขตต์ของความจริงมี
 อยู่เพียงไหน. สัมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา
 วชิรญาณวโรรส ได้ทรงประทานโอวาทในเรื่องนี้
 ไว้เป็นอย่างดีที่สุด คือว่า “เหมือนจะบริโภคผลไม้
 มีเปลือกหนา ต่างว่ามังคุดหรือเงาะ ขบเข้าทั้ง
 เปลือกก็ฝาด และจะถือเสียว่าเป็นของไม่ควรบริโภค
หรือ เข้าใจเช่นนั้นไม่ถูก ควรปอกเปลือกปัด่อนเอา
เนื้อใน ก็จะบริโภคกันตกลงคอ.” เพราะฉะนั้นถ้าเรา
 มีปัญหาในใจ ดังที่ข้าพเจ้าได้วางไว้ข้างต้นว่า คัมภีร์
 คัมภีร์ทั้งหลายในพระพุทธรศาสดาที่พระคัมภีร์จนจารย์
 แต่งเป็นภาษามคธ ไว้แต่โบราณกาลควรเชื่อได้
 เพียงไร ดังนั้นแล้ว เราก็น่าจะตอบว่า ควรเชื่อได้

ว่ามีความจริง และเรื่องจริง เป็นหลักประกอบอยู่ทุก
อัน. ข้อที่จะกล่าวเกินความจริงไป ก็เพียงแต่ในพด
ความ เช่นจำนวนที่กำหนดประมาณ เป็นต้น แต่
แก่นของเรื่องเท่านั้น ต้องมีความจริงเป็นตำนาน
หรือพงศาวดาร อันผู้แต่งมีหลักฐานประกอบชัดเจน
อยู่ในเวลาที่แต่งคัมภีร์นั้น ๆ.

เมื่อเราพิจารณาโดยละเอียด จนค้นนิษฐานได้
ว่า ประเทศอินเดียในสมัยพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ประเทศ
ป่าเถื่อน คนในยุคพระพุทธเจ้าไม่ใช่คนโง่งมง่าย
คัมภีร์ตำนานทั้ง หาดายไม่ได้กล่าวเท็จบนเรื่อง ขึ้นโดย
ไม่มีมูล ดังนี้แล้ว การที่เราจะพิจารณาปัญหาว่า
คุณธรรมบัตอนประเสริฐของพระพุทธเจ้า หรือสิ่งซึ่ง
พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุมิติดินและคามหมาย
เพียงไร นั้น ก็ง่ายขึ้น.

ในขั้นต้นเราต้องระลึกว่า พระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์
ด้วยราชสมบัติในแคว้นที่เจริญรุ่งเรือง ห้อมล้อม

ด้วยความสุขสมบูรณ์อย่างที่สุดที่มนุษย์จะหาได้ ใคร
 บ้างที่ยอมสละความสุขเช่นนั้นออกมาบำเพ็ญตน ทร-
 มานกายได้อย่างพระพุทธเจ้า ดูจะหายาก หรือจะหา
 ไม่ได้เลย ความประสงค์ของพระองค์มีอย่างเดียว
 แต่จะแสวงหาธรรม อัน ประเสริฐ มา ตั้งสอน มนุษย์
 การที่ทรงกระทำเช่นนั้น ก็มีใช้เพื่อหวังชื่อเลี้ยง
 เกียรติคุณอันใดเป็นส่วนพระองค์ ไม่ใช่เพื่อจะตั้ง
 พระองค์เป็นคณาจารย์ มีศิษย์หาмаกดังที่เจ้าตถวิ-
 ทัชหายในสมัยของพระองค์ต้องการ. แท้จริงเมื่อ
 ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรง
 ท้อพระทัยที่จะประกาศพระศาสนา เพราะประการ
 หนึ่ง พระธรรมของพระองค์ลึกซึ้งนัก ยากที่คนจะ
 เข้าใจได้ และอีกประการหนึ่ง จะต้องทรงประจัน
 หน้ากับเจ้าตถวิอื่น ๆ ที่มีอยู่เป็นอันมากในสมัยพระ
 องค์ ไม่ผิดกับที่จะต้องทรงรบทัพพราพทวีป เพื่อ
 ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. แต่อย่างไรก็ดี เมื่อ

กตบถทรงระลึกถึงผลประโยชน์อันหมดตัวจะพึงได้นั้น
แล้ว จึงตกตงพระทัยประกาศพระคำสอนา และการ
ที่ทรงประกาศพระคำสอนานั้น ในชั้นต้นได้ทรงรับ
ความยากลำบากเพียงไร ท่านผู้อ่านจะเห็นได้ใน
บทที่ ๒ ต่อไปนี้.

พระองค์ทรงทราบมนุษย์ได้เป็นอย่างดีดีเลิศ จน
เราเปรียบพระองค์ด้วยสารภีที่ชำนาญยิ่งใน การผูกมา
(อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ) อันที่จริงสารภีที่ผูกมา
คงจะต้องใช้เส้นเอ็นมามากน้อย แต่พระ
พุทธเจ้ามิได้เคยทรงตงโทษใครให้เจ็บปวด วิชิต
โทษอย่างแรงที่สุดของพระองค์ ก็มีอย่างเดียวทเรียกว่า
ว่า พรหมทัณฑ์ ที่ทรงใช้ตงแก่นายนั้นนะ ผู้ตาม
เสด็จมาด้วยในเวลาดังนี้ออกบรรพชา ภายหลังได้
มาเป็นภิกษุ ถือตนว่าเป็นข้าเก่าใครว่าไม่ฟัง ทำให้
เกิดความขุ่นบ่่อยๆ พระพุทธเจ้าทรงหาวิธีทรมาน
อยู่เสมอ จนกระทั่งถึงนิพพานสมัย จึงตรัสสั่งแนะ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก

จันทร์ ๒๘

หอสมุดแห่งชาติสาขามหาวิทยาลัยศิลปศึกษา

หอสมุดแห่งชาติ

พระสงฆ์ไว้ให้ลงพรหมทัณฑ์ คืออย่าให้ใครว่า
กล่าวเลย ให้ปล่อยตามใจ จะทำอะไรก็ช่าง โดย
วิธีลงโทษเช่นนี้กระทำให้พระฉันนะหายพยศ กذب
คนเป็นคนดีได้ นี่แหละเป็นโทษที่แรงที่สุดที่พระพุทธ
เจ้าเคยทรงใช้. นอกจากนั้นแล้ว ก็ทรงทำพระองค์
เหมือนแผ่นดินที่รองรับสิ่งที่ดีและเลว สุดแต่ใคร
จะทรงลงมาให้ ทรงทำพระองค์เหมือนน้ำที่สามารถ
ชำระล้างสิ่งโสโครก และแก้กระหายของสัตว์
ได้ทั้งสองประการ. ใครที่เข้ามาจะพาสพระพักตร์
พระองค์แล้ว จะดีชั่วสูงต่ำประการใด จะเป็นศัตรู
หรือเป็นมิตรของพระองค์อย่างไร ก็ทรงตั้งสอน
เพื่อผลอันเดียวกัน คือให้สิ้นทุกข์และถึงซึ่งความสุข.

ถึงแม้พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ยัง
มิได้ถือพระองค์ว่าสูง สุดไปยิ่ง กว่า มนุษย์ ทั้ง หดาย
พระองค์ไม่เคยทรงปฏิเสธว่า ไม่ทรงรู้จักพระบรม
วงศานุวงศ์ หรือใคร ๆ ที่ทรงรู้จักมาแล้วก่อนเป็น

พระพุทธเจ้า ไม่เคยเผยพุทธวจาอย่างที่ถูกตั้งคำถาม
อื่น ๆ ชอบกล่าวว่า “อานาจักรของข้าพเจ้าไม่ได้
อยู่ในโลกนี้.” พระองค์ทรงมีความกตัญญูต่อคน
ทุกคน ที่เคยกระทำความดีมาแต่พระองค์แม่แต่เด็ก
น้อย และทรงแสวงหาทางที่จะตอบแทนเสมอ เช่น
พระบัญชาจกคัย ซึ่งเข้ามาปฏิบัติพระองค์อยู่ก่อนจะ
ได้สำเร็จ ภายหลังทอดทิ้งพระองค์ไปแล้ว โดยหาว่า
พระองค์มักมาก ไม่มีทางจะสำเร็จได้แต่บัดนี้ เมื่อ
สำเร็จแล้วก็เสด็จไปโปรดให้ได้บรรดุมรรคผล ก่อน
คนอื่น.

ความตรัสรู้ของพระองค์ทรงบรรลุในราตรีกาด
แห่งวิสาขบูชาปีนี้ กล่าวโดยย่อ ๆ ก็คือ ในยาม
คืนได้ทรงบรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือความ
รู้ระลึกชาติหนหลังได้, ในยามที่ ๒ ทรงบรรลุทิพพ-
จักขุญาณ คือความรู้ดูจดวงตาทิพย์, ในยามที่ ๓
ทรงบรรลุอาสวักขยญาณ คือความรู้ที่ทำให้เครื่อง

เสร้าหมองอันหมักหมมอยู่ในจิตต สันดานหมดสิ้นไป
 จบดงด้วยครุฑ์รู้อริยส์จจ คือรู้ ว่าถึงนั้น ๆ เป็นทุกข์
 ถึงนั้น ๆ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถึงนั้น ๆ เป็นความ
 คับทุกข์ และถึงนั้น ๆ เป็นทางดำเนินให้ ถึงซึ่งความ
 คับทุกข์ จัดเป็นความรู้ขั้นสูงสุดที่โลกต้องการ.
 เมื่อกล่าวถึงลักษณะของธรรม ที่พระองค์ ครุฑ์รู ก็
 คือนับว่าประเสริฐยิ่ง เพราะทำประโยชน์แก่โลก
 ได้ ดีกว่าที่ใคร ๆ หงเหตได้เคยค้นพบมาแต่แล้ว ธรรม
 ของพระพุทธเจ้าล้วนแต่เหมาะสมควร เหมาะแก่บุคคล
 ทุกประเภททุกชนทุกชาติทุกภาษา เวดาดวงมาแต่
 คิง ๓๐๐๐ ปี ธรรมของพระองค์ยังคงใช้ได้ ด้อย
 คดอดกาด และนำความสุขมาให้แก่ผู้ปฏิบัติได้จริง.
 แต่การครุฑ์รูนั้น จัดเป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้า
 ทรงหาได้ แต่ทว่าคนมีความรู้มิได้ปฏิบัติตามความ
 รู้ของตนเองก็มีอยู่เป็นอันมาก. คนบางคนแนะนำตั้ง
 สอนผู้อื่นให้ทำดีด้วยประการทั้งปวง แต่ตนเอง

กติบประพฤติตรงกันข้าม ดังที่ “ซามูเอล สไมล์”
 กล่าวไว้ในหนังสือ “ช่วยตัวเอง” ถึงคนบางจำพวก
 ที่แนะนำแต่ปาก ส่วนตนเองไม่ปฏิบัติให้เป็นอุทาหรณ์
 คำสั่งสอนจึงต้องกลายเป็นว่า “ทำตามที่คุณพูด แต่
 อย่าทำตามที่คุณทำ” (Do as I say, not as I do)
 ดั่งนี้ แต่ที่เราขอมอบว่าพระพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์
 ด้วยคุณสมบัติทั้งปวงนั้น ก็เพราะธรรมทุกข้อที่
 ทรงสั่งสอนคนอื่นนั้น พระองค์เองได้ทรงปฏิบัติมา
 แล้ว และทรงปฏิบัติอยู่ตลอดกาล. พระองค์มี
 พระเมตตาคุณ และกรุณาคุณ เต็มเปี่ยมอยู่ใน พระทัย
 สามารถดึงดูดหัวใจคนให้เข้ามาหา พระองค์ได้เสมอ
 ใครที่ได้เห็นพระองค์ ก็มักจะเกิดความเลื่อมใส แม้
 ก่อนที่จะได้ฟังพระธรรมเทศนา. เมื่อเสด็จไปในแคว้น
 แคว้นอื่นใด ก็ยังความร่มเย็นให้บังเกิดในที่
 นั้น ผู้ชนก็หันตามพากันมาเฝ้า ทูลถามปัญหา
 และตั้งใจละทิ้งวัชระพุทโธวาท แม้ผู้ที่ถือศาสนาอื่น

อยู่แต่ก็ยังไม่ชวนชวายเป็นหาพระองค์ จนในที่สุด
ต้องยอมตนเป็นพุทธมามกะ ได้บรรลุมรรคผลถึง
ซึ่งความสุขอันประเสริฐไปแล้วเป็นอันมาก.

ตามที่พรรณนามาฉะนี้ เป็นความหมายอันหนึ่ง
แห่งคุณสมบัติพิเศษที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลु และ
ในบทที่ ๒ ต่อไปนี้ ท่านผู้อ่านจะได้เห็นต่อไปว่า
ยังมีอะไรอีกบ้าง ที่เป็นสมบัติอันประเสริฐ ซึ่งพระ
พุทธเจ้าทรงมีอยู่ในพระองค์.

บทที่ ๒ พุทธปาฏิหาริย์

คำว่าปาฏิหาริย์นั้นแปลว่าสิ่งซึ่งเป็นอัศจรรย์ มี
นัยที่ท่านจำแนกไว้เป็น ๓ ประการ คือ (๑) อิทธิ
ปาฏิหาริย์ แสดงฤทธิ์เป็นอัศจรรย์, (๒) อาเทศนา
ปาฏิหาริย์ ดึงใจคนเป็นอัศจรรย์ และ (๓) อนุศาสน์
ปาฏิหาริย์ คำสอนเป็นอัศจรรย์ ในข้อที่ ๒ และที่ ๓
นั้นไม่มีปัญหา เราเชื่อในความสามารถของพระ
พุทธเจ้าว่าทรงดึงใจ และดึงสอนคนได้อย่างอัศจรรย์
มาตลอดกาลของพระองค์ แต่ข้อที่พูดยากอย่างยิ่ง
นั้น ก็คืออิทธิปาฏิหาริย์ เพราะความเชื่อของมนุษย์
ในสมัยนั้นน้อยลงไปทุกวัน เกือบจะหาเป็นการโกหก
กันเสียทีเดียว และถ้าใครเชื่อในอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว
ก็อาจถูกหาว่าเชื่องมง่าย ไม่ทันสมัยไปด้วย เพราะ
ฉะนั้นในบทนี้จึงจะพรรณนาถึงอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่ง
เป็นปัญหาและเข้าใจยาก น้อย่างเดียว ส่วนอีก ๒

ประการที่เราเข้าใจดีแล้วนั้น ไม่จำเป็นต้องกล่าว
ให้เปลืองน้ำกระดาษ.

พวกที่เห็นว่าอิทธิปาฏิหาริย์ไม่จริงนั้น ก็เป็น
แค่เพียงปากพูด ดูเหมือนยังไม่มีหนังสือเล่มใดที่
แสดงออกมาให้เห็นชัดว่า เหตุไรอิทธิปาฏิหาริย์จึง
มีไม่ได้ หนังสือที่นักปราชญ์ของเราแต่งไว้นั้น อย่าง
มากที่สุดก็แสดงความจริงเข้าไว้ หรือไม่กล่าวเลย
เลยว่ามีจริงหรือไม่จริง ส้มเด็จพระบรมพรหมานูสิ
ธิโนรส ทรงแสดงถึงอิทธิปาฏิหาริย์ไว้ โดยพิสดาร
ในพระนิพนธ์ปฐมสมโพธิกถา แต่ดูเหมือนว่าพระ
นิพนธ์ฉบับนี้ มีประสงค์แต่จะให้สิ้นคำแปดคำภีร์
ที่ทรงอุทิศให้นำมารวบรวมไว้เท่านั้น ไม่ใช่พระ
นิพนธ์ที่ทรงพระทัย จะแสดงความคิดความเห็นเป็นส่วน
พระองค์. ส้มเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทวะ) ไม่
ได้ทรงกล่าวโดยพิสดารอย่าง ส้มเด็จพระบรมพรมา
นุสิค ๑ เป็นแต่ทรงไว้ โดยสังเขปในตอนที่พระพุทธ

เจ้าทรงทราบพระอรุณเวดกัณฑ์ว่า “ครั้นพระผู้มี
 พระภาคเสด็จถึงอรุณเวดาประเทศแล้ว ทรงทราบ
 อรุณเวดกัณฑ์ ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และอาเทศนา
 ปาฏิหาริย์ จนถึงอุทกปาฏิหาริย์ เมื่อน้ำท่วมทรง
 แหกหน้าเสด็จจงกรมณแผ่นดินมีฝุ่นฟุ้ง เป็นที่สุด
 ให้อรุณเวดกัณฑ์เสื่อมพยัคเกิดสังเวช ได้ความเสื่อม
 ใต้ ดอยชฎิลบริกขารในกระแสน้ำแล้ว ทูลขอ
 บรรพชา.” สิ้นเสด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
 วชิรญาณวโรรส ทรงทอดใจความเป็นธรรมาธิษ-
 ฐานตามมติของพระองค์ไว้บ้าง และในที่ลุดก็รับ
 ตั้งว่า “ขอฝากปราชญ์ไว้ เพื่อดัชนีษฐาน.” ต่อ
 มาเมื่อเร็ว ๆ นี้ เจ้าคุณเมธาธิบดี ผู้ซึ่งเอาใจได้
 คั่นคว้าหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก ได้
 กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนา” ของท่านเป็น
 ใจความว่า พระพุทธเจ้าไม่โปรดการแสดงอิทธิ
 ปาฏิหาริย์ เพราะทรงเห็นว่าอิทธิปาฏิหาริย์นั้น คน

เด่นกตก็ทำได้. รวมใจความว่า ท่านทั้งหลายที่
ข้าพเจ้าขออนุญาตออกนามมานี้ ไม่มีท่านผู้ใดยืน
ยันโดยตรงว่า อิทธิปาฏิหาริย์ไม่มีจริง หรือว่าเป็น
ของหลอกกันเด่น จึงทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยืนยันใจขึ้นว่า
การที่ข้าพเจ้า จะกล่าว ตามความ เชื่อของ ข้าพเจ้า ว่า
อิทธิปาฏิหาริย์เป็นสิ่งที่ได้จริงนั้น ไม่เป็นการ
นอกคอกนอกกรอบอย่างไรเลย.

อาศัยการสนทนาวิสาสะ ข้าพเจ้าได้มีโอกาส
รวบรวมข้อเถียงของผู้ที่ไม่เชื่อในอิทธิปาฏิหาริย์ ดัง
ได้เป็น ๓ ประการดังนี้.

๑. ถ้าพระพุทธเจ้าสามารถทรงแสดงอิทธิปาฏิ-
หาริย์ เหาะเหิรเดิรอากาศได้จริงแล้ว เหตุใดไม่
ทรงแสดงเช่นนั้นให้เต็มอไป และให้ โลกทั้งโลก
นับถือศาสนาของพระองค์ให้ได้ ?

๒. ปรากฏว่ามีคนบางคนที่พระพุทธเจ้าทรงตร-
มาณไม่สำเร็จ เช่น เทวทัตที่คิดร้ายและกระทำร้าย

คือพระองค์เป็นอันมาก เหตุไรไม่ทรงใช้อิทธิปาฏิ-
หารีย์ปราบปรามให้ตะพยัค. ?

๓. เมื่อพระพุทธเจ้า ดำรงแสดง อิทธิฤทธิ์ได้
จริงแล้ว ทำไมคนบางจำพวกจึงยังกระต้างกระเดื่อง
ไม่นับถือพระองค์ และไม่เห็นพระองค์วิเศษจริง. ?

ข้อเถียงทั้ง ๓ ประการนี้ ข้าพเจ้าจะเรียบเรียง
คำตอบตามอรรถโนมิตฺต ดังนี้

ในข้อที่ ๑ เราต้องจำไว้ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรง
ปรารถนาจะเอาโลกไว้ในกำมือของพระองค์ พระ
องค์แต่ประสงค์เพื่อความสุขของสัตว์โลก ไม่ใช่
เพื่อแสวงหาอำนาจอย่างพระเจ้าจักรพรรดิ การทำ
ฤทธิ์เดชให้คนเห็น เป็นเหตุนำมาซึ่งความกลัวความ
ยอมแพ้ แต่มิได้ทำให้เกิดความนิยมนับถืออะไรมาก
ความสุขของสัตว์โลกจะมีได้ ด้วย การ ปฏิบัติตามพระ
ธรรมของพระองค์ ไม่ใช่ด้วยการกลัวฤทธิ์เดช
ของพระองค์ ถ้าหากจะทรงแสดงฤทธิ์พร้าเพรื่อไป

แล้ว พระองค์ก็จะกลายเป็นผู้สอนวิชชาแก่คน ไม่ใช่
สอนคำสอน คนที่จะเข้ามายอมตนเป็นพระสาวก ก็
คงจะต้องการมาเรียนเอาฤทธิตะชามากกว่าที่จะมาเรียน
ให้รู้ธรรมของพระองค์ ผลที่สุดก็จะไม่ได้รับความ
สุขอันประเสริฐตามที่ต้องการ.

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อถึงคราวจำเป็นจริงๆ ก็กล่าว
คือเมื่อเกิดเหตุที่จะมีผลพาดพิงไปถึงความเป็น ความ
ตายของพระศาสดาแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดง
อิทธิปาฏิหาริย์ให้ปรากฏแก่ตาโลก. เช่นเมื่อครั้ง
ประกาศพระศาสดา ทรงรู้สึกได้ว่า ถ้าปราบบอญเวด
ก็ตั้งปดงไม่ได้ คำสอนของพระองค์ก็จะประกาศ
ออกไม่ได้ และอีกครั้งหนึ่งเมื่อพวกเดียรถีย์นครณัฐ
มาทำทลายในการ แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทรงเห็น
ว่าถ้าไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว พระศาสดา
ก็อาจจะสิ้นสุดลงในครั้งนั้นได้ เมื่อเป็นเรื่องราว
ถึงความเป็นความตายของพระศาสดาถึงนั้นแล้ว ก็ได้

ทรงแต่งตั้งอิทธิปาฏิหาริย์ไว้ ดังข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปในบทนี้.

ในข้อที่ ๒, ข้าพเจ้าได้กล่าวมาในข้อที่ ๑ แล้วว่า อิทธิปาฏิหาริย์มีผลเพียงทำให้คนยอมแพ้ แต่มิได้ทำให้คนได้เห็นธรรมของพระองค์ได้ จะทรงทำให้คนบรรลุธรรมได้ ต่อเมื่อได้ทรงแต่งตั้งอนุศาสน์ปาฏิหาริย์อีกชั้นหนึ่ง เช่นในเรื่องพระอรุณเวด กัสสป พระองค์ทรงแต่งตั้งอิทธิปาฏิหาริย์ เพียงเพื่อให้พระอรุณเวดกัสสปยอมว่าสู้พระองค์ไม่ได้ แล้วจึงทรงแต่งตั้งพระธรรมเทศนาเป็นอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คืออาทิตตปริยายสูตร และในคราวนั้นเอง พระอรุณเวด กัสสปจึงสำเริง แต่สำหรับเทวทูตคตินั้นเป็นคนละเรื่อง เทวทูตคตินั้นถือว่าสู้พระพุทธเจ้าไม่ได้ และยอมแพ้พระพุทธเจ้ามาแต่ไหนแต่ไร จนได้ยอมตนเข้ามาบวชเป็นพระสาวก เป็นอันว่าพ้นเขตคตินี้จะต้องทรงใช้ อิทธิปาฏิหาริย์แล้ว แต่ภายหลังเทวทูตค

เกิดโมหะจริต คิดประทุฐร้ายต่อพระพุทธเจ้า การ
 เป็นดังนี้ ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงอิทธิปาฏิ-
 หารียสักเพียงไร และถึงแม้เทวทัตจะต้องพ่ายแพ้
 พระองค์อีกครั้ง เทวทัตก็คงจะไม่ตั้งใจเชื่อฟัง
 พระพุทธโฆวาทอยู่นั่นเอง อย่างเดียวกับนักกีฬา
 อัมชพาดที่ร้องตะโกนว่าฟุตบอลแพ้แล้ว คนยังไม่แพ้
 ถึงหากจะจับตัวมาเล่นใหม่ให้แพ้สักกี่สิบครั้ง ก็
 คงยังร้องว่าไม่แพ้อยู่ นั่นเอง. ปัญหาเรื่องทรมาน
 เทวทัตไม่สำเร็จนั้น ไม่ได้อยู่ที่ปาฏิหาริย์ ความ
 จริงอยู่ที่ว่าเทวทัตเป็นบุคคล อันจะ ฟังทรมานไม่ได้
 เพราะถึงแม้พระพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้า ก็ยังไม่ทรง
 สามารถฝึกฝนคนที่ไม่ต้องการให้ฝึก ดังที่สมเด็จพระ
 พระมหาสมณะเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้
 ทรงประทานอรรถาธิบายไว้ว่า ผู้ไม่ตั้งใจฟังธรรม
 เทศนาเพื่อหาความเข้าใจ ได้ชื่อว่า “อปริสัทมโม”
 บุคคลฝึกไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ไม่ทรงอาจฝึก ดั่งน.

การที่พระพุทธเจ้าจะทรงโปรดใครให้ ได้มรรคผลนั้น
เปรียบได้กับที่ทรงวางดวงมณีอันมีค่าลงในมือของคน
นั้น ถ้าคนนั้นไม่ต้องการรับแล้ว จะให้พระองค์วาง
ตามไปปลูกปล้ำเอาได้มือจนใดดังนั้นก็ดูจะเกินสมควร
ไปสักหน่อย เพราะถึงเขาจะรับได้มือไว้เขาก็คงจะ
โยนทิ้งเสียภายหลัง เป็นอันว่าหาประโยชน์มิได้เลย.

ในข้อที่ ๓ เราต้องจำไว้อีกอย่างหนึ่งว่า ความ
รู้ในทางจิตตศาสตร์จนถึงขีดสูงสุดใน สมัย พระพุทธ
เจ้า พวกดาบสทั้งหลายเมื่อก่อนบวชพระพุทธ
ศาสนา ก็ยังดำริจะอุบายมาขัดแย้งกับเหาะเหิร
เดิรอากาศได้แล้ว (ดูในพระปฐมสมโพธิกถา ของ
สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกอินทร์ ปรีชญ์ที่ ๑๖)
พวกที่ตั้งตนเป็นคณาจารย์ มีคนยอมตนมาเป็น
ศิษย์มาก ๆ นั้น ก็จำต้องทำปาฏิหาริย์อะไรได้อัน
หนึ่งไม่มากนักด้วยเหตุนี้ อิทธิปาฏิหาริย์ของ
พระพุทธเจ้านั้น ถึงแม้จะปรากฏว่าทรงทำได้พิเศษ

กว่าของคนอื่น ก็มีใช้เงินของแปลกมากมายถึงกับ
จะตื่นเต้นกันจริงๆ สำหรับคนในกรุงกระนั้น, เมื่อ
ไม่ใช่แค่พระพุทธเจ้าองค์เดียวที่มีฤทธิ์ คนอื่น ๆ ก็
มีด้วยดังนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมีการถือ
พวกถือหมู่ นินทากันได้โทษกันอวดอ้างกันว่าของ
คนนั้นดีกว่า คนนั้นเดวกกว่า พวกที่แพ้แล้วไม่ยอมแพ้
ก็มีอยู่มาก ด้วยเหตุนี้จึงมีคนบางจำพวกกระต่าง
กระเดื่องไม่เข้ามานับถือพระองค์.

ขอให้ผู้อ่านพึงสำเหนียกว่า ข้าพเจ้าไม่ได้หมายความว่า
ความเคย ว่าสิ่งที่ประเสริฐที่สุดในองค์พระพุทธเจ้า
นั้นคืออิทธิปาฏิหาริย์ แท้จริงอิทธิปาฏิหาริย์เป็นแต่
เครื่องมือที่จะทำให้คนยอมแพ้ แต่สิ่งที่ทำให้พุทธ
ประสงค์สำเร็จได้จริง ๆ นั้น อยู่ที่อนุศาสน์ปาฏิหาริย์
เปรียบเหมือนบ้านเมืองที่จะตั้งเป็นมหาประเทศได้ ไม่
ใช่เพราะกำลังกองทัพมหาอย่างเดียว จะต้องเจริญ
ด้วยวิทยาการเป็น เครื่อง เพาะความ นิยมของประเทศ

อันด้วย เพราะฉะนั้น ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ ประการ มี
 นัยดังได้จำแนกไว้ข้าง ต้น แล้ว นั้น ต้อง นับ ว่า
 อนุศาสน์ ปาฏิหาริย์ เป็น อัจฉรียิ่ง กว่า อย่างอื่น
 เปรียบเหมือนมหาประเทศที่แผ่อาณาจักรหา เมืองชน
 ได้ โดยมีต้องใช้กำลังอาวุธ ย่อมเป็นอัจฉรีย่มาก
 กว่าที่จะใช้กองทัพไปรบตีเขามา. ปัญหาที่เรากำลัง
 พิจารณากันอยู่ในบัดนี้ ไม่ใช่อยู่ที่ว่าอิทธิปาฏิหาริย์
 ดีหรือไม่ดี แท้จริงอยู่ที่ว่ามีหรือไม่มี และการที่
 ชาวเจ้ากตาวอธิบายมาในบทนี้ ก็มุ่งหมายอย่างเดียว
 ที่จะแสดงว่า นอกจากอาเทศนาปาฏิหาริย์ และ
 อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ ซึ่งเรายอมรับว่าพระพุทธเจ้า
 มีจริงแล้วนั้น เรายังจะต้องยอมรับอีกข้อหนึ่งว่า
 พระพุทธเจ้าทรงมีอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นฤทธอัน
 แท้จริง เช่นนิรมิตพระองค์ได้ต่าง ๆ ดั่งหนดำดิน
 เติรน้ำเหาะได้ อีกด้วย.

เหตุที่ชักนำให้ชาวเจ้าปลงใจเชื่อเช่นนั้น มีอยู่

ดังจะกล่าวต่อไปนี้.

เราทราบอยู่แล้วว่าในสมัยพระพุทธเจ้า มีเจ้า
 ดัทธิต่าง ๆ มาก ดังจะเห็นได้ในหนังสือพุทธประวัติ
 เล่ม ๑ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
 วชิรญาณวโรรส ที่ข้าพเจ้าขอคัดมาไว้ ดังนี้.

“พวกมุนียอมดลละลัมบัตในฆราวาส ประพฤติ
 พรตเป็นบรรพชิต น้อมชีวิตของตนในการสั่งสอน
 คนทั้งหลาย เป็นคณาจารย์ตั้งสำนักแยกย้ายกัน
 ตามดัทธิ มีบริวารผู้ทำตามโอวาท มุ่งผลอันเป็น
 ที่สุดแห่งดัทธินั้น. เกียรติยศของศาสดาเจ้าดัทธิผู้
 มีชื่อเลื่องโด่งดังในสมัยนั้น ได้รับยกย่องเสมอ
 เกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดิน หรือบางทีจะยิ่งเสีย
 กว่า.”

คราวนั้นจึงเกิดมีปัญหานั้นในใจของเราว่า อะไร
 เป็นเหตุให้คนเหล่านั้น ยอมดลละลัมบัตบุตร์
 ภรรยาออกไปอดแห่งอดแดงอยู่? อะไรเป็นเหตุให้คน

อื่นนิยมพากันเข้ามาฝากตัว เป็นศิษย์ ของ พวก คณา-
 จารย์เหล่านั้น ? ผดอันเป็นที่สุดแห่งตถธนน ๆ คือ
 อะไร ? และเหตุไฉนพวกคณาจารย์เหล่านั้นจึงได้รับ
 เกียรติยศเสมอด้วยพระเจ้าแผ่นดินหรือยิ่งกว่า ?

เมื่อเราตั้งปัญหาถามตัวเราเองขึ้นมาดังนี้ เราก็ก
 จำจะต้องตอบตัวเราว่า พวกคณาจารย์เหล่านั้นต้องมี
 ดีอะไรบางอย่างเป็นแน่ จะว่าใครคนหนึ่งเกียจคร้านในการ
 ทำมาหาเลี้ยงชีพ เข้าไปประพฤติพรตเป็นบรรพชิต ก็
 สามารถเป็นคณาจารย์ได้ มีเกียรติยศสูงเท่าพระ
 เจ้าแผ่นดินหรือยิ่งกว่า ดังนี้ ดูจะเป็นไปไม่ได้โดย
 เป็นอันขาด. ถ้าหากเป็นเช่นนั้น การแสวงหาเกียรติยศ
 ก็เป็นของง่ายเหลือเกินในครั้งพระพุทธกาล. ต้อง
 มาคิดถึงองค์พระพุทธเจ้าเอง ในระหว่างที่ทรงกระ
 ทำทุกกรกิริยายังไม่สำเร็จอะไรเลยนั้น หาได้มีใคร
 มาห้อมล้อมฝากตัวเป็นบริวารไม่ มีแต่ปัญจวัคคีย์
 คือบรรพชิต ๕ รูป ชื่อ โกณฑัญญะ ๑ วัปปะ ๑

ภักตียะ ๓ มหานามะ ๓ อัสสชิ ๓ เข้ามาเฝ้าปฏิบัติ
 พระองค์อยู่ แต่การที่บรรพชิตทั้ง ๕ เข้ามาเฝ้า
 ปฏิบัติพระองค์นั้น ไม่ใช่เพราะเห็นคุณวิเศษอันใด
 ของพระองค์ในระหว่างทรงกระทำทุกกรกิริยา ที่เข้า
 มากก็เพราะโกณฑัญญะได้ทราบว่ พระพุทธเจ้ามี
 ลักษณะต้องตามพยากรณ์คำสัตว์ ว่าถ้าออกบวช
 จะได้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ชักชวนบรรพชิตอีก ๔
 คนพากันเข้ามาอยู่ โดยหวังว่าเมื่อพระพุทธเจ้า
 ทรงสำเร็จธรรมวิเศษแล้ว จะได้ทรงสอนตนให้
 สำเร็จบ้างเท่านั้น ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเปลี่ยนพระ
 ทิยเด็กทรมานพระองค์ ทรงเสวยพระกระยาหาร
 เข้าแล้ว บรรพชิตทั้ง ๕ ก็หมดความเต็มใจ ไม่
 รักจะอยู่ปฏิบัติพระองค์อีกต่อไป แลพากันไปจาก
 พระองค์โดยเห็น ว่าพระองค์จะไม่ สำเร็จอะไรได้แล้ว
 ดังนี้ แม้เมื่อสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว จะตั้งตน
 ประกาศพระศาสนา ก็ยังทำได้ไม่ง่ายดายเลย เช่นเมื่อ

เสด็จไปพบอุปกาชิกวก ทรงแต่งตั้งให้อุปกาชิกวกทราบ
ว่าพระองค์เป็นพระสยามมกุฏราชกุมาร ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์
เองแล้ว อุปกาชิกวกยังสงสัยว่าไม่ใช่เชื่อ เติรหัดไป
เสียโดยมิได้ฟังธรรมเทศนา. เปรียบกับคณาจารย์
อื่นๆ เช่นอรุณเวดกัลป์มีบริวารอยู่ถึง ๕๐๐ นทีกัลป์
มีบริวาร ๓๐๐ คยากัลป์มีบริวาร ๒๐๐ ดิงน ก็น่า
เชื่อว่าคนทั้ง ๓ น จะต้องทำอะไรสำเร็จปรากฏแก่
ตาโลกบ้างแล้ว และคงมีอะไรดีมากกว่าพระพุทธ
เจ้า เมื่อยังมิได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่ ถ้าไม่มี
อะไรดีเสียเลย จะไปโกหกให้คนนับถืออยู่ตลอดกาล
มีบริวารหอมล้อมอยู่เต็มอ ดิงน ดูไม่น่าจะเป็นไปได้.

เมื่อเรายอมรับว่าพวกเหล่านี้ คงมีดีอะไรอยู่บ้าง
แล้ว ปัญหาที่เราจะต้องพิจารณาต่อไปก็คือว่า ความ
ดีที่พวกนี้มีอยู่นั้น จะได้แก่อะไร?

คนใน สัมมย นน นับถือ ถึง ที่ คักคิ สัทธ ศาสตร์
พราหมณ์เป็นศาสตร์ สำหรับ ความ คักคิ สัทธ ทั้ง สัน

เช่นการบูชาเทวดาสวรรค์โลก และเทวดาประจำ
 ชาติต่าง ๆ โดยเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ของเทวดาทัง
 หลาย เพราะฉะนั้น พวกคณาจารย์ที่จะทำตัวให้ ได้
 รับความนับถือของคนทั้งหลาย ก็จำเป็นต้อง
 มีความศักดิ์สิทธิ์อยู่บ้างเป็นแน่.

ในพระนิพนธ์พระปฐมสมโพธิกถา ของสมเด็จพระ
 กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนที่ทรงวิสัชนาถึง
 บุญบารมีของ พระดำริบุตร มีข้อความที่ทำให้
 เข้าใจว่า แม้ในสมัยก่อนพระพุทธเจ้า ก็มีผู้ดำริเจ
 อภิญญาสมาบัติอยู่แล้ว พวกที่ได้สำเร็จนั้นคือพวก
 ศาบสที่พยายามแสวงหาหนทางทำตัวให้หลุดพ้นจาก
 กิเลสทั้งหลาย พวกศาบสเหล่านั้นผิดกับพวกเดียวยัย
 กถาวคือ ตัทธิหมได้ผิดตรงกันข้ามกับพระพุทธศาสดา
 พวกศาบสได้บำเพ็ญตนเพื่อบรรลุผลอันเดียวกัน กับที่
 พระพุทธเจ้าต้องการบรรลุ เพราะเหตุนี้ พวกศาบส
 จึงมิได้เป็นศัตรูต่อพระพุทธเจ้าเลย แม้ในทางพระ

พุทธศาสนาก็คือยอมรับว่า พวกดาบสเหล่านั้นเมื่อตาย
 ไปแล้วได้ไปเกิดเป็นพรหม แต่ที่ไปนิพพานไม่ได้
 ก็เพราะยังแสวงหาทางที่ถูกอย่างพระพุทธเจ้าไม่ได้เท่า
 นั้น. อภิญญา^๕นั้น ท่านจำแนกไว้หกอย่าง คือ
 (๑) อิทธีวิธี แลดูงู^๕ที่^๕ได้ (๒) ทิพพโอสถ หูทิพย์^๕
 (๓) เจโตปริยญาณ รู้ใจผู้อื่น (๔) ปุพเพนิวา-
 ธานุสสังคิญาณ ระลึกชาติได้ (๕) ทิพพจักขุ ตา
 ทิพย์ และ (๖) อาสวักขยญาณ รู้จักทำอาสวะให้
 สิ้น. อภิญญาทั้ง ๖ นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นหลักที่
 มีมาแล้ว ก่อนสมัยพระพุทธเจ้า แต่ไม่มีใครทำได้
 ดีเท่าพระพุทธเจ้า และถึงแม้จะทำข้ออื่น ๆ ได้บ้าง
 ก็ไปติดอยู่ที่ข้อ ๖ คืออาสวักขยญาณ เมื่อไม่รู้จะ
 ทำประการใดแล้ว จึงเกิดมีความคิดขึ้นว่า การที่จะ
 ทำอาสวะให้สิ้นไปจริงได้นั้น จะต้องทรมานร่างกาย
 อย่างควบนไฟ อดอาหารจนดับจิต^๕ ดัทธิ
 อัศณิกถมถานุโยค ก็มีขึ้นด้วยประการฉะนี้^๕ มาถึง

สมัยพระพุทธเจ้า ได้ทรงค้นพบวิปัสสนาญาณอัน
 เป็นกุญแจสำคัญ และได้ มโนมยทิธิ มาอีกอันหนึ่ง
 จึงกลายเป็นวิชาแปดประการขึ้น กระทำให้อภิญา
 ขออื่น ๆ มีน้ำหนักดียงขึ้น. อนทจริงพวกดาบดท์
 คงใจต้งกเดดของตวนน ก็มีความต้งใจจริง และ
 ปฏิบัติตาม หตักของ วิปัสสนาญาณ อยู่แล้ว จึง
 สามารถดำเรัจอภิญาอื่นได้บ้าง แต่ตราบไตที่ยัง
 จับหตักวิปัสสนาญาณอื่นแท้จริงไม่ได้ ก็ไม่สามารถ
 จะทำขออื่นได้ ตจริง ความขออื่น ขำพเจ้าไตกล่าว
 มาแล้วในหนังสือวิชาแปดประการ.

ถ้าความเห็นของข้าพเจ้าในข้อนี้ถูกต้อง ก็แปล
 ว่าพวกคณาจารย์เจ้าตทททง หตาย ทมอยู่ ก่อน สมัย
 พระพุทธเจ้าตรัสรู้หน ต้องดำเรัจอภิญาบางไม่
 มากกนอย จึงเป็นเหตุให้คนทงหตายเห็นความวิเคศ
 คักคตตทขอไรบ้าง และยอมตนเข้ามาเป็นบริวาร
 กับไตรบความยกย่องเทำพระมหากษตริย และเมื่อ

เป็นเช่นนั้น ความดำริของพระพุทธเจ้าซึ่งทำให้พวก
คณาจารย์โต ๆ เช่น อรุณเวทกัณฐป ยอมแพ้พระองค์
นั้น ต้องเป็นความดำริในอิทธิปาฏิหาริย์ด้วย มิ
ฉะนั้น พวกเหล่านั้นจะยอมแพ้ได้อย่างไร.

เหตุผลตามที่พรรณนามาฉะนี้ เป็นเครื่องจูงใจ
ให้ข้าพเจ้าเชื่อว่า อิทธิปาฏิหาริย์ต้องมีอยู่จริง ใน
องค์พระพุทธเจ้า.

ในตอนต้นของบทนี้ ข้าพเจ้าได้นำเอาปัญหาของ
ผู้ที่ไม่เชื่ออิทธิปาฏิหาริย์ขึ้นมาวางไว้ และเรียบเรียง
คำตอบตามมติของข้าพเจ้าแล้ว ณ บัดนี้ข้าพเจ้าจะ
ตั้งปัญหาของข้าพเจ้า ผู้เชื่อในอิทธิปาฏิหาริย์เข้า
ไว้ โดยหวังว่าวันใดวันหนึ่งจะได้ฟังคำตอบจาก
ปากกาของท่านที่ไม่เชื่อในอิทธิปาฏิหาริย์บ้าง คือ

๑. ถ้าอิทธิปาฏิหาริย์เป็นสิ่งที่มิได้มีได้แล้ว ใน
ในหลักธรรมจึงได้แยกปาฏิหาริย์ออกเป็น ๓ คืออิทธิ
ปาฏิหาริย์, อาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุศาสน์ปาฏิ
หาริย์?

๒. การที่ พระพุทธเจ้า ทรง ตั้ง พระโมคคัลลานะ
กับพระอุบาลีเถระเป็นเอกทักคะในทางฤทธิ และ
ทรงตั้งพระจูฬปันถกะ เป็นเอกทักคะในทางนิรมิต
มโนมยกาย (แปลว่าคน ๆ เดียวนิรมิตเป็นร้อยคน
พันคนได้) นั้น หมายความว่าอะไร ?

๓. เมื่ออิทธิปาฏิหาริย์เป็นของไม่จริงแล้ว เรื่อง
ยมกปาฏิหาริย์ทั้งเรื่อง มิจะกลายเป็นเท็จไปหมด
หรือ ? คัมภีรทักดาถึงยมกปาฏิหาริย์นั้น ควร
เผาไฟได้กระมัง หรือใคร จะสามารถ ถอด ตั้ง เป็น
ธรรมาธิษฐานได้ว่าอะไร ?

อนึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า เมื่อเกิด
เหตุที่จะมีผลพาดพิงมาถึงความเป็นความตายของพระ
ศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแต่งตั้งปาฏิหาริย์ให้
ปรากฏแก่โลก อิทธิปาฏิหาริย์ที่ได้ทรงแต่งตั้งที่
ข้าพเจ้ากล่าววน มีอยู่ ๒ ครั้ง คือ ครั้งทรงทรมาน
อูรุเวลกัถ์สัป (สำหรับความเป็น แห่งพระศาสนา)

และยมกปาฏิหาริย์ที่ทรงแสดง เพื่อแก้ความอับทวิ
 ของพวกเดียรถีย์นิครนุญ (สำหรับความตายแห่ง
 พระศาสดา) ข้าพเจ้าจะได้นำเอาอิทธิปาฏิหาริย์ทั้ง ๒
 ครึ่งมาบรรยายไว้ในที่นี้. ในขั้นต้นข้าพเจ้าจะได้นำ
 นำเอาคำของปราชญ์เทวบุชาแล้ว คือกรรมดัมเด็จพระ
 พระปรมาธิบดีชินโรวรด์ และดัมเด็จพระยาวิ
 ญาณวโรรวรด์ มาวางไว้ก่อน แล้วจึงจะลงต้นนิ
 ฐานตามมติของข้าพเจ้าเองต่อภายหลัง. พระนิพนธ์
 ของกรรมดัมเด็จพระปรมาธิบดีชินโรวรด์นั้น มีข้อความ
 ยืดยาวมาก ข้าพเจ้าจะรวบรัดย่อให้สั้นเข้าหน่อย
 แต่จะมีให้เลี่ยข้อความสำคัญเลย ส่วนความเห็น
 ของข้าพเจ้าที่จะกล่าวไว้ในภายหลังนั้น เป็นความ
 เห็นส่วนตัวโดยเฉพา ปราศจากอคติและลำเอียง
 ด้วยประการทั้งปวง เป็นความเห็นที่เกิดจากความ
 ขยากรุณาเรียบเรียงหาความจริง และแสดง
 ออกไว้เพื่อเป็นทางดำริของท่านที่เป็นปราชญ์ ใ้จะ

อวดความรู้ วิเศษอันใดของตัวหาไม่ได้.

ข้าพเจ้าจะได้จบเรื่องอุรุเวศกัณฑ์ขึ้น กล่าว ก่อน
ในเรื่องนี้ พระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ชิโนรส มีดังนี้จะนำมากล่าวโดยย่อต่อไป

“ในกาลครั้งนั้น ยังมี ชฎิตตามคน พนอง เป็น เผ่า
พงศ์กัณฑ์ ผู้ใหญ่มีนามอุรุเวศกัณฑ์ ผู้เป็นน้องที่
ต้องมีนามนทกัณฑ์ ผู้เป็นน้องที่คู่คี่มีนามคยากัณฑ์
อาศัยอยู่ในอุรุเวศประเทศ. และชฎิตทั้งสามนั้นมี
บริวารคนละพวกแยกกัน ตามตำบล ผู้ผู้ใหญ่มีหมู่
ศิษย์ห้าร้อย สร้างอาศรมบริเวณอยู่ต้นทางแห่ง
แม่น้ำในเนรฤชราชนที่ ชฎิตผู้เป็นน้องที่คู่คี่มีหมู่
ศิษย์สามร้อย สร้างอาศรมอยู่แถบฝั่งใต้ลงไปและ
ชฎิตผู้เป็นน้องที่คู่คี่มีหมู่ศิษย์สองร้อย สร้างอาศรม
สถานอยู่ณะคุ้งใต้ต่อไปในฝั่งแห่งแม่น้ำนั้น ลำดับ
นั้นสมเด็จพระสุคตก็เข้าไปสู่ ที่โกธอาศรมแห่งอุรุเวศ
กัณฑ์ชฎิตแล้วตรัสว่า “ดูกรกัณฑ์ ฌีว่าท่านมีได้

หน้กใจ ตถาคคจะขออาศัยอยู่ใโรงเพตังแห่งท่ำนลักร
 ราชรีหนึ่ง” “ตุกรรมหาลัมนะ เรากัมีได้หน้กใจ ชึ่ง
 ท่ำนจะขออาศัยอยู่นั้น แต่ทว่าพระยานาคคัวหนึ่งมี
 พิชอนพิลักรายกาจย้งนักร มาอาศัยอยู่ใโรงเพตัง
 นั้น ท่ำนจงอย่าให้พระยานาคคัวนั้น กระทากัยอนัทราย
 เบียดเบียดพแก่ท่ำนได้” จึ่งมีพุทธุฎกาทรวัดว่า “พระ
 ยานาคคัวนั้นมิได้เบียดเบียดพแก่ตถาคค ท่ำนจงอนุญาต
 ให้ตถาคคอยู่อาศัยใโรงเพตังลักรราชรีหนึ่งเถิด” ครัด
 ดงนัถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง อรุเวดกัด้สปกัอนุญาต.
 พระผู้มีพระภากกัเล่ด้จเข้าใภายในแห่งโรงเพตัง นั้น
 แล่วลาดปุชึ่งลัณถิตทรงนัลัชชนากการกัเข้าชึ่งพระเพลา
 เป้นบถดงกัลมาชิ ดงพระกายให้ตรง ดำรงพระลัติ
 ณะเพาะหน้าค่อพระกรรมฐานภาวนานุโยค ฝ่ายพระ
 ยากุชงคัชาติเห็นพระมุนีนาถเล่ด้จเข้า มา ลัถิตในท่ นั้น
 กัมีจคคคคชงเคียดทุกขัโทมณลั กับังหวนชึ่งพิช
 ตระหลบไป ในลำดับนั้นพระลััพพัญญูกัทรงประมณญ

มาซึ่งอิทธิบาททั้งสาม แดะดำแดงเตโชกลืนล้นมาบด
 บันดาลให้เปดอเพลิงรุ่งโรจน์โชตินาการ ดุจเผาผลาญ
 ซึ่งโรงเพลิงนั้นให้เป็นภคัมบดี ส่วนขจิตทั้งหทัย
 ก็มาแวดล้อมรอบโรงอศคณัน ต่างคนเจรจาว่า “พระ
 มหาสมณะองค์นี้มีดีรูปอันงามยิ่งนัก เดี่ยวดายจะมา
 อดควายเดี่ยว ด้วยพิษแห่งนาคในตน” ครั้นดวงดมัย
 รุ่งเช้าพระสัพพัญญูเจ้า ก็ยังเคสแห่งพระยานาคให้
 อันตรธานหาย บันดาลให้นาคนั้นขดขนดกายลงใน
 บาตร แด่วทรงดำแดงแก่อุรุเวดกัลลป ครั้นบอกล่าว
 “นาคนสันฤทธด้วยเดชศกาคต” อุรุเวดกัลลปเห็น
 ดงนั้นก็ดำริว่า “พระมหาสมณะนี้มีอานุภาพมากกระมัง
 เดี่ยวซึ่งฤทธิพระยานาคอันร้ายให้อันตรธาน พ่ายแพ้ได้
 ถึงกระนั้นก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนอาตมา” แด่ว
 มีจิตต์เลื่อมใสในพระอิทธิปาฏิหาริย์ จึงกล่าววว่า
 “ข้าแต่พระมหาสมณะ นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าอยู่ณะ
 อาศรมแห่งข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะถวายภัตตาหาร

ให้ฉันทุกวันเป็นนิตย” ส้มเด็จพระสัพพัญญูก์เสด็จ
 สถิตยังพนมสนทาบตหนึ่ง ใกล้อาศรมแห่งอรุณ
 กัสสปชฎินัน ครั้นสมัยราตรีเป็นลำดับ จึงท้าว
 จาคุมหาราชทั้ง ๔ ก็ลงมาสู่สำนัก พระบรมโสดกนาถ
 เปดงพระรศมีโอภาศทว จังหวัด วนสนทปรีเวณ อัน
 นัน ครั้นเวลาเช้าอรุณเขตกัสสปจึงไปสำนักพระบรมครู
 แล้วทูลว่า “นิมนต์พระมหาสมณะไปฉันภัตตาหาร
 เกิด ข้าพเจ้าตกแต่งไว้ถวายเสร็จแล้ว แต่เมื่อคณ
 เห็นพระรศมีสว่างไปทวพนิศมณฑลสถาน บุคคล
 ผู้ใดมาสู่สำนักนมีสการพระองค์” จึงมีพระพุท
 ธิกาตรัสบอกว่า “ท้าวจาคุมหาราชทั้ง ๔ ลงมาสู่
 สำนักตถาคตเพื่อจะฟังพระสัทธรรม” อรุณเขตกัสสป
 ได้สะตบตงนนักดริว่า “พระมหาสมณะองค์นี้มีอา
 ภาพมาก ท้าวจาคุมหาราชยังลงมาสู่สำนัก ถึงกระ
 นั้นก็คิดที่จะเป็นอรหันต์เหมือนอาตมาหามีได้” ส้มเด็จพระ
 พระศาสดาจารย์ เสด็จมากกระทำกตกิจฉันภัตตา-

หารแห่งอรุณเวดก็ตั้งปลงเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับมายู่
 ที่วาวิหารในพนมสนทนน ครั้นรัตติกาลคดมัยทำว
 สหัสสนัยก็ลงมาสู่สำนัก ถวายนมัสการแล้วยืนอยู่
 ข้างหนึ่ง เปดงรัศมีสว่างดุจกองอิศร์อันใหญ่ไพโรจน์
 รุจิโรภาศยิ่งกว่าราตรีก่อน ครั้นเพดารุ่งเช้าก็ตั้งปล
 ชญิตก็ไปสู่สำนักพระศาสดา ทูลอาราธนาให้ ไปฉน
 ภาตอาหารแล้วทูลถามว่า “เมื่อเวลาคณนี้ผู้ใดมาสู่
 สำนักพระองค์ จึงมีรัศมีสว่างยิ่งกว่าราตรีก่อน” จึง
 มีพระพุทธรฐิกาตรัสบอกว่า “คณนี้ทำวโกดิยลังกาทเว
 ราชลงมาสู่สำนักตถาคคเพื่อจะฟังซึ่งธรรม” ชญิตได้
 ะดับตงนนักตาริคุจในหนหลัง พระสัพพัญญูกก็เสด็จ
 ไปเสวยภัตตอาหารของก็ตั้งปลงตบัสแล้ว ก็กลับมา
 อยู่ทิวาวิหาร ครั้นเช้าคณยราตรีจึงทำวสหิมบตัมหา
 พรหมก็ลงมาสู่สำนักพระบรมครู เปดงรัศมีสว่างยิ่ง
 ะนไปกว่าราตรีทงตองก่อน ครั้นรุ่งเช้าก็ตั้งปลงตบัส
 ก็ไปทูลอาราธนาฉนภัตตอาหารกิจแล้ว ก็ทูลถาม

เหมือนหนหลัง มีพุทธรูปกาตรับบอกว่า “คณินทาว
 สัมปติมหาพรหมลงมาสู่สำนักคฤกษ” ก็สั่งปดาบ
 ก็ดำริดูจากถ้าวแล้วแต่หลัง พระสัพพัญญูก์เสด็จ
 ไปด้วยภักตอาหารของอรุเวตชฎิต แล้วก็กลับมา
 สู่สำนัก ในวันรุ่งขึ้นเป็นลำดับนั้นมหาญาณดาบบังเกิด
 แก่อรุเวตก็สั่งป คือชนทั้งหลายจะนำเอาโภชนียาหาร
 เป็นอันมาก มาถวายแก่อรุเวตชฎิต ๆ จึงดำริแต่ใน
 ราตรีว่า “วันรุ่งพรุ่งนี้มหาชนจะนำอเนกนานาอาหารมา
 สู่สำนักอาตมา แม้ว่าพระสมณะกระทำอิทธิปาฏิหาริย์
 ตามสักการก็จะบังเกิดแก่เขาเป็นอันมาก อาตมา
 จะล้อมล้อมจากสิ่งสรรพ สักการบูชาจะทำไฉนอย่าให้
 เขามาสู่ทันได้ ในวันพรุ่งนี้” สิ้นแต่ใจพระชินสีห์ก็
 ทรงทราบ ในปริวิตกแห่งชฎิตด้วยเจโตปริยญาณ
 ครั้นรุ่งเช้าก็เสด็จเหาะไปสู่ อุตตรกุรุทวีป ทรง บิณฑ
 ชาติได้ภักตอาหารแล้ว ก็เสด็จมากกระทำภักตกิจนั่ง
 อโนดาตสระ แล้วยับยั้งอยู่ทิวาวิหารในที่นั้น ต่อ

เพศชายอันห่มยศจึงเสด็จมาสู่พนมสนั่นด้านทิศใต้ ครั้น
 รุ่งขึ้น ก็เสด็จไป กราบ ทูล อาราธนาภักตอาหารกิจ
 ก่อนเสด็จทอดถามว่า วานนี้ พระองค์ไป แลวงหา
 อาหารในที่ใด ไม่มาสู่ด้านทิศใต้เจ้า ๆ ระวังถึงพระ
 องค์อยู่ จึงมีพระพุทธเจ้าตรัสบอกปริวิตกของ
 ชฎินั้นให้แจ้งทุกประการ อรุณเดชะก็เสด็จได้ระดับ
 ก็ตกใจดำริว่า “พระมหาสมณะนี้มีอานุภาพมากเป็น
 แท้ เสด็จดูจิตต์อาตมา ถึงกระนั้นจะเป็นอันตราย
 ตังอาตมาหามิได้” ในกาลนั้นเสด็จพระพุทธดำเนิร
 ไปชักผ้าบังสุกุล ซึ่งห่ออสุภานางปุณณะทาสีในป่า
 ข้างทิศใต้ แล้วนำมาสู่พนมสนั่นด้านทิศใต้ จึงทรงพระ
 พุทธดำริว่า “ตถาคตจะชักผ้าบังสุกุลในที่ใด” ขณะ
 นั้นท้าวสหัสสนัยทราบในพุทธปริวิตก จึงลงมาชุก
 สรรโบายกษัตริย์ด้วยพระหัตถ์ในพื้นศิลา เต็มไปด้วย
 อุทกวาริอันใส แล้วกราบทูลอาราธนาให้ทรงชัก
 ผ้าบังสุกุลในสระนั้น จึงทรงชักเสร็จแล้วเสด็จทรงพระ

พุทธธำมณีว่า “จะขยำในทึใดดี” ท้าวโกสีย์ก็นำ
 เอาแผ่นศิลาใหญ่เข้าไปถวาย ทรงขยำด้วยพระหัตถ์
 จนหายกลิ่นหอศุภ แดงก็ทรงพระพุทธรักษาว่า “จะ
 ห้อยตากผ้าบังสุกุลจิวรในทึใดดี” ถาดบนนั้นพฤกษ
 เทพดาซึ่งสิ่งสถิตอยู่ณะไม้กุ่มบก ก็หอมธำธำไม้
 นั้นลงมาให้ทรงห้อยตากจิวร ครั้นทรงห้อยตาก
 แดงก็ทรงพระพุทธรักษาว่า “จะแผ่ผ้าในทึใด”
 ท้าวสหัสสนัยกยกซึ่งแผ่นศิลาอันใหญ่ มาทอดถวาย
 ให้แผ่ผ้ามหาบังสุกุลบนแผ่นศิลานั้น เพศารุ่งเช้า
 อรุณเวดกัศปก็ไปทอดนิมนต์ภคตกิจเหมือนทุกวัน ครั้น
 ได้เห็นสระ และแผ่นศิลา ทั้งสองอัน ก็ได้ปรากฏมีในทึ
 นั้นแต่ก่อน แดงก็ไม้กุ่มแดค้อมลงมามาตั้งนั้น จึง
 ทูลถาม ก็มีพุทธรักษาตรัสบอกความทั้งปวงดุจกล่าว
 มาแต่หลัง เมื่อกัศปชกิตได้ฟังก็สะดุ้งตกใจดำริว่า
 “พระมหาสมณะนี้มีเดชานุภาพมากยิ่งนัก และท้าว
 มีชวาณยังตงมากระทำการไวยาวัจจกิจ แม้ถึงนี้

มหิทธิฤทธิ์ดังนั้น ก็ไม่เป็นอรหันต์เหมือนอาตมา”
 สัมเด็จพระศาสดา ก็เสด็จไปด้วยภัตตาหารของชฎิล
 แล้วก็กลับมาสติยังพนมรุ้งที่ตำบลท้อชัย ครั้น
 รุ่งขึ้นก็เสด็จไปทอดนุมนต์ภักตกิจ จึงตรัสว่า
 “ท่านจงไปก่อนเถิดแล้วคฤหบดีก็จะตามไป” เมื่อถึง
 ชฎิลไปแล้วจึงเสด็จเหาะไปนำ เหาผล หว่าใหญ่ประจำ
 ทวีปในป่าหิมพานต์มา แล้วก็เสด็จมาสติอยู่ณะโรง
 เพื่อก่อนชฎิลนั้นยังมีทันมาถึง ครั้นชฎิลมาถึงจึง
 ทูลถามว่า “พระองค์มาโดยทางใดจึงถึงก่อน” ดั่งนั้น
 จึงตรัสบอกประพฤติ เหตุโดย พระองค์ กระทำให้แจ้ง
 อรุณเวลาดาบสก็ดำริดู หนหนั่ง. ครั้นทรงกระทำ
 ภักตกิจแล้วก็เสด็จกลับไปยังพนมรุ้งที่ตำบลท้อชัย อยู่
 มาหลายวันหนึ่ง ชฎิลทั้งหลายปรารภจะก่อไฟ ก็มี
 อาจฝ่าฝืนออกได้ จึงดำริว่า “เป็นเหตุทั้งนี้ เพราะ
 ฤทธิ์พระมหาสมณะกระทำเป็นแท้” พระสัมพุทธเจ้า
 จึงตรัสถามทราบความแล้วก็ตรัสว่า “ท่านจงฝ่าฝืน

ตามปรารถนาเกิด” ในขณะนั้นชฎิตทั้งห้าร้อยก็ผา
 ฝ่นออกได้ดว้ยง่ายยิ่งนัก อยู่มาภาตวันหนึ่ง ชฎิตทั้ง
 หดายปรารถนาจะบูชาเพลิง ก่อเพลิงขึ้นเพลิงก็ไม่คิด
 จึ่งคิดปริวิตกเหมือนหนนหง จึ่งมีพระพุทธชฎีกาตรัส
 ถามทราบความแล้ว ก็ตรัสอนุญาตให้ก่อเพลิง ๆ
 ก็คิดขึ้นทั้ง ๕ ร้อยกองพร้อมกันในขณะเดียว ชฎิต
 ทั้งหตายบูชาเพลิงสำเร็จแล้ว จะดับ เพลิง ๆ ก็ไม่ดับ
 จึ่งดำริดูจนหนนหง จึ่งมีพระพุทธชฎีกาตรัสถามทราบความ
 แล้ว ก็ตรัสอนุญาตให้ดับเพลิง ๆ ก็ดับพร้อมกัน
 ทั้งห้าร้อยกอง ครึ่งหนึ่งหมู่ชฎิตทั้งหตายตงอาบน้ำ
 ดำยุตขึ้นตงในแม่น้ำเนรัญชรานที ส้มเด็จพระชินสีห์
 ผู้ทรงพระมหากรุณา จึ่งทรงนฤมิตซึ่งเชิงกราน
 มีประมาณ ๕ ร้อย มีเพลิงติดทั้งสิ้นไว้ในที่นั้น
 หมู่ชฎิตทั้งหตายขึ้นจากหน้าหนาว ก็ชวนกันเข้าไปผิงไฟ
 ในเชิงกราน ในภาตวันหนึ่ง มหาเมฆตงขึ้นในอันไซ้
 ฤกฏากต บันดาลให้วัดได้ตกตกลงเป็นอันมาก กระแต่

น้ำเป็นห่วงใหญ่ไหลท่วมไปในที่ทั้งปวงโดยรอบ ฝ่าย
 อรุณเวดกัลดัสนั้น ดำริว่า “พระมหาสมุทรนั้น น้ำจะ
 ท่วมเธอหรือไม่ท่วมเป็นประการใด หรือจะไปสู่
 ประเทศที่อื่น” จึงลงนามากับด้วยชฎิตทั้งหลายอัน
 เป็นศิษย์ รีบพายไปดโดยด่วนถึงประเทศที่พระองค์
 ทรงสถิต ก็เห็นน้ำนั้นขึ้นเป็นกำแพงล้อมอยู่โดยรอบ
 แต่เห็นพระบรมครู เสด็จจงกรม อยู่ใน พินภูมิภาคนั้น
 ปราศจากวารี มีชุดพุงชนในเบืองบน จึงร้องทูล
 ถามว่า “มหาสมุทรสถิตอยู่ณะไหนและหรือ” ก็มี
 พระพุทธรูปมาตรัสบอกว่า “ดูกรกัลดัสปตลาคคอยู่
 ในนั้น” แล้วก็เสด็จเหาะขึ้นไปบนอากาศ เตือนลอย
 ลงสู่นาวาแห่งกัลดัสชฎิต ๆ ก็ดำริว่า พระมหาสมุทร
 นั้นเชอมฤทธเป็นอันมาก ถึงอำนาจมากตงหนักไม่
 เป็นอรหันต์เหมือนอาตมา. แท้จริงตงแต่พระดัง
 พญญุเสด็จออกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในแรม
 ค่ำหนึ่งในกติกมาสมาสู่อรุณเวดประเทศ เสด็จอยู่ใน

๕๕๕
 ทนทน ดอง เดือน จน ทรายเท่า ถึงวัน ปุ่ดปุ่ดปุ่ดณมี
 ทรง แด่ดง พระ อธิปาทิหาริย์ ทรมา น อรุเวด กัดส่ป
 ต่าง ๆ โดยอเนกประการ อรุเวดกัดส่ปก็ยังมีต้นตาน
 กระต่าง ถัดออกมาเป็นพระอรหันต์อยู่ตงนั้น จึงทรง
 พระพุทธรดำริว่า “ศกาคคจะยังโมฆบุรุษชฎิตให้ลัดด
 จิตคักคสังเวช” ก็มีพระพุทธรฎีกาตรัสแก่อรุเวดกัดส่ป
 ว่า “ดูกรชฎิต ตัวท่านมิได้เป็นอรหันต์บรรดพระ
 อรหันต์ และข้อปฏิบัติของท่านที่จะเป็นทางมรรคผล
 ก็มีได้ มี ไฉนท่านจึงถัดออกมาเป็นอรหันต์ตงนี้ มี
 ลมควรรยงนั” เมื่ออรุเวดกัดส่ปได้ระดับพระพุทธร
 ฎีกาก็คับเคียรตงแทบพระบาทยุคตแล้ว กราบทูลว่า
 “ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาค ข้าพระองค์จะชอบบรรพชา
 อุปสมบทในสำนักพระพุทธรองค์” จึงตรัสว่า “ตัว
 ท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ยิ่ง เป็นประธานแก่หมู่ชฎิต
 ห้าร้อย ท่านจงบอกกล่าวแก่กันให้ยินยอมพร้อมกัน
 ก่อน ศกาคคจึงจะให้บรรพชาอุปสมบทได้” อรุเวด

กัสสปก็กราบถวายบังคมตามายังอาศรมแล้ว ก็บอก
 ชฎิลอื่นเป็นศิษย์ ๆ ก็ยินยอมพร้อมกันจะบรรพชาใน
 สำนักพระบรมครูชั้น และชฎิลทั้งหลายก็ชวนกัน
 ถอยดาบสบริกซาร และเครื่องตกแต่งผมและชฎา
 กับเครื่องเครื่องบูชาเพลิง และน้ำเตาหนึ่งตั้งไฟ
 ตามง่ามในแม่น้ำทั้งต้นแล้ว ก็พากันมาสู่สำนักพระ
 ทัพพัญญู ชบศีระยะลงแทบพระบาทมุดทูลขอบรรพชา
 ก็ทรงพระกรุณาโปรดประทานอุปถัมภ์ด้วยเอหิภิกขุ
 บรรพชาทั้งต้น ดูจากถ้ำแล้วแต่หลัง ๆ ครึ่งนั้นล้วน
 นที่กัสสปดาบสผู้เป็น น้อง กตาง เห็น เครื่อง บริกซาร
 ทั้งปวงตอยน้ำตงมากดำริว่า “ชะรอยอันตราายจะ
 มีแก่พระดาบสผู้พหุหรือประการใด” จึงใช้ให้ชฎิล
 ล่องตามคนอื่นเป็นศิษย์ ให้ไปสืบดูเหตุ นที่
 กัสสปดาบสก็พาดาบสทั้งสามร้อย อันเป็นศิษย์มา
 สำนักอรุเวดกัสสปแล้วก็ถามเหตุนั้น ครั้นทราบ
 ความแล้วก็ชวนกันถอยเครื่องดาบสบริกซารลงในนที่

พากันเข้าถวายอัญชัญดีทูตขอบรรพชา พระคำดดา-
 จารยก็โปรดประทานอุปถัมภ์ด้วยเอหิภิกขุบรรพชา
 ทั้งสิ้น ส่วนคนยากก็ส่งไปหาบิณฑบาตผู้เป็นน้องที่ ลุดเห็น
 เครื่องดาบตีบริกขารลอยน้ำลงมา ก็จินตนาตุจน์ที่
 กัดสัปปชฎิตผู้เป็นพี่แล้ว ก็พาดาบตีของร้อยอันเป็น
 ศิษย์ไปสู่สำนัก พระผู้เป็นเจ้า ทั้ง หาดายใต้ ถาม ทราบ
 ความแล้ว ก็ลอยเครื่องบริกขารลงในกระแสน้ำ
 ดุจหนาดิ่งแล้ว ก็เข้าทูตขอบรรพชาต่อพระผู้ค
 ก็โปรดประทาน อุปถัมภ์ด้วย เอหิภิกขุ บรรพชาเช่น
 วิถีชนามาแล้ว และพระผู้พิพัญญูทรงทราบชฎิต
 ทั้งสามพี่น้อง มีอรุณเวดก็ส่งไปเป็นต้น กับทั้งชฎิต
 บริวารพี่น้องให้สละเสียดซึ่งฤทธแห่งตนแล้ว โปรด
 ประทานเอหิภิกขุบรรพชาทั้งสิ้นเสร็จแล้ว ก็เสด็จ
 พระพุทธดำเนียรพาพระภิกษุ สังฆพวกนั้น มาสู่คยาดีละ
 ประเทศ ทรงนิสังขนาเหนือบวรปัญญาตาทาอาคัน
 ตรวัดพระผู้ทศรวมเทศนาอาทิตตปริยายสูตร พอจบ

ตงพระภิกษุสงฆ์พวกนั้น กับบรรดาพระอรหันต์ทั้งนั้น."

ดัมเค็จพระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส ทรงทอดใจความเรื่องทรมานพระอรุณเวต
กัถ์สไปไว้เพียง ๒ เรื่อง คือ เรื่องปราบพระยานาคใน
โรงเพตังนั้น ทรงสันนิษฐานว่าเป็นเทวรูปปั้น ซึ่งมี
รูปปั้นเป็นตัวนาครองข้างต่างเป็นนับตังกั แต่พวก
ชฎิลคงนับถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ใครเข้าไป
ก่ดากตายไม่ได้ จะบันดาลให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ จึง
เป็นทีเกรงขาม แต่พระพุทธเจ้าเข้าไปอยู่ได้ โดยไม่มี
อันตราย ดงนี้ ในปาฏิหาริย์สุดท้าย คือเรื่องน้ำท่วม
นั้น ทรงเห็นว่าจะเป็นว่า พอน้ำท่วมมาพระพุทธเจ้า
รู้จักทำ หรือหาที่อาศัยพิน้ำโดยบ้คยบันทนควน
จึงทรงสามารถรอดพ้นอุทกภัย. อย่างไรก็ตาม ดัมเค็จ
พระมหาสมณะเจ้า มิได้ทรง ยิน ยินว่าจะ เป็น ดงนี้ แท้
แต่ทรง ประทานโอกาสให้ ผู้ที่เอาใจได้ใน ทางธรรม
กันคว่าแต่ดงนี้ขฐานต่อไป.

การที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอิทธิปาฏิหาริย์ แก่
 อรุณเวดกัลลปตั้งกล่าวมาแล้วนั้น ก็ด้วยเหตุว่ากรุง
 ราชคฤห์ในเวदानั้น เป็นแคว้นที่มีอำนาจใหญ่ยิ่งใน
 อินเดีย พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งพระทัยที่จะฝังพระ
 พุทธศาส์นาลงในที่นั้นก่อน เพื่อความสะดวกในการ
 ประกาศพระศาส์นา ของ พระองค์ใน อาณาจักร อื่น ๆ
 ต่อไป เพราะเป็นธรรมดาเมื่อเมืองใหญ่นับถือพระ
 องค์แล้ว เมืองเล็ก ๆ ก็จะนับถือตามโดยง่าย. แต่
 ชาวเมืองราชคฤห์ในเวदानั้น บุชาคณาจารย์ใหญ่คน
 หนึ่งอยู่ คืออรุณเวดกัลลป. ถ้าพระองค์ทรงปราบ
 อรุณเวดกัลลปลงมิได้แล้ว ก็เป็นการยากที่จะประกาศ
 พระศาส์นาลงในกรุงนั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อตกลง
 พระทัยจะฝังพระศาส์นาลงใน กรุง นั้น เป็น ปฐม แล้ว
 จึงต้องทรงเข้าไอรุณเวดกัลลปก่อน. เมื่อทรงปราบ
 ลงได้จนอรุณเวดกัลลปกับน้องชายและบริวารยอมบวช
 ในพระพุทธศาส์นาแล้ว ก็ทรงพาพระอรุณเวดกัลลป

กับดั่งสมบัติพาราทงพหนองค^๒ เด็ดจ^๒พุทธรักษาเนิรเข้ากรุง
 ราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารก็เด็ดจ^๒ออกมาเผ้า^๒ ฝูงคน
 ก^๒เืองแน่นกันมากอยดู^๒ แต่ย้งพากันดั่งลั้ยร้องตะโกน
 ถามกันท่วไปว่า พระพุทธรเจ้าเป็นศิษย์พระอรุณเวด
 กัดส^๒ป หรือพระอรุณเวดกัดส^๒ปเป็นศิษย์พระพุทธรเจ้า.
 เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงเห็นการณ^๒ดง^๒น^๒ ก็มีพุทธรประสงค์^๒
 จะแสดงให้มหาชนทราบตามที่เป็นจริง จึงได้มีพุทธร
 วาจาตรัสถามพระอรุณเวดกัดส^๒ปต่อหน้า คนทั้งหตายว่า
 เหตุไรวะพระอรุณเวดกัดส^๒ปจึงตะก^๒งด^๒ท^๒ธิบูชาเพลิงของตน
 เดีย พระอรุณเวดกัดส^๒ปก็กราบลงแทบพระบาท ร้อง
 ประกาศว่าตนเด็กบูชาเพลิงเดียแล้ว ด้วยความเดียม
 ใสในธรรมของพระพุทธรเจ้า แะตนเป็นสาวกของ
 พระองค^๒ ดง^๒น^๒ มหาชนก็หมดความสงสัยทั้งใจฟัง
 พระธรรมเทศนา พระเจ้าพิมพิสารแะบริวาร ๓๓
 ส่วน ได้จักษุเห็นธรรม อีกส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในไตร
 รัตน์คมน^๒ พระเจ้าพิมพิสารก็เชิญเด็ดจ^๒พระศาสดา

ประทับอยู่ใน กรุงราชคฤห์และด้วยในพระราชนิเวศน์
พระพุทธศาสดาน่าจะประดิษฐานลงในกรุงราชคฤห์ได้ด้วย
ประการนั้น.

ต่อไป ข้าพเจ้าจะขอตั้งนิษฐานเรื่องปาฏิหาริย์
ที่ทรงแสดงแก่อุรุเวศกัลลป ตามกำลังสติปัญญา
อันน้อยของข้าพเจ้า แต่มีอย่างหนึ่งที่ข้าพเจ้าต้อง
ขอตั้ง คือเรื่องอินทพรหมที่ลงมาเฝ้าพระพุทธเจ้า
และขออื่น ๆ ที่เกี่ยวแก่เทวดาทงต้น เพราะถ้ากล่าว
ถึงขอใด ๆ ก็จะต้องพิสูจน์ว่าเทวดามีจริงหรือไม่
ซึ่งจะต้องกินน้ำ กระจก เกณฑ์กำลังของ หนังสือเล่มนี้.
แท้จริงข้าพเจ้ากำลังแต่งหนังสือเล่มหนึ่ง ให้ชื่อว่า
“ลัทธิ-นรก” เพื่อหาหลักฐานมาพิสูจน์ว่า ลัทธิ
และนรกนั้นมีอยู่จริงหรือไม่ ฉะนั้นเรื่องทั้งหลาย
ที่เกี่ยว ข้องกัน ในระหว่าง เทวดา และ พระพุทธเจ้านั้น
ข้าพเจ้าจะ ขอตั้งไว้ กล่าวใน หนังสือเล่มนี้ ทั้ง ต้น.
อีกประการหนึ่งในบางเรื่อง เช่นว่า พระพุทธเจ้าทรง
ทราบความคิดของอุรุเวศกัลลป, ทรงเหาะไปเก็บ

ผลหัวาประจำทวี่ป แะทรงก่อไฟให้พวกชฎีตมิง
 นน ผู้ทได้อานหนังสือวิชาแปดประการของข้าพเจ้า
 แแล้ว คงทราบได้ดว่าทรงสามารถทำได้ย่ำงไร
 เพราะฉะนั้นในทณ ข้าพเจ้าจะ กถ่ำวแต่ ขอทควร
 กถ่ำว คือ,

เรื่องปราบพระยานาคนน ข้าพเจ้ารกทจะเชื่อว่า
 เป็นงุจริง ๆ ไม่ใช่รูปปั้น. คำว่าพระยานาคกัหมาย
 ความว่ำงุตัวใหญ่ทมีพิษร้าย แะทข้าพเจ้าเข้าใจ
 ว่ำเป็นงุจริง ๆ นน ก็เพราะเห็นว่าชาวอินเดียแม่ ใน
 ตมยณ ยังทาคนเป็นหมองุอย่างคักดลัทช เองตัว
 โต ๆ มาเลื่อยพันตัวให้คนดูได้ ทถูกกัศตายไปแล้ว
 กั้มมาก จนไทยเรากังลัษาศิคนนหนึ่งว่ำ “หมองุตาย
 เพราะงุ.” ในโรงบูชาเพติงของอรุเวดกัลลัสป คงจะ
 เลียงงุตัวด่ำคณเข้าไว้จริง ๆ ใครทไม่มีวิชาจะดู
 ูกได้ ถ้าช่มช่ำมเข้าไปในโรงเพติงนนั้นแล้วคงจะถูกงุ
 กัศตาย อรุเวดกัลลัสปน่ำจะมีวิชาชนนดนอยุอนนหนึ่ง

จึงเป็นทนต์ของคนที่หงาย ^๕ และไม่เห็นว่าเป็นพระ
 พุทธเจ้าจะสามารทำได้เท่าคน. ^๕ ครั้นเมื่อพระพุทธ
 เจ้าทรงปราบได้ จนถึงเอาจุดลงในบาตรของ
 พระองค์ ^๕ ถอดมาให้อุรุเวศกัณฑ์ปลูกในเวดารุ่งเข้าได้
 แล้ว ^๕ อุรุเวศกัณฑ์เริ่มเกิดความเต็มได้ขึ้นบ้าง
 จนต้องเชื่อเชิญให้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ด้วย. การ
 ที่สันนิษฐานว่าเป็นงูจริงนั้น ^๕ จะทำให้ความตงกัน
 ได้สนิทกับข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงเอาจุดลงในบาตร
 เพราะถ้าหากเป็นรูปปั้นนาครของเทวรูปแล้ว ^๕ ก็น่าจะ
 ใหญ่โตเกินกว่าที่จะเอาใส่ในบาตรของพระองค์ ^๕ ถึง
 หากจะเป็นรูปปั้นเล็ก ๆ ^๕ พอดีเอาตงได้ในบาตรได้
 พระพุทธเจ้าก็คงไม่ทรงทำดังนี้แน่ ^๕ เพราะจะเป็น
 การลบหลู่ต่อสิ่งซึ่งชฎิตนับถือมากเกินไป ^๕ ในชั้นต้น
 จะทำให้พวกชฎิต ^๕ แค้นเคืองมากกว่า ที่จะให้เกิดความ
 เต็มได้ ^๕ อุรุเวศกัณฑ์คงจะได้พระองค์ออกจาก
 เขตต์ของตัว ^๕ แทนที่จะเชื่อเชิญให้พระองค์ประทับ

อยู่ด้วย เป็นแน่.

ปัญหาจึงมีต่อไปว่า พระองค์ทรงปราบงูร้าย
ให้สิ้นฤทธิ์ได้ด้วยวิธีไร. พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระ
ปรมานุชิตชิโนรส มีว่า ทรงบันดาลให้เกิดเปลวเพลิง
ขึ้นทั่วโรงเพลิง จึงสามารถทำลายพิษงูได้. การทำ
เปลวเพลิงให้เกิดขึ้นนั้น ไม่ใช่ของแปลกสำหรับผู้
วิเศษอย่างพระพุทธรเจ้า และวิชาที่ทำให้เกิดไฟเกิด
น้ำ หรือให้น้ำเดือดโดยมีต้องตั้งบนไฟ หรือขึ้นไป
เดินบนไฟได้ โดยไม่รู้ลี้กรรมนั้น เป็นวิชาที่ทำได้
คาดคั้นในสมัยโบราณ นอกจากในอินเดียแล้ว วิชา
เหล่านี้ยังแผ่ไปถึงประเทศอัสซีเรีย. บาบิโลเนียและ
เปอร์เซียในครั้งกระโน้น กล่าวคือในศาสนาเก่าของ
พวกเหล่านี้ ที่มีความนับถือเนื่องมาจากดวงอาทิตย์
นั้น ไฟเป็นของจำเป็นที่สุดในพิธีกรรม พวกเหล่านี้
มีที่ตั้งสำหรับก่อไฟ และเมื่อถึงเวลาทำพิธี พระที่
เป็นหัวหน้า ก็ขึ้นไปยังที่นั้น เปลวไฟก็พาดู่งขึ้นทันที

วิชาชนะคนมาแล้ว คง ต้องพ้นปีก่อนสมัยพระพุทธ
 เจ้า. ฝ่ายพากันเอามาตั้งนิษฐานต่าง ๆ นานา บ้างก็
 ว่ามีคนตอบอยู่ข้างหลัง บ้างก็ว่าธาตุที่ปรุงขึ้น
 โดยทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังไม่เห็นมีข้อสันนิษฐาน
 อันใดที่จะแยกกาย จนถึงกับดับล้างความศกติดทุกข์
 และความแปลกประหลาดของวิชาอันนี้ได้ มาถึง
 สมัยพระพุทธเจ้า วิชาชนะคนได้นามว่า “กสิณ
 สมบัติ” มีประเภทแยกกันออกไปเป็น “เตโชกสิณ
 สมบัติ” วิชาทำให้เกิดไฟ และ “อาโปกสิณ
 สมบัติ” วิชาทำให้เกิดน้ำ ดังนี้เป็นอาทิ.

เรื่องวิเศษที่ออกจากตัวคนนั้น เป็นสิ่งที่เราไม่
 เชื่อกันแล้ว แม้ฝรั่งเองในครั้งก่อน ถ้าเขียนรูป
 พระเยซูคริสต์ เขาก็ให้มีรัศมีด้วยเสมอ มาถึงสมัย
 ใหม่นิรูปพระเยซูที่นักเขียนสมัยใหม่เขียนขึ้นนั้น บางรูป
 เขาก็มีรัศมีด้วยทีเดียว โดยเห็นเป็นของดวงโลก แต่
 นักวิทยาศาสตร์ทบทวนว่ากันจริงจัง กลับเชื่อแล้วว่า

อาจมีแสงออกมาจากตัวคนได้. แต่แทนที่จะเรียกว่า
รัศมี เขาเรียกว่ากระแสไฟฟ้า. เขาอธิบายว่าคนเรา
ยังมีกำลังดวงจิตที่แรงขึ้นเพียงใด กระแสไฟฟ้าใน
ตัวย่อมจะแรงขึ้นเพียงนั้น จนกระแสอื่นนั้นอาจจะ
เบ่งออกมาจากตัวคนได้ คำอธิบายในข้อนี้ก็น่าฟัง
อยู่มาก และเราอาจจะสังเกตได้จากบุคคลที่เราเห็น
อยู่ทุก ๆ วันนั่นเอง คนที่มีโรคภัยติดตัว หรือมี
ความทุกข์โศก หัวใจหดเหี่ยวอยู่เป็นนิตย์ กำลัง
ของดวงจิตก็อ่อนลง เราจะเห็นคนชนิดนั้นซุ่มซัด
หมดสง่าราศี ถ้าไปอยู่ในหมู่คนอื่น ๆ ก็ถูกข่มจน
เกือบไม่มีใครสังเกตเห็น. แต่ผู้ที่มีบุญวาสนา หา
ความทุกข์โศกมิได้ ดวงจิตก็กำลังแรง. เราจะ
ได้เห็นคนชนิดนี้ ผ่องใสผุดผาดเด่นกว่าคนอื่น ๆ
จนเราต้องพูดกันว่าคนนั้น ๆ มี สง่าราศี ประทับด้วย
ลักษณะเป็นคนมีบุญ และคนชนิดนี้นอกจากตัว
ของเขาเองแล้ว เรายังจะเห็นเหมือนหนึ่งว่ามีอะไร

เป็นเครื่องตั้งเสริมความผุดผ่องอยู่รอบ ๆ ตัว จะ
 เข้าอยู่ในหม้อไหนก็ดูเด่นกว่าคนในหม้อนั้น ดุจช้าง
 เดินออกเที่ยวในฝูงช้างดำ. ยิ่งกว่านั้นในหนึ่งเดือนหนึ่ง
 ๑๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
 ทศาวตารได้พบ แต่งโดยศาสตราจารย์ฝรั่งเคตคน
 หนึ่งชื่อคุมองต์ กล่าวว่า ได้มีการทดลองในศาลา
 แยกธาตุกรุงปารีส เขาคนที่ชำนาญในการสังเกตดวง
 จิตต์เข้ามาทดลองแบ่งกำลังหัวใจอยู่ในห้องมืด โดยมี
 นักปราชญ์ทางวิทยาศาสตร์คอยดูอยู่รอบ ๆ ในที่
 สุกก็ให้เห็น แสงออกจากตัวคน ๆ นั้น เป็นสีม่วงอ่อน
 แต่ออกไปจากตัวไม่สู้ไกลนัก แสงนั้นวนเวียนอยู่
 ใกล้ ๆ ตัวคล้ายกับไอน้ำที่ออกจากตัวเมื่อเวตาอาบน้ำ
 ในฤดูหนาว การทดลองอันนั้นจึงให้ผลอย่างแน่ชัด
 ว่า คนที่มีกำลังดวงจิตต์แรงกล้า อาจสามารถเก็บ
 ไฟฟ้าไว้ในตัวได้มาก ๆ ถึงกับแบ่งให้ มีแสงออก
 จากตัวได้. การที่เขาเอาผู้ชำนาญในวิชาสังเกตดวง
 จิตต์มาทดลองทำ ก็เพราะถือว่าคุณพวกรุ่นได้ ผกผัน

ให้หัวใจของตัวมีกำลังแรงมาก. แต่เราต้องเข้าใจว่า
พระพุทธเจ้าอยู่ในฐานะที่สูงกว่าพวกนี้ หตาย ร้อยเท่า.
ดวงจิตต์ของพระองค์ ปราศจาก อุปกิเลส ทุกประการ
กำลังดวงจิตต์ของพระองค์ ย่อมจะ แข็งแรง กว่าพวก
เหล่านี้มากนัก ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทำไมพระองค์
จะเปล่งรัศมีออกไม่ได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องที่ว่าพระ
พุทธเจ้าเปล่งรัศมีโอภาสทั่วจังหวัด พนัสณฑ์บริเวณ
นั้น ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นความจริงที่สุด.

ในเรื่องที่ทรงบันดาลให้พวกชฎิล ผ่าพื้นออก และ
ไม่ออก กับที่ทรงบันดาลให้พวกชฎิลดับไฟได้และ
มีได้นั้น ก็ไม่ประหลาดอีกเหมือนกัน สำหรับผู้ที่มี
กำลังดวงจิตต์แรงอย่างพระพุทธเจ้า เพราะที่จริง
นักสะกดดวงจิตต์สมัยนี้ ก็สามารถจะบังคับให้คน ๆ
หนึ่งหรือ หตายคน ทำอะไรได้หรือไม่ได้ ตาม ประสงค์
ของคน. ข้าพเจ้าเคยได้เห็นแก่ตาตนเองมาแล้ว ที่ผู้
ชำนาญในการสะกดดวงจิตต์ เอาคน ๆ หนึ่งที่ไม่เชื่อ

ในวิชาอันหนึ่งเคย มาถือหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่ง และ
 ตั้งว่า “ท่านจะถือหนังสือพิมพ์ฉบับไหนอยู่ไม่ได้
 เพราะหนังสือพิมพ์มีน้ำหนักถึงพันกิโลกรัม” ในชั้น
 แรกคนถือหนังสือพิมพ์นั้นหัวเราะเยาะ แต่พอตั้ง
 เป็นครั้งที่ ๓ คน ๆ นั้นก็หมดสติ เพราะหนังสือพิมพ์
 ฉบับนั้นกลายเป็นของมีน้ำหนักถึงพันกิโลไป จริง ๆ
 พระพุทธเจ้าย่อมจะทรงความดำริถึงกว่านัก สะกด
 ดวงจิตต์ให้ถ่านมาก และผลที่พระองค์มุ่งหมาย ก็
 ไม่ใช่เป็นการหาตามผลอย่างนักสะกดดวงจิตต์ แต่
 ถึงคราวที่จิตต้องทรงแสดง อานุภาพให้ พวกชฎิล เห็น
 ฤทธิ์ และยอมตนเข้าเป็นสาวกเพื่อการตั้งพระศาสนา
 การที่จะปราบพวกชฎิลเหล่านั้นได้ ก็ไม่มีทางอื่น
 จะทำได้ ต่เท่าที่จะทรงแสดงให้แลเห็นว่า ถ้าจะพูด
 กันถึงฤทธิ์เดชแล้ว พระองค์ก็มีอยู่มากกว่าคนทั้ง
 หลายคดอดถึงตัวอูรุเวตกัลล์ปะเอง.

ในเรื่องที่ทรงแหวกหน้าจกกรมนั้น มีข้อประหลาด

อยู่อย่างหนึ่ง คือในคฤศตคำสอนเขาก็มีเรื่องปาฏิ-
หารย์แหวกหน้าเหมื่อนกัน ในคัมภีร์ของเขาเล่าว่า
ก่อนที่พระเยซูจะเกิด โมเสสได้รับโองการของพระ
เจ้าบนเสวรวรค ให้มาช่วยนำพวกอิสราเอลซึ่งถูกชาว
อียิปต์บีบบคณอยู่มากนั้น ออกไปเสียจากประเทศ
อียิปต์ โมเสสได้พาพวกอิสราเอลเป็นจำนวนสอง
ล้านคน (อย่าลืมให้อภัยคณภรจนาคารยในเรื่อง
จำนวนเดช) ออกจากประเทศอียิปต์ พระเจ้าแผ่น
ดินอียิปต์ก็สั่งให้ยกกองทัพตาม พวกอิสราเอลถึง
ทะเลแดงจวนเจียนจะถูกพวกอียิปต์ตามทัน โมเสส
ก็ยกมือชไปทางทะเล ทันใดนั้นน้ำก็แยกออก มีถม
อย่างแรงมาพัดดินในระหว่างน้ำให้แห้ง พวกอิสรา-
เอลก็เดินข้ามไปได้ตามทางระหว่างกลางน้ำ แต่มี
น้ำสูงชันทั้งสองข้างคล้ายกำแพง ครั้นพวกอียิปต์
ตามลงมาบ้าง น้ำก็ถมเข้ามาหาถน ท่วมพวก
อียิปต์ตายเป็นอันมาก คำนานของเขาเอนอยู่ตงน.

จะเป็นเพราะเหตุใดเรื่องปาฏิหาริย์ของเขา จึง
 มากด้ายคดถึงกับ ปาฏิหาริย์ของ เราใน เรื่องแหวกน้ำ ?
 คันกรจนจารย์ของเขา กับของเรายู้อยู่ห่างกันหลายร้อย
 โยชน์ จะว่าใครเขาอย่างใครก็ยากอยู่. จะสันนิษฐาน
 ว่า การแหวกน้ำต้องเป็นดังที่ทำได้จริงในครั้งกระ
 โนั้น ดังนี้ จะพอฟังได้หรือไม่ ?

ถ้าหากเราไม่เชื่อว่า เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรง
 แหวกน้ำจกกรมนั้น เป็นเรื่องจริงแล้ว เราก็จำต้อง
 ยกเรื่องฝนตกน้ำท่วมตามที่ปรากฏในพระนิพนธ์ ของ
 กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสนั้น ทั้งเดี่ยวทั้งอัน
 แต่ละต้องเหมาว่าเป็นเท็จไปทั้งเรื่อง เพราะไม่มีทาง
 ใดจะสันนิษฐานถอดใจความให้ล้นหนืได้. แม้สมเด็จพระ
 พระมหาสมณะเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 ผู้เป็นจอมปราชญ์ ก็ยังต้องทรงรับว่า “ยังเห็นความ
 ไม่นัก” (ดูในหนังสือพุทธประวัติเล่ม ๑) ที่จริง
 เป็นการยากจริง ๆ ที่จะถอดใจความลงได้ โดยไม่มี

ปัญหาที่เราจะต้องคอยสงสัย. เพราะเมื่อเรา
เชื่อว่า มีฝน ตกลงมา จน น้ำท่วม ค่ำบด ที่พระพุทธเจ้า
และอรุณเวดกั้งด้อยอยู่นั้น เป็นความจริง แต่ไม่ยอม
เชื่อในอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าว่า ทรงสามารถ
แหวกน้ำจวงกรมได้จริง ดังนั้นแล้ว ก็คงมีทางที่เรา
ต้องตั้งนิษฐานอยู่ ๖ ทาง คือ,

๑. น้ำไม่ท่วมมากมาย และพระพุทธเจ้าทรงดู
น้ำอยู่ได้.

๒. พระพุทธเจ้าได้ทรงพบที่ ๆ เป็นโลก เป็น เนิน
แต่ดินจนประทับอยู่ได้.

๓. พระพุทธเจ้าบินขึ้นไปอยู่บนยอดไม้.

๔. พระพุทธเจ้าทรงทำแพหรือหาเรือ ทรงได้ทัน
ท่วงที หรือทรงพบขอนไม้ลอยอยู่ และขึ้นประทับ
บนนั้น.

๕. พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปอยู่ใน ที่ ๆ มี กำแพง
ล้อมรอบกันน้ำไว้ได้ (อย่างในประเทศชอตันดา) และ

๖. พระพุทธเจ้าชำนาญในการว่ายน้ำ และทรง
 ดอยคดอยู่ได้ จนกว่าอุรุเวดกัสด์จะไปเอาเรือมารับ.

สมมติว่าพระพุทธเจ้าทรงกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ใน ๖ ทางที่กล่าวมาข้างต้นนั้น พระองค์ก็จะรอด
 พันอุทกภัยได้ แต่ไม่เห็นมีอะไรเป็นของประหลาด
 ถึงกับจะทำให้อุรุเวดกัสด์ไปเกิดเดือมได้. ครั้นข้าม,
 พระพุทธเจ้าจะกลายเป็นตัวจำอวด ขึ้นไปนั่งอยู่บน
 ยอดไม้หรือบนขนองสูง อันเป็นกิริยาที่น่าขบขัน. แต่ที่
 จริงตามตำนานปรากฏว่า อุทกปาฏิหาริย์ คือเรื่อง
 แหกหน้าจกกรมนี้ เป็นปาฏิหาริย์อันสุดท้าย ที่
 เหตุให้อุรุเวดกัสด์ปลื้มใจ รู้ลึกคิดว่าผู้พระพุทธเจ้า
 ไม่ได้จริง ๆ และยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ใน
 ครั้นเอง เพราะฉะนั้น อุทกปาฏิหาริย์ครั้งนี้ ต้อง
 เป็นครั้งใหญ่ที่สุดและสำคัญที่สุด และต้องมีอะไร
 แปลกประหลาด มากกว่าที่จะขึ้นไปประทับอยู่บนโคก
 บนเนิน บนยอดไม้ บนขนองสูงหรืออะไรต่ออะไรทั้งนั้น.

การศึกษาวิชาเกี่ยวกับดวงจิตต์ ตามที่พวก
 โยคีในอินเดียทำอยู่ในเวลานั้น เขาถือธาตุทั้ง ๔
 คือ ดิน, น้ำ, ดม, (รวมทั้งอากาศด้วย) และไฟ ตั้ง
 เป็นหลักผู้ตรึง และความปรารถนาขั้นสูงสุดแห่งการ
 ศึกษาของเขา ก็คือให้บังคับธาตุทั้ง ๔ นั้นได้ กล่าว
 คือจะให้แผ่นดินแยกออก หรือน้ำแยกออกหรือดม
 พัดไปทางเหนือทางใต้ หรือให้อากาศแขวนขึ้นไป
 นิ่งไปเคียวได้ และบังคับให้ลมพัดดังตัวเราไปโดย
 รวดเร็วอย่างที่เราเรียกว่าเหาะ หรือไฟลุกโพลงขึ้น
 ที่ไหนก็ได้ตามชอบใจ ความขบขันขำพเจ้าได้มาจาก
 ถ้อยคำของโยคีคนหนึ่ง ซึ่งนักปราชญ์วิทยาศาสตร์
 เยอรมันพากันเชื่อเชิญให้ไปทดลองวิชานี้ให้ปรากฏ
 แก่ชาวยุโรป เมื่อ ๕-๖ เดือนมาแล้ว ได้ประกาศ
 แก่คณะหนึ่งชื่อพิมพ์ โยคีผู้นี้ปรากฏว่าเป็นคนหนุ่ม
 อายุเพียง ๓๕ ปี และทำของแปลกประหลาดได้มาก ๆ
 เช่นดื่มยาพิษได้ดังถ้วยแก้วโดยไม่เป็นอันตราย กระ

ทำให้ฝรั่งทั้งกษัตริย์กับพราหมณ์. ที่จริงในสมัยนั้นไม่ปรากฏ
 ว่าใครสามารถบังคับดินน้ำลมไฟได้ แต่เมื่อเขาได้ตั้ง
 หลักการศึกษาของเขาไว้ถึงปานนั้นแล้ว ก็น่าจะเป็น
 ความจริงว่าใครได้เคยทำมาได้แล้วบ้าง. ต้องคิดถึง
 อิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงทำนั้น ก็ไม่
 ค่อยจะหนีพ้นเรื่องดินน้ำลมไฟ จึงกระทำให้ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่า อำนาจของดวงจิตที่แข็งแกร่งดั่งจริง ๆ อย่าง
 ของพระพุทธเจ้า หรือของมหาอำนาจทั้งหลายนั้น
 จะสามารถบังคับธาตุทั้ง ๔ นี้ได้จริง ๆ และเรื่องที่
 ทรงแหวกน้ำจกรมุนั้น ต้องเป็นความจริงโดยแท้
 แต่จะให้ข้าพเจ้าอธิบายว่าทำอย่างไรนั้น เป็นการ
 เหลือวิสัยของข้าพเจ้า.

ความเห็น ของ ข้าพเจ้าใน เรื่อง อิทธิปาฏิหาริย์ ที่
 ทรงแสดงแก่อรุณเวดกัลลอป ซึ่งเป็นโศภนชนอันใหญ่
 หดของพระพุทธเจ้า เป็นเครื่องช่วยให้พระองค์
 ได้ประกาศพระศาสนา แม้ไฟคำมาถึงมนุษย์ทั้ง

๕๐๐ ด้านคนนั้น ก็มเพียงเท่านั้น ข้าพเจ้าหวังว่าจะได้
รับความวิจิตรของท่านที่เป็นปราชญ์ ทั้งในทาง
คันถะธุระและวิปัสสนาธุระต่อไป.

จำเริญรภาตล่วงมานานมาก ต่อจากที่พระพุทธเจ้าได้
ประกาศพระคำสอนแล้ว มีพระสงฆ์สาวก ภิกษุณี
สามเณร สามเณรี อุบาสก และอุบาสิกาเป็นอัน
มาก พระพุทธเจ้าได้แผ่ลงในแว่นแคว้นต่าง ๆ
ทั้งใหญ่ น้อย หลายแห่ง รวมทั้งเมืองกบิลพัสดุ์ซึ่ง
เป็นถิ่นเดิมของพระองค์ จนกระทั่งพระอุทโทชนะ
พุทธบิดาได้สำเร็จมรรคผลและเข้าสู่นิพพานแล้ว พระ
พุทธเจ้าก็นับว่าได้ตั้งใจไว้แล้วอย่างมั่นคงมาก พวก
คณาจารย์ทั้งหลายที่แยกย้ายกันตั้งลัทธิของตนก็
พากันเกิดความเลื่อมใสในพระองค์ เข้ามาขอบวรพชา
เป็นพระสาวก จนเกือบจะเห็นว่าในเวदानั้น พวกที่
มีลัทธิคล้ายคลึงเป็นท่านองเดียวกับพระองค์ หรือ
พวกที่นับว่าได้สำเร็จอภิญญาสมบัติต่าง ๆ นั้น ได้

เข้ามาเป็นสาวกของพระองค์เกือบทั้งหมด ยังเหลือ
 อยู่แต่พวกทมิฬตรงกันข้ามกับพระองค์ ซึ่งเรียก
 กันว่าเดียวยนครณ์ พวกเหล่านี้ทำการขัดขวาง
 ต่อการประกาศคำสอนของพระองค์อยู่เสมอ และ
 มีความคิดดื้อดึง จนกลายเป็นบุคคลที่ พระพุทธเจ้าฝึก
 ไม่ได้ พวกเหล่านี้จึงยังคงเป็นศัตรูของพระองค์อยู่
 ตลอดกาล และเพราะพวกเหล่านี้เองเป็นเหตุบังคับ
 ให้พระพุทธเจ้าจำต้องแสดง ยมกปาฏิหาริย์ ดัง
 ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป.

คำว่า “ยมกปาฏิหาริย์” แปลว่า “ปาฏิหาริย์
 ที่เป็นคู่กัน” หรือ “ปาฏิหาริย์สองอย่างในเวลาเดียวกัน”
 หมายความว่าทรงแสดงได้ทั้ง ๒ ประการพร้อม
 กัน กล่าวคือ ทรงทำให้ไฟและน้ำพุ่งออกมาจาก
 พระองค์ได้ในขณะเดียวกัน. นัยว่าปาฏิหาริย์อัน
 พระพุทธเจ้าทรงทำได้พระองค์เดียว แม้พระสาวก
 ที่นับว่าเลิศในทางฤทธิ์ เช่นพระโมคคัลลาน์ ก็ยังทำ

ไม่ได้^{๕๕} ทั้งนี้เพราะพระธำวักแม่^{๕๖} ทนบว่าเลิศแล้ว^{๕๗} ก็ยัง
ทำ กถิณส์มาบัต^{๕๘} ให้เกิดได้^{๕๙} แต่ อัน เดียวใน คราว^{๖๐} หนึ่ง
กถำวัก^{๖๑} จะทำแต่เตโชกถิณส์มาบัต^{๖๒} (ไฟ) หรือ
ฮาไปกถิณส์มาบัต^{๖๓} (น้ำ) อย่างใดอย่างหนึ่งได้
แต่อย่างเดียว แต่การที่จะทำกถิณส์มาบัต^{๖๔} ทั้ง ๒
ประการให้เกิดได้^{๖๕} ในเวลาเดียวกันนั้น^{๖๖} มีแต่พระพุทธ
เจ้าองค์เดียวที่จะทรงทำได้^{๖๗} .

เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเหตุให้ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์^{๖๘}
นั้น ข้าพเจ้าขอเด่าย่อ ๆ ตามแนวความในพระนิพนธ์
ของกรมดมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส^{๖๙} ดังนี้

เศรษฐีผู้หนึ่งในกรุงราชคฤห์^{๗๐} ลงอาบน้ำลงใน
แม่น้ำคงคา^{๗๑} ให้ ขี้ขำ^{๗๒} ต่อม^{๗๓} ทำที่ตนอาบน้ำ^{๗๔} เพื่อป้องกัน
อันตรายต่าง ๆ ในเวลานั้นมี^{๗๕} บุ่มไม้^{๗๖} ใหญ่โต
มาติดอยู่กับขำ^{๗๗} เศรษฐีจึงให้คนใช้^{๗๘} เอาไม้ดาก^{๗๙} ตู
รู้ว่า^{๘๐} เป็น^{๘๑} บุ่ม^{๘๒} จันทน์แดง^{๘๓} มีค่ามาก^{๘๔} คิดว่าจะต้องเอาไป
ทำการที่เป็นประโยชน์ที่สุด^{๘๕} เศรษฐีผู้นั้นยังมี^{๘๖} ได้^{๘๗}

นับถือศาสนาไหน เคยได้ยินว่าคนทั้งหลายอ้างตน
 เป็นพระอรหันต์อยู่มาก จนไม่ทราบว่าเป็นพระ
 อรหันต์แท้จริง จึงให้กลังบูมไม้จันทน์แดงนั้นเป็น
 บาตร เอาไม้ไผ่ผูกไว้คอกันตั้งขึ้นไปได้ ๖๐ ศอก
 เอาบาตรนั้นแขวนไว้บนยอด ประกาศว่าผู้ใดเป็นพระ
 อรหันต์จริง จงเหาะมาเอาบาตรไป แล้วตนก็จะยอม
 นับถือพร้อมทั้งบุตรภรรยาจนตลอดชีวิต ครั้น
 พวกเขยรถยันนครนฐีมีบุตรนั้นก็ดัดเป็นหัวหน้า เข้า
 ไปเกิดยกถ่อมเศรษฐีด้วยประการต่างๆ ว่าตัวควร
 จะได้บาตรอันนั้น และไม่สมควรจะให้ผู้อื่นเขยต้อน
 ทำปาฏิหาริย์ ด้วยบาตรลูกเขย แต่เศรษฐีก็ไม่
 ยอมให้ กาดเป็นอยู่ตั้งหนตลอด ๖ วัน ครั้นถึงวัน
 ที่ ๗ พระโมคคัลลาน์ กับ พระปิณโฑลภารทวาช
 เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ได้ยินคำพวกนัก
 เแดงทั้งหลายพูดกันว่า มีคนเป็นอันมากอวดตนว่า
 เป็นพระอรหันต์ แต่จะหาคนเหาะมาเอาบาตรลูก

เดียวเท่านั้นไม่มี วนนแหต๊ะเป็นอนรรักษ์ว่าพระอรหันต์
 ไม่มีอยู่ในโลก พระโมคคัลลาน์รู้ดีกว่าพวกเหต่าน
 ดบहुพระพุทธศาสนามายังนัก จึงได้แนะนำให้พระบิณ-
 โทตถการทวาช เหาะขึ้นไปเอาบาตรนั้นลงมา เศรษฐี
 ก็เลื่อมใส เอาของถวายได้จนเต็มบาตรแล้ว ก็
 ประกาศ ตน นับ ถือ พระ พุทธ ศาสนา พร้อม ทั้ง บุตร
 ภรรยา มหาชนก็เอิกเกริกเกรียวกราวพากันวิ่งตาม
 พระบิณโทตถการทวาช มาจนถึงพระวิหารที่พระ
 ศาสดาประทับอยู่ แตะปากันร้องขอให้พระบิณโทต-
 ถการทวาชแสดงปาฏิหาริย์ให้ดูอีก ได้ยงเอิกเกริกนี้
 กระทำให้พระพุทธเจ้าตรัสถามชนว่า เป็นเรื่องอะไร
 เมื่อได้ทราบเหตุการณ์ดังนี้ จึงรับสั่งให้หาพระบิณ-
 โทตถการทวาชมาทรงดำหนิเป็นอันมาก และทรงสั่งให้
 ทำดาบบาตรนั้นให้ละเอียดเป็นจุน แล้วทรงบัญญัติ
 ลักษาบทห้ามมิให้พระสาวกกระทำปาฏิหาริย์อีกต่อไป
 ฝ่ายพวกเดียรถีย์ได้ทราบดังนั้น ก็เที่ยวบอกแก่คน

ทั้งหลายว่า เราทั้งหลายรักษาไว้ซึ่งคุณแห่งตน มิ
ได้ลำแดงปาฏิหาริย์ เพราะเหตุด้วยบาตรไม้เท่านั้น
สาวกของพระสัมณะโคตม ลำแดง คุณ พิเศษของตน
เพราะต้องการบาตรลูกเดียว ส่วนพระสัมณะโคตม
มีบัญญัติลาดจึ่งให้ทำลายบาตรเสียแล้ว บัญญัติ
ลิกขาบทห้ามสาวก แตะกาดบดิน เราทั้งหลายจะ
กระทำปาฏิหาริย์แข่งฤทธิ์กับพระสัมณะโคตม. พระ
เจ้าอชาตศัตรู โอรัสพระเจ้าพิมพิสาร (ขอให้สังเกต
ว่ากาดดอง มานาน มากจาก เวลาที่ได้สำเร็จ เป็น พระ
พุทธเจ้า เพราะพระเจ้าพิมพิสารก่ด้นพระชนม์แล้ว
และพระเจ้าอชาตศัตรูชนด้วยราชย์) ได้ทราบเหตุดัง
นั้น จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลความให้ทรงทราบ
พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นพระองค์ก็จะทรง
แสดงอิทธิปาฏิหาริย์บ้าง พระเจ้าอชาตศัตรูจึงทูลว่า
ก็เมื่อทรงบัญญัติลิกขาบทแล้ว จะทรงแสดงฝ่าฝืน
ลิกขาบทนั้นอย่างไรได้ พระพุทธเจ้ามีรับสั่งตอบว่า

ลึกซาบท หงหลาย พระองค์ทรง บัญญัติสำหรับ ล่าวก
 ของพระองค์ ส่วนพระองค์ อยุ่เห็นอลึกซาบท
 เหล่านั้น และได้ทรงกำหนดว่าจะทรงแต่งตั้งยมนา
 ปาฏิหาริย์ในวันเพ็ญเดือนแปด คือต่อจากเวลาดึก
 ดังนั้นไปอีก ๕ เดือน และจะทรงแต่งตั้งที่เมืองลั่วตัก
 ครนไกต ถึงกำหนดพระองค์ ก็เสด็จออกจาก กรุงราช
 คฤห์ คนทั้งหลายก็เฝ้าแน่นตามเสด็จพระองค์ พวก
 เติยรถย์ ก็ตามมาข้างหลังและร้องประกาศ แก่มหาชน
 ว่า คนจะแต่งตั้งปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้า แต่พระ
 พุทธเจ้าหนีมาดังนี้ คนจึงต้องติดตามมา ภายหลัง
 พวกเติยรถย์ได้ทราบว่พระพุทธเจ้าจะแต่งตั้งปาฏิหาริย์
 ที่คันทะมวง จึงจ้างคนไปโค่นตัดคันทะมวงในแถบ
 ที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่จนหมด ณะเอิญเมื่อถึง
 กำหนดแต่งตั้งปาฏิหาริย์ คนรักษาด่วนของพระเจ้า
 แผ่นดิน ได้เก็บผลคันทะมวงผลหนึ่งที่อยู่ในพระราช
 อุทยาน ซึ่งใครจะเข้าไปตัดโค่นไม่ได้นั้น มาถวาย

พระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยผลมะม่วงเสร็จ
 แล้ว ก็ทรงเอาเมล็ดมะม่วงเพาะลงในคันไถ ก็งอก
 งามเป็นต้นมะม่วงใหญ่สูงขึ้นไป ๕๐ ศอก มีกิ่งทอด
 ไปทั้ง ๔ ทิศ มีผลห้อยลงมาเป็นอันมาก คนทั้ง
 หาดยกปากันมาเก็บกิน แล้วก็ใช้เมล็ดมะม่วงได้
 ข้างพวกเดียวยัตถ์จนต้องแตกหนีออกจากทนน และ
 ในกาดนั้น ก็เกิดพายุใหญ่และแดดกล้าพัดฝุ่นกลบ
 พวกเดียวยัตถ์ จนร่างกายเบือนมอมคุดุจโค บุรณะ
 กัดสัป หัวหน้าพวกเดียวยัตถ์ได้ รับความอับอายเป็นอัน
 มาก ในขณะที่วิ่งหนีมาจากหมู่มหาชนนั้น ชายชาว
 นาผู้หนึ่งซึ่งเคยเป็นศิษย์ของบุรณะกัดสัปทราบข่าวว่า
 อาจารย์ของตนจะแค้นงปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้า
 จึงตั้งใจจะมาดู ได้ปลื้มใจโคให้กินหญ้าอยู่กลางแจ้ง
 ตนถือเชือกผูกโคกับหม้อเข้าเคียวมา พบบุรณะกัดสัป
 กำลังวิ่งมา จึงบอกว่าตนจะมาดูปาฏิหาริย์และท่าน
 อาจารย์จะวิ่งไปไหน ฝ่ายบุรณะกัดสัปก็บอกว่าถ้า

เช่นนั้น จงเอาเชือกกับหม้อมาให้ก่อน ชาวนาผู้^{๒๕}
 ก็สั่งให้ บุรณะ^{๒๖}กัณฑ์^{๒๗}วิ่งต่อไปถึงฝั่งแม่น้ำ เอาดิน
 ใส่หม้อจนเต็ม เอาเชือกผูกคอหม้อเข้ากับคอของตน
 กระโดดน้ำตาย. ส่วนพระพุทธรเจ้า^{๒๘}ทรงเรียกพระ
 สาวกทั้งหลายตั้งแต่น้อยจนถึงใหญ่ มารับสั่งถาม
 ว่าจะมีผู้ใดรับกระทำปาฏิหาริย์โดยวิธีใด ๆ บ้าง พระ
 สาวกใหญ่^{๒๙}น้อย^{๓๐}ทั้งหลาย ก็รับแสดงปาฏิหาริย์ตาม
 ความสามารถที่ตนทำได้ พระพุทธรเจ้าทรงตรัสห้าม
 เลี้ยว^{๓๑}ทั้ง^{๓๒}ต้น ในที่สุดก็^{๓๓}ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ด้วย
 พระองค์เอง เริ่มต้นด้วยการเด็ด^{๓๔}จันทน์^{๓๕}ไปจงกรมบน
 อากาศ จนกระทั่งถึงบันดา^{๓๖}ดให้ไฟและน้ำพุ่งออก
 จากพระองค์^{๓๗}ได้ทั้งสองประการ เรื่องราวแห่งยมก
 ปาฏิหาริย์^{๓๘}กัมมัตถ^{๓๙}พรวณ^{๔๐}นามา^{๔๑}มานะ^{๔๒}นี้.

ในเรื่องยมกปาฏิหาริย์^{๔๓}นี้ ไม่จำเป็นต้องมีข้อ
 สันนิษฐานประการใด เพราะเราอาจจะนำเอาข้อ
 สันนิษฐานในเรื่องอุรุเวศ^{๔๔}กัณฑ์^{๔๕}มาใช้ได้เป็นอันมาก

แปดกอยข้อเดียวแต่เรื่องปลุกต้นมะม่วง แต่ก็ไม่
แปดกมากนัก เพราะเรื่องที่ปลุกต้นไม้อื่นๆ ใน
พื้นที่นั้น ในสมัยนั้นยังไม่มีใครทำได้.

ในอวสานแห่งบทที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยพุทธปาฏิหาริย์
ข้าพเจ้าขอชมความเข้าใจกับท่านผู้อ่านให้ดีกว่า ความ
ประสงค์ของข้าพเจ้าในการที่ได้พยายามบรรยาย อธิ
ปาฏิหาริย์มาตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ มีอยู่อย่างเดียวคือ
เพื่อแสดงว่าอธิปาฏิหาริย์เป็นสิ่งที่มิได้จริง ไม่ใช่
เป็นของมหัศจรรย์เกินหรือตกตาคนใจ หรือเป็น
เรื่องราวที่ประหลาด ซึ่งตามความเห็นของคณา
จารย์. แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ประสงค์จะกล่าวถึงอธิ
ปาฏิหาริย์ เป็นคุณสมบัติพิเศษสูงสุดในองค์พระ
พุทธเจ้า. แท้จริงพระองค์เองก็ไม่โปรดเลย ในการ
แสดงอธิปาฏิหาริย์ และไม่ทรงแสดงจนกว่าจะมี
ความจำเป็นบังคับเข้าจริงๆ. ส่วนการที่เรานับถือ
พระองค์เล่า ก็ไม่ใช่เพราะอธิปาฏิหาริย์ เป็นเพราะ

อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คือธรรมเนียมที่ทรงแต่งตั้งแก่สัตว์
 โลกทั้งหลาย. ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ทรงถือ
 อนุศาสน์ปาฏิหาริย์เป็นสำคัญยิ่ง และทรงใช้มาตลอด
 กาล. ผลที่พระองค์ได้ทรงทำมาแล้ว ในการชนหมู่
 สัตว์สามฟากแห่งวิมุตตังสาร ได้สำเร็จด้วยอนุศาสน์
 ปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น และสมบัติอันสำคัญในพระองค์
 ก็คือธรรม ไม่ใช่ฤทธิเดช. ปัญหาที่ข้าพเจ้าพิจารณา
 มาในบทนี้ ไม่ใช่อยู่ที่ว่า อธิปาฏิหาริย์ ดีหรือไม่ดี
 แท้จริงอยู่ที่ว่า อธิปาฏิหาริย์ มีหรือไม่มี. ขอ
 ท่านผู้อ่านพึงเข้าใจความตามนัยที่พรรณนามาดังน.

บทที่ ๓ พุทธนิวัตน์

เหตุที่ชักนำให้ข้าพเจ้าแต่งเรื่อง “พุทธนิวัตน์”
(ความกลับมาแห่งพระพุทธเจ้า) นั้น มีเรื่องที่จะ
ต้องกล่าวอยู่บ้าง.

ท่านสุภาพสตรีผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้านับถือ และเป็นผู้
เอาใจใส่ในหนังสือของข้าพเจ้ามาก ท่านมีความคิด
และความเชื่ออย่างแน่นแฟ้น ว่าวันหนึ่งพระพุทธเจ้า
จะต้องกลับมาสู่โลกนี้ และจะแสดงธรรมเทศนาโปรด
โลกอีกครั้งหนึ่ง ท่านขอให้ข้าพเจ้าแต่งหนังสือพิสูจน์
ความข้อนี้สัก ๓ เล่ม. ถ้าหากข้าพเจ้าสามารถหา
หลักฐานมาพิสูจน์สนับสนุนความเชื่อของท่านในข้อนี้
ให้เด่นชัดขึ้นได้แล้ว หนังสือเล่มนั้นท่านจะรักยิ่งกว่า
หนังสือใด ๆ ที่เคยมีมาแล้ว หรือที่จะมีต่อไปในโลก.

ที่จริงในหนังสือวิชาแปดประการ และ มหาบุรุษ
ที่ข้าพเจ้าแต่งมาแล้ว ก็มีผู้กล่าวเป็นเชิงครหาอยู่ว่า

ข้าพเจ้า มีลักษณะ เป็น หมอ ความ มาก กว่า เป็น นัก
 ปราชญ์ และว่าข้าพเจ้าพยายามทำให้คนเชื่อมาก
 กว่าที่จะให้คนเข้าใจความจริง ข้อที่กล่าวดังนี้ นับ
 ว่าผิดมาก เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่หมอความแต่ไม่ใช่
 นักปราชญ์ทั้ง ๒ ประการ ทั้งไม่มีความประสงค์จะ
 ดัดแปลงเอาหัวใจคนเขามาเชื่อข้าพเจ้า หนังสือทุกเล่ม
 ที่ข้าพเจ้าแต่งมาแต่พวกนี้ ที่จะแต่งต่อไปภายหน้าก็
 มุ่งหมายแต่จะเสนอความเห็นของข้าพเจ้า ขึ้นสู่ผู้
 พิจารณาแห่งวิญญูชน ใครจะเชื่อหรือเข้าใจประการใด
 เป็นอันพ้นหน้าที่ของข้าพเจ้าแล้ว.

อันที่จริงความเชื่อของท่านผู้ภาพสัตว์ดังที่ข้าพเจ้า
 กล่าวมาข้างต้นนั้น ก็มีข้อที่น่าคิดอยู่บ้าง. ทั้งไม่ใช่
 ความเชื่อที่เตอนลอยปราศจากมูลเลยทีเดียว เป็น
 ความเชื่ออันมีอยู่ในคัมภีร์จนอาจารย์บางท่าน จนมา
 ปราบกฏในปฐมสมโพธิกถา ระเบียบของกรมส้มแดง
 พระปรมาภิไธยในรศ ว่าเมื่อถึงกาลที่สุดแห่งพระ

คำสอน พระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าที่เรียราย
 อยู่ในที่ทองหดย จะเข้ามาประชุมกันเป็นองค์พระ
 พุทธเจ้าอีกครั้งหนึ่ง แล่ดงธรรมเทศนาโปรดฝูง
 อมรเทวดาทั่วไปในหมื่นจักรวาล ครั้นแล้วก็จะเกิด
 เพลิงเผาผลาญสังหาร พระบรมธาตุให้ย่อยยับเป็นธาตุ
 ปริณิพพาน และเมื่อนั้น พระพุทธเจ้า, พระธรรมเจ้า,
 และพระสงฆ์เจ้า ก็นับว่าอันตรธานหมดไปจากโลก
 โดยไม่มีเหลือ.

เมื่อมีเหตุฐานเป็นมุตประกอบอยู่บ้างดังนี้
 ชาวเจ้าจึงรีบกับท่านสุภาพสตรีผู้นั้นว่าจะต้องพยายาม
 แต่งแต่งเรื่องพุทธนิวัตน์ ก็มาปรากฏเป็นบทหนึ่ง
 แหกดังในหนังสือพุทธชาภาพน ด้วยประการฉะนี้.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี เรื่องพุทธนิวัตน์นั้น ถ้าหากมี
 ก็จะมีต่ออีก ๒๕๐๐ ปีเศษข้างหน้า การค้นหาความ
 จริงในสิ่งอันยังไม่มาถึงนั้น ตกอยู่ในฐานพยากรณ์
 ซึ่งเป็นการยากยิ่งกว่าที่จะค้นหาสำหรับการณ์ที่ล่วง

ไปแล้วในอดีต. อนึ่งเล่า, การจะเป็นจริงได้หรือไม่
ทั้งท่านผู้อ่าน และทั้งข้าพเจ้า ก็ไม่สามารถจะอยู่คอยดู
เพราะฉะนั้น ข้อความซึ่งเกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้า
จะกลับมามีโลกนี้นั้น ข้าพเจ้าไม่ยืนยันรับรองอะไร
ทั้งสิ้น แม้แต่จะยกเหตุผลขึ้นมาพรรณนาให้เป็น
พอใจของท่านผู้อ่าน ก็ยากเสียแล้ว.

อันว่า ปรีณิพพานของพระพุทธเจ้านั้น มีนัยที่
ท่านจำแนกไว้เป็น ๓ ประการ หรือกล่าวอีกอย่าง
หนึ่งว่า พระพุทธเจ้าต้องนิพพานถึง ๓ ครั้ง คือเกิด
ปรีณิพพาน ได้แก่การที่พระองค์ตรัสรู้ดับกิเลสเครื่อง
เศร้าหมองทั้งหลายของพระองค์ประการหนึ่ง, อันที่
ปรีณิพพาน คือเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ชีพเมื่อพระ
ชนมายุได้ ๘๐ พระวดีอีกประการหนึ่ง และประการ
ที่ ๓ คือ ชาติปรีณิพพานได้แก่พระบรมธาตุอันตรธาน
หายดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว การที่จำแนกนิพพาน
ออกเป็น ๓ ดังนี้ ข้าพเจ้าได้มาจากปฐมสมโพธิกถา

ของกรรมล้นเต็มพระปรมาณูชิตชิโนรต แต่ข้าพเจ้า
ยังมีได้เคยเห็นในหนังสือของนักปราชญ์อื่น ๆ.

ปรีนิพพานเบื้องต้น คือเกิดปรีนิพพาน ได้แก่
การที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว
ในบทที่ ๓ และที่ ๒ ฉะนั้นต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจึงจะ
กล่าวแต่ขั้นปรีนิพพานและธาตุปรีนิพพาน ตามความ
คิดเห็นของข้าพเจ้า.

คำว่า “นิพพาน” แปลว่าอะไร หรือการที่พระ
พุทธเจ้าและพระสาวกดับขั้นปรีนิพพาน หมายความว่า
ว่าอะไร, จะเกิดอีกหรือไม่, ดับไปอย่างไร และ
ไปอยู่ที่ไหน ดังนี้ เป็นปัญหาอันสูงสุดในพระพุทธ
ศาสนา ถึงกับเป็นหลักสูตรการศึกษาของนักธรรม
ชั้นเอกในสมัยนี้ ข้าพเจ้าไม่มีความรู้พอที่จะอธิบาย
ให้แจ่มแจ้งได้ว่า มีความหมายลึกซึ้งเพียงไร. เพราะ
ฉะนั้น, คำว่า ขั้นปรีนิพพาน ในที่นี้ข้าพเจ้าจะหมาย
แต่เพียงง่าย ๆ ว่า พระพุทธเจ้าต้นพระชนม์ชีพตง

เมื่อพระชนมายุครบ ๘๐ พระวดี ที่ตำบโนทยาน
กรุงกุสินารา ดงนันทน.

ปัญหาที่น่าคิดในเรื่องนี้ ก็คือ พระปฐมสมโพธิ
ฉบับของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสก็ดี ฉบับ
ของสมเด็จพระสังฆราช (ปุด์สเถระ) ที่สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรง
รับรองให้ใช้เป็นหลักสูตรการเรียนพุทธประวัติอยู่ใน
สมัยนั้นก็ดี มีความสอดคล้องต้องกันว่า ถ้าหากพระ
อานนท์ ได้กราบทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าประทับ
อยู่ในโลกถึงกัปหนึ่งแล้ว พระพุทธเจ้าก็จะทรงมี
พระชนมายุอยู่ได้ ถึงกัปหนึ่งจริง ๆ ด้วยอำนาจแห่ง
อิทธิบาทภาวนา (คำว่ากัปหนึ่งนั้น มีวิธีนับอย่าง
วิจิตรพิสดาร แต่คงไม่น้อยกว่าหมื่นปี) แต่พระ
อานนท์นึกไม่ถึงจึงมิได้ทูลอาราธนาดังนั้น พังมาทอด
เมื่อพระพุทธเจ้า ตกตงปดงพระทัยที่จะนิพพานเสีย
แล้ว พระพุทธเจ้าจึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อ

พระชนมายุเพียง ๘๐ พระวดีเท่านั้น.

ความ^{๒๕}ขอ^{๒๕}จะเป็นจริงได้^{๒๕}เพียงไร? ดูเหมือนว่า นัก
ปราชญ์ของเรายังมิได้^{๒๕}ตั้ง^{๒๕}นิษฐาน^{๒๕} และ วิจัย^{๒๕}ไว้เป็น
ตาย^{๒๕}ลักษณะ^{๒๕}อักษร^{๒๕} แต่^{๒๕}พึง^{๒๕}เห็น^{๒๕}ว่า^{๒๕}เป็น^{๒๕}นิยาย^{๒๕}ดัง^{๒๕}เสริม
พุทธ^{๒๕}ภาพ^{๒๕}ให้^{๒๕}ยิ่ง^{๒๕}ขึ้น^{๒๕} และ^{๒๕}เพื่อ^{๒๕}แสดง^{๒๕}ให้^{๒๕}เห็น^{๒๕}ว่า^{๒๕}พระ
พุทธ^{๒๕}เจ้า^{๒๕}ทรง^{๒๕}ดับ^{๒๕}เสีย^{๒๕}ก่อน^{๒๕}ที่^{๒๕}ควร^{๒๕}ดับ^{๒๕} จะเป็น^{๒๕}เครื่อง^{๒๕}เพิ่ม
พูน^{๒๕}ความ^{๒๕}เสีย^{๒๕}ตาย^{๒๕}ให้^{๒๕}มี^{๒๕}ขึ้น^{๒๕}ใน^{๒๕}หมู่^{๒๕}พุทธ^{๒๕}ศาสนิก^{๒๕}. รวบรวม^{๒๕}ใจ
ความ^{๒๕}ว่า^{๒๕} เขา^{๒๕}ไม่^{๒๕}เชื่อ^{๒๕}ว่า^{๒๕}พระ^{๒๕}พุทธ^{๒๕}เจ้า^{๒๕}จะมี^{๒๕}อายุ^{๒๕}คืบ^{๒๕}ไป^{๒๕}อีก
ได้^{๒๕} ถึง^{๒๕}แม้^{๒๕}พระ^{๒๕}อานน^{๒๕}ท^{๒๕}จะ^{๒๕}ได้^{๒๕}ทอด^{๒๕}อา^{๒๕}ราชนา^{๒๕}แล้ว^{๒๕}ก็^{๒๕}ดี.

ส่วน^{๒๕}พวก^{๒๕}เรา^{๒๕}จะ^{๒๕}ควร^{๒๕}เชื่อ^{๒๕}ความ^{๒๕}ขอ^{๒๕}หรือ^{๒๕}ไม่^{๒๕}นั้น^{๒๕} มี
ข้อ^{๒๕}ที่^{๒๕}ควร^{๒๕}หยา^{๒๕}บ^{๒๕}ยก^{๒๕}ชน^{๒๕}พ^{๒๕}จาร^{๒๕}ณา^{๒๕}ดัง^{๒๕}คืบ^{๒๕}ไป^{๒๕}นี้.

ปรากฏ^{๒๕}ตาม^{๒๕}คำ^{๒๕}ของ^{๒๕}พระ^{๒๕}อานน^{๒๕}ท^{๒๕}ว่า^{๒๕} ท่าน^{๒๕}ได้^{๒๕}เคย
ฟัง^{๒๕}มา^{๒๕}นะ^{๒๕}เพ^{๒๕}าะ^{๒๕}พระ^{๒๕}พ^{๒๕}ก^{๒๕}ตร^{๒๕}พระ^{๒๕}พุทธ^{๒๕}เจ้า^{๒๕}ว่า^{๒๕} ผู้^{๒๕}ใด^{๒๕}เจ^{๒๕}ริ^{๒๕}ญ
อิ^{๒๕}ท^{๒๕}ธิ^{๒๕}บา^{๒๕}ท^{๒๕}ทั้ง^{๒๕} ๔ ประ^{๒๕}การ^{๒๕}ให้^{๒๕}ช^{๒๕}ว^{๒๕}นา^{๒๕}ญ^{๒๕}มา^{๒๕}ก^{๒๕}แล้ว^{๒๕} ถ้า^{๒๕}ผู้^{๒๕}นั้น^{๒๕}
จำ^{๒๕}น^{๒๕}ง^{๒๕}ใจ^{๒๕}จะ^{๒๕}มี^{๒๕}ร^{๒๕}ูป^{๒๕}กาย^{๒๕}ด^{๒๕}ำ^{๒๕}ร^{๒๕}ง^{๒๕}อยู่^{๒๕}น^{๒๕}าน^{๒๕}ถึง^{๒๕}ก^{๒๕}ปี^{๒๕}ปี^{๒๕}หนึ่ง^{๒๕}ก็^{๒๕}อา^{๒๕}จ^{๒๕}อยู่
ได้^{๒๕}. และ^{๒๕}พระ^{๒๕}พุทธ^{๒๕}เจ้า^{๒๕}ได้^{๒๕}ทรง^{๒๕}ทำ^{๒๕}นิ^{๒๕}ม^{๒๕}ิต^{๒๕}ร^{๒๕}โ^{๒๕}ภ^{๒๕}า^{๒๕}ส^{๒๕}แ^{๒๕}ย^{๒๕}ัน

พราयหตยา^๒ ครัง^๒ ที่จะให้พระอานนท์ทูลอาราธนาให้
ทรงพระชนม์อยู่ตลอดกัป^๒ แต่พระอานนท์^๒ ไม่
ถึง ด้วยมารคตใจหรือด้วยอะไรก็ตาม พึงจะมานึก
ขึ้นได้เมื่อพระพุทธองค์^๒ ประทีย^๒ ที่จะนิพพาน^๒ ซึ่ง
เป็นการตายเกินไปเสียแล้ว.

ปัญหาที่เราจะต้องคิด จึงมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. อิทธิบาททั้ง ๔ จะทำให้คนมีอายุยืน อยู่ได้ต้ง
กัปหนึ่งอย่างไร?

๒. เมื่อพระพุทธเจ้า^๒ ดำรงจะอยู่ได้ต้งกัปหนึ่ง
จริงแล้ว ทำไมจึงไม่ประทับอยู่ เหตุไฉนจึงต้อง
คอยให้พระอานนท์^๒ อาราธนา?

ในข้อที่ ๑ นั้น เราจะต้องพิจารณาให้กว้างลึก
หน่อย.

เมื่อพระพุทธเจ้า^๒ มีพระชนมายุ ครบ ๘๐ พระวัสสา
ทรงรู้^๒ ลึกพระองค์^๒ ว่าแก่เฒ่า ล่วงกาล ผ่านวัย เสียแล้ว
ร่างกายของพระองค์^๒ เป็นประหนึ่ง เกวียน ชำรุดที่ซ่อม

แชนด้วยไม้ไผ่ซึ่งมิใช่สัมภาระเกวียน ในบั้นทรง
 ประทับจำพรรษาอยู่ในเวฬุคาม เขตต์เมืองไพศาลี
 รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายไปจำพรรษาในเมืองใด ๆ ได้
 ตามความพอใจ. การที่ทรงทำดังนี้ ก็เพราะมีพระ
 ประสงค์จะพักผ่อน พระกาย ที่ได้ตรากตรำ มา ตลอด
 เวลามา ๔๕ ปีแล้ว. ในภายในพระรชกาดนั้นเอง ทรง
 ประชวรหนักเกือบจะนิพพานเสียแต่ครั้งนั้น แต่ทรง
 เห็นว่ายังไม่ควรนิพพาน จึงทรงดำรงสติสัมปชัญญะ
 ชับได้อาพาธพยาธิทุกชนิดให้ระงับไป. การประชวร
 ในครั้งนั้น ไม่ปรากฏว่ามีใครมาบำบัดรักษา ภิกษุ
 ทั้งหลายที่เหลือจำพรรษาอยู่กับพระองค์ ก็ไม่ปรากฏ
 ว่าคนใดเห็นอาการรุนแรงอะไรในครั้งนั้น มีแต่พระ
 อานนทองค์เดียวได้เห็นอาการประชวรของพระพุทธเจ้า
 และได้เห็นอาการที่พระองค์ทรงอดกลั้น ชับประณาม
 โรคาพาธให้หมดสิ้นไป. พระอานนทก็ได้ทูลว่า เมื่อ
 ได้ทรงเห็นอาการประชวรดังนี้ กระทำให้เขื่อนมิด

มณฑลด้วยความทุกข์ใจ แต่ยังไม่ไว้วางใจอยู่ว่า ความเป็น
ที่ยังมิได้ทรงตรัสแก่พระสงฆ์ว่าจะนิพพานแล้ว ก็คง
ยังไม่นิพพาน.

เช้าวันหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไป บิณฑบาตใน
เมืองไพศาลี ในขณะที่ได้เสด็จออกจากเมือง ได้
เฝ้าพระภิกษุหนึ่งคน ถวายบังคมทูลถามพระนครเมืองไพศาลี ซึ่ง
ตามธรรมเนียมพระพุทธเจ้าเสด็จไปทางไหน ไม่
เคยหันหลังกลับมากทูลถามพระนครอะไรเลย ขากลับ
ที่ทรงทำดังนี้ จึงเป็นอาการที่แปลกประหลาดมาก
จนคนมีชื่อเรียกกันว่า “นาคาวตอก” มีรับสั่งแก่
พระอานนท์ว่า พระองค์ทรงเห็นเมืองไพศาลีครั้ง
เป็นครั้งสุดท้าย. หนังสือของคำสดุดีพระยา ไชย-
รามาร ก่อความในใจว่า พุทธอาการอัน
แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรง เสด็จตายอยู่เหมือนกัน
ในการที่จะนิพพาน แต่พระองค์ไม่ใส่ใจไม่ใส่ใจ
ต่อความงามของธรรมชาติ.

คือนั้นมากได้จ้อออกจากเมืองไพศาลี ทรงพุทช
 ดำเนิรไปถึงเมืองปาวา ก่อน หน้า วัน นิพพาน วัน เดียว
 คฤหบดีคนหนึ่งชื่อนายจุนทะ ได้ นิมนต์ ด้วย ภัตตา
 หาร นายจุนทะได้ ทำ เนื้อสุกร อ่อนถวาย พระองค์ ที่
 จริงก็ทรงทราบแล้ว ว่า เนื้อสุกร อ่อน เป็น สิ่ง ที่ ไม่ ถูก
 โรคกับพระองค์ และ จะ ทำให้ ทรง ประชวรหนักขึ้น
 แต่ พระพุทชเจ้า เป็น ดั่ง ท้าว เจ้า ได้ กล่าว มา ใน บท ที่ ๓
 แล้ว ว่า ทรง กระทำ พระองค์ เหมือน แผ่นดิน ที่ ร้อง
 รับ ทั้ง สิ่ง ดี และ ชั่ว สุด แต่ ว่า ใคร จะ ทิ้ง ลง มา ให้ เพื่อ
 มี ให้ เสีย เจตนา ของ นายจุนทะ จึง ได้ ด้วย เนื้อสุกร
 อ่อน นั้น แต่ ทรง ห้าม มี ให้ นายจุนทะ ถวาย แก่ ภิกษุอื่น
 และ รับ ตั้ง ให้ นายจุนทะ เอา เนื้อ สุกร อ่อน ที่ เหลือ จาก
 พุทชบริโกคนั้น ไป ผัง ดิน เสีย หหมด และ เพื่อ ที่ จะ มี ให้
 คน ทิ้ง หดาย กล่าว โทษ นายจุนทะ ใน ภาย หดับ จึง ประ-
 ทาน พุทช โอวาท ไว้ ว่า อาหาร ที่ นายจุนทะ ถวาย พระ
 องค์ นั้น เป็น อาหาร ครอง สุด ท้าย ที่ มนุษย์ สามารถ จะ

ถวายแต่พระองค์ได้ ฉะนั้นต้องนับว่าเป็นอานิสงค์
อย่างเลิศ.

เมื่อเสด็จออกจากบ้านนายจุนทะนั้น อาการประ-
ชวรก็หนักขึ้นทันที แต่หาได้ทรงพักผ่อนพระองค์ไม่
ทรงพระพุทธานุชาเนริตต่อไปในวันนั้นอีกตลอดวัน เพื่อ
ให้ถึงเมืองกุสินารา อันเป็นที่ที่ทรงกำหนดไว้ว่า
จะนิพพาน การที่ทรงกำหนดเอาเมืองกุสินาราเป็นที่
นิพพานนั้น เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ (๑) ทรง
ทราบว่า มีคนอื่นคนหนึ่ง ที่จะทรงโปรดให้สำเร็จ
อรหัตตได้ ในเมืองนั้น คือสุภัททปริพพาชก และ
(๒) ทรงทราบว่า เมื่อนิพพานแล้ว พุทธศาสนิก
ชนทั้งหลาย คงจะต้องการพระบรมธาตุไปบูชาเป็น
อนุสาวรีย์ในเมืองต่าง ๆ ที่นับถือพระองค์ ถ้าหาก
ทรงนิพพานในเมืองใหญ่ ๆ เช่นราชคฤห์หรือสาวัตถี
พระเจ้าแผ่นดินในเมืองนั้น ๆ มีอำนาจมาก จะรวบรวม
เอาพระธาตุไว้เสียผู้เดียว ไม่ยอมให้ใคร อาจจะ

เกิดสงครามแย่งพระราชบุตรกันขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ จึง
ทรงเลือกเอาเมืองกุสินาราซึ่งเป็นเมืองเล็ก หากจะ
มีใครมาขอก็คงไม่กล้าหวงห้าม คงจะแบ่งส่นบัน
ถวนออกไปทั่ว ๆ กัน.

เราทราบแล้วว่า ประเทศ อินเดีย ร้อนจัด เพียงไร
ในระหว่างเสด็จพุทธดำเนินมานั้น ทรงรู้สึกลำบาก
พระกายมากจน จึงเสด็จแวะเข้าพักผ่อนรับสั่งให้
พระอานนท์ไปตักน้ำมาให้ด้วย แล้วยกเสด็จต่อไป
จนถึงเมืองกุสินาราในเวลาค่ำ ถึงบารุงในส่วนอุทยาน
ของมัลลกะศรีย รับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดทิบธรรม
ในระหว่างคันธทั้งคู ประทับไถยาลัยพระเคี้ยวไป
ทางทิศเหนือ คงพระทัยว่าจะไม่ลุกขึ้นอีก แลรับ
สั่งให้พระอานนท์เข้าไปแจ้งแก่มัลลกะศรีย ผู้ครอง
เมืองกุสินารา ว่าจะนิพพาน แล้วยกเสด็จดับขันธ์
ปรินิพพานในคันทัน.

ตามพฤติการณ์ที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า

(๓) พระพุทธเจ้า ทรง สามารถ กำจัดโรคาพาธ ออก
จากพระองค์ได้ ในขณะที่ยังไม่มีพระประสงค์จะ
นิพพาน ถึงกับในวันนิพพานนั่นเอง ก็ยังทรงพุทธ
ดำเนิรมาได้ตลอดวัน ซึ่งพื้นวิสัยของมนุษย์ธรรมดา
จะทำได้ และ (๒) ทรงทราบแน่ชัดจะนิพพานเมื่อใด
ถึงกับกำหนดสั่งให้พระอานนท์เข้าไป แจ้ง ข่าวนิพพาน
แก่มัลลิกชัตริย์ รวบรวมใจความว่าพระองค์ทรงสามารถ
เด็ดต้นมนุษย์สามัญ ถึงกับว่าจะดับชีพเมื่อใดก็ได้.

เมื่อเราแต่เห็นเช่นนั้น ก็น่าจะเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะ
สามารถทรงพระชนม์ชีพอยู่ต่อไปได้อีก ถ้าหากมีพระ
ประสงค์จะอยู่ต่อไป แต่จะถึงกับปีหรือไม่ถึงนั้น
เป็นอีกปัญหาหนึ่ง.

ความตายเป็นสิ่งที่ผิดแผกกันไม่ได้ แต่อันที่จริง
ถ้ามนุษย์มีความต้องการอย่างแน่นแฟ้นเพื่อมีชีวิตอยู่
อีกสักเล็กน้อย มฤตยูแก่ใจดีผ่อนผันให้บ้างเหมือนกัน
เคยมีตัวอย่างที่มารดาบ๊วยหนัก บุตรอยู่ทางไกล

กำลังรับมาหา มารดาอยู่ ส่วนมารดาที่กำลังป่วยคน
ทั้งหลายต่อหีบศพไว้คอยทำแถมนั้น ก็ยังไม่ดับจิตต
ลงไปได้ รอดอยู่จนกระทั่งบุตรมาถึง เรื่องชนมดนมอยู่
บ่อย ๆ จนเรามีหลานจนเรียกกันว่า “เอาใจไว้คอยทำ.”

เมื่อเราพิจารณามาถึงเพียงนี้แล้ว ปัญหาที่ว่า
อิทธิบาท จะเป็นเครื่องกระทำให้พระพุทธเจ้า มีพระ
ชนมียั่งยืนอยู่อย่างไหน ก็อยู่ในวงแคบเข้าหน่อย
แต่อธิบายได้อย่างย่อ ๆ ดังนี้.

คำว่า “อิทธิบาท” หมายความว่า “คุณเครื่อง
ให้สำเร็จความประสงค์” ท่านจำแนกไว้เป็น ๔
ประการ คือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะ ความหมั่น,
จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ และวิมังสา ความหมั่นตร
ครองพิจารณาหาเหตุผล. ความสำเร็จของพระพุทธ
เจ้าทุกอย่าง มีชนได้ด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ ประการน
ถ้าหากว่าพระองค์ทรงพอพระทัยที่จะมีพระชนมชีพอยู่
ต่อไปอีก ทรงหมั่นชวนถวายเอาพระทัยฝักใฝ่ และ

ตริตรองพิจารณาหาเหตุผล ของการที่จะทำให้พระ
 องค์ทรงอยู่ต่อไปได้อีกแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลย คง
 จะทรงพบวิธีอันใดอันหนึ่ง ที่จะให้ทรงพระชนมายุ
 ยืนนานอยู่ได้เป็นแท้ พระองค์ได้เคยทรงแต่งตั้งกรม
 เทศนาจนพระสาวกบางองค์หายไขมาแต่เดิม และ
 ในขณะที่ประสูติพระชนก ก็มิได้ทรงรักษาด้วยวิธีอื่น
 นอกจากทรงขับไล่ อาพาธให้หมดไป ด้วย กำล้าง คุณ
 ธรรม แต่ครั้นเมื่อตกตลงพระทัยที่จะนิพพานแล้ว ก็
 หมดความพอพระทัยในอันจะอยู่ หมดความคิดค้นหา
 สัมภูฐานของโรคและวิธีปราบปราม ฉะนั้นพระชนม
 ชีพจึงได้ดับไปในปีที่ ๘๐.

ในปัญหาข้อ ๒ ที่ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าสามารถ
 อยู่ได้ตั้งกัปหนึ่งจริงแล้ว ทำไมจึงไม่ประทับอยู่
 เหตุไรจึงต้องคอยให้พระอานนทอาราธนา นั้น เป็น
 ปัญหาที่ตอบได้ง่าย.

อันธรรมาตามนุษย์เมื่อเกิดมาแล้ว ก็ต้องถึงแก่

ความตายเป็นที่สุด แม้พระพุทธเจ้าเองก็จะทรงรอด
 พ้นกฏกรรมตาอื่นไปหาได้ไม่ หากจะทรงเจริญ
 อธิติบาท ก็มีผลเพียงจะทำให้พระชนมายุยั่งยืนต่อ
 ไปอีก และในที่สุดก็ต้องนิพพานลงวันหนึ่ง จะ
 นิพพานในเวदानัน หรือในอีกพันปีข้างหน้า ผลก็จะ
 ไม่ต่างกันเท่าไร เพราะถึงแม้ทรงนิพพานแล้ว ก็มี
 พระสาวกที่สามารถ เช่นพระอานนท์, พระอนุรุทธ
 และพระอุบาลี มีคุณธรรมเพียงพอที่จะสืบพระ
 ศาสนาต่อไปอีก.

อีกประการหนึ่ง พระสาวกทั้งหลายอื่น แม้คร
 ด้วก็จะต้อง คือ พระโมคคัลลาน์ และพระสารีบุตร
 ก็นิพพานไปแล้ว, พระพุทธบิดาก็นิพพาน, คนอื่น ๆ
 ที่ได้ทำความดีไว้ในพระพุทธศาสนามาก ๆ เช่นพระ
 เจ้าพิมพิสารก็สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ถ้าหากพระพุทธเจ้า
 จะทรงมีพระชนมายุยั่งยืนอยู่พระองค์เดียว ข้อครหา
 ก็จะมีขึ้นว่า พระพุทธเจ้ามีวิชาสำหรับทำให้คนรอด

พ้นความตายอยู่แล้ว แต่ไม่ขยายให้ใคร แม่พระ
 พุทธบิดาก็ไม่ขยายให้ ปลดปล่อยให้นิพพานไป และ
 ทรงมีชีวิตอยู่แต่พระองค์^{๔๕} เดียว^{๔๖} ดั่ง^{๔๗}นี้ คนทั้งหลายจะ
 คิดเห็นว่าพระพุทธเจ้า ยังทรงเห็นแก่พระองค์อยู่ ไม่
 สัมกับที่^{๔๘}ว่าทรงสละประโยชน์ของพระองค์ เพื่อประ-
 โยชน์แก่สัตว์โลก.

อนึ่งเล่า ธรรมของพระองค์ทุกข้อ^{๔๙} เริ่มต้นแต่
 อริยสัจ^{๕๐} ได้มี^{๕๑}บันทึกฐานอยู่ว่า ความเกิดเป็นทุกข์
 ความมีชีวิตอยู่เป็นทุกข์ ทรง^{๕๒}ชี้ทางให้ดับทุกข์ แต่
 เมื่อพระองค์เองยังทรงนิยม ความเกิด^{๕๓}ความมีชีวิตอยู่
 ดั่งนั้นแล้ว ก็จะต้องกับธรรมของพระองค์ไปทั้งสิ้น.

แต่อย่างไรก็ดี พระพุทธเจ้ามิได้ทรงสละโลกไป
 โดยปราศจากความเลี้ยดา^{๕๔} สัมกับที่^{๕๕}คำสัตราจารย์
 โอตตรามาร์ กดำ^{๕๖}ว่า พระองค์ไม่ได้ทรงใจไม่
 ได้ระกำ^{๕๗}ต่อความงามของธรรมชาติ ถ้าหากพระ
 อานนท์ได้^{๕๘}อาราธนาให้พระองค์อยู่ ก่อนที่จะทรงปลด

พระทัยปรีณิพพานแล้ว เรื่องก็จะกลายเป็นอย่างอื่น
กล่าวคือ จะทรงอ้างได้ว่า การที่ทรงมีพระชนมายุยืน
ยาวนานนั้น ก็เพราะพระอาณนทอรรหาทำให้พระองค์
อยู่โปรดสัตว์โลก ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่พระองค์เอง.

บัดนี้พระองค์ก็ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว โลก
พากันเศร้าสลดระลึกถึงพระองค์ พุทธศาสนิกทั่ว
หน้าพากันมองเห็นชัดว่า สังฆารเป็นของไม่เที่ยง,
เป็นทุกข์ และ มีความมรณะเป็นอวด้าน แม้
สมเด็จพระพิชิตมารองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ยังไม่
สามารถหลุดพ้นจากความดับสูญ เล็ดมุดไปในที่สุด
เราระลึกถึงพระคุณที่ได้ทรงทำไว้แก่สัตว์โลก เรา
พากันเลียดายว่ามีได้เกิดมาทันสมัยที่พระองค์อยู่ และ
ในบางครั้งเรา ถึงกับปรารถนาอยาก เห็นพระองค์กลับ
มาใหม่ ความปรารถนาอันนี้มีอยู่ในหัวใจของคน
เป็นอันมาก ตลอดถึงอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์ ซึ่งกรม
สมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส ได้ทรงนำมาแต่งเป็น

พระปฐมสมโพธิ เป็นข้อความดังจะกล่าวต่อไปน.

“พระบรมสารีริกธาตุ แห่งองค์สมเด็จพระโตก
 นาท อันประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ นั้น เมื่อมิได้
 เครื่องธรรพูปชนียภณ๑๓๑แล้ว พระบรมธาตุทั้งปวง
 ก็เสด็จไปสู่ที่อันประกอบด้วยเครื่องสักการบูชา ถ้า
 มีบุคคลบูชาอยู่ในประเทศใดแล้ว ก็เสด็จไปสู่ประ
 เทศนั้น ด้วยกำลังอธิษฐานแห่งองค์สมเด็จพระผู้
 ทรงพระภาค ครั้นกาลล่วงไป ที่ทั้งหลายทั้งปวง
 ปราศจากเครื่องสักการบูชาแล้ว พระบรมธาตุก็จะ
 มารวมกันเข้า แล้วเสด็จไปสู่มหาเจดีย์ในลังกาทวีป
 แล้วเสด็จไปสู่ราชายศนะเจดีย์ในนาคทวีป แล้วก็
 เสด็จไปสู่โพธิบัลลังก์ กระทำอาการเป็นพระพุทธร
 ูปปรากฏเหมือนอย่างองค์พระศรีอริยคุณ ประดิษฐาน
 เหนือบัลลังก์ใต้ดวงไม้มหาโพธิ ทรงพระรัศมีดีรักร
 พรวณโสภา๑๓๒. เมื่อพระบรมธาตุประชุมกันครบนั้น
 มนุษย์ทั้งหลายจะได้เห็นก็หาไม่ได้ ผุ้เทพดาทั้งหลาย

ในหมื่นจักรวาล จะพากันประชุมพร้อม ในลำดับ
 นั้นก็จะเกิดมีไฟเผาผลาญสังหาร พระบรมธาตุให้ย่อย
 ยับจนไม่มีเหลือ.”

แน่นอนทีเดียว ถ้อยคำเหล่านี้ ไม่ใช่คำของพระ
 พุทธเจ้า ต้องเป็นคำของนักปราชญ์ชาวลังกาเขียน
 ไว้ด้วยความเชื่ออันมีหลักฐาน หรือด้วยมโนคติคิด
 พยากรณ์คาดดวงหน้าว่าจะเป็นดังนั้น. ในข้อความ
 ที่บรรยายมานี้ มีส่วนที่ควรฟังอยู่ข้อหนึ่ง คือ ทว่า
 เป็นคำตั้งอธิษฐานแห่งพระพุทธเจ้า. ผู้รจนาคัมภีร์
 นี้จะไปได้มาจากไหนก็ตาม ถ้าหากเป็นความอธิษ-
 ฐานของพระพุทธเจ้าจริงแล้ว เรื่องที่ว่าพระบรมธาตุ
 ทั้งหลายจะมาประดิษฐานรวมกันเข้าเป็นองค์หนึ่ง ก็
 จะต้องเป็นจริง. เพราะ แม้แต่ คนธรรมดาเราเอง
 ความอธิษฐานในเวดาก่อนดับจิตต์ เป็นดังที่มีอำนาจ
 มาก อาจยังผลให้บังเกิดชนภายหลังที่ตนตายไป
 แล้ว ตรงตามความอธิษฐานของตนในทางที่ดีได้

มาก ๆ เหมือนกัน. ถ้าแต่เรื่องอริษฐานนี้ เป็นสิ่งที่
 พระพุทธเจ้าได้ทรงทำไว้จริงแล้ว พระสารีริกธาตุ
 ก็จะต้องมาประชุมกันเป็นองค์พระพุทธเจ้า เพื่อให้
 ไฟเผาผลาญไป เสียมิให้ ตกอยู่ อย่าง ก้อน กรวด ก้อน
 ทราย ในแผ่นดินของมนุษย์ที่ไม่มีความนับถือพระ
 องค์ ไม่มีใครบูชาพระองค์ และไม่มีใครปฏิบัติตาม
 ธรรมของพระองค์แล้ว.

แต่อย่างไรก็ดี เรื่องธาตุปรินิพพานนี้ ถึงหาก
 จะเป็นจริง ก็จะไม่เกิดขึ้นในเร็ววัน ยังมีเวตาอีก
 ๒๕๐๐ ปีเศษ กล่าวคือ เมื่อพระพุทธศาสดาครบห้า
 พันปี ซึ่งเราจะไม่ได้มีโอกาสดูแลเห็นในมนุษย์
 โลก. การค้นคว้าหาความจริงในสิ่งที่ยังไม่มาถึง
 นั้น จึงเป็นการยากกว่าที่จะค้นคว้าสำหรับกาลที่ล่วง
 มาแล้ว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวอะไรไปมากกว่า
 นี้ไม่ได้.

บทที่ ๔ พุทธานุภาพ

ในล้ามบทที่ข้าพเจ้ากล่าวมาข้างต้นแล้ว แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีสมบัติประจำพระองค์อยู่อย่างใด ทรงมีอิทธิหารประการใด และทรงสามารถต่อสู้ต้านทานสรรพ อันตราย ตลอดจน ถึง มฤตยูได้เพียงไร ความในล้ามบทข้างต้นนั้นนับเป็นพุทธานุภาพ แต่เป็นพุทธานุภาพในส่วนพระองค์เอง เพราะฉะนั้น ในบทที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงพุทธานุภาพ ที่จะแผ่มาถึงพุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระองค์.

เรามักกล่าวกันว่า อานุภาพของพระพุทธเจ้านั้น กคือพระธรรม, ใครปฏิบัติตามพระธรรมของพระองค์ก็ได้รับความสุข ถ้าไม่ปฏิบัติตามพระธรรมของพระองค์แล้ว แม้จะนับถือกราบไหว้พระองค์สักเพียงไร ก็หาประโยชน์มิได้ แม้พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงรับสั่งว่า การระลึกถึงพระองค์อย่างเดียวยัง

ไม่พอ ต้องระดึกรั้งพระธรรมด้วย. มีเรื่องปรากฏ
 ในพระธรรมบทว่า ในเมืองราชคฤห์ เด็กคนหนึ่งไป
 เก็บผักกับบิดา โคที่เทียมเกวียนนั้นเข้าไปในเมือง
 บิดาจึงตามโคเข้าไป แต่เวลาจะออกจากเมืองนั้น
 ประตูปิดเสียแล้ว จึงต้องทงบุตรน้อยคนเดียวไว้
 นอกเมืองนั่นเอง ถึงเวลากลางคืนเด็กนั้นนอนหลับ
 มีพวกอมมนุษย์ (จะเป็นคนร้ายหรือผีร้ายอะไรก็ตาม)
 เข้ามาประทุษฐานร้ายเด็กนั้น พวกคนตากเท้าของเด็ก
 นั้นมา เด็กตกใจตื่นขึ้น ในทันใดนั้นระดึกรั้งพระ
 พุทธเจ้าขึ้นได้ ก็ร้องออกมาว่า “นโม พุทธเจ้า”
 (ข้าขอนมัสการพระพุทธเจ้า) พวกอมมนุษย์ก็ถอย
 กลับทันที ไม่กล้าประทุษฐานร้ายเด็กนั้น ความทรง
 ทราบถึงพระเจ้ายกทรงราชคฤห์ จึงเสด็จไปเฝ้าทูลเรื่อง
 ราวอนนั้นต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ระดึกรั้ง
 ถึงพระองค์เท่านั้นยังไม่พอ ต้องระดึกรั้งพระธรรม
 พระสงฆ์, คึงศีลนั้น, ไม่คิดเบียดเบียนใคร แต่มี

จิตต์เมตตาด้วย.

โดยเหตุ^๕นี้, ข้อที่กล่าว^๖ว่าอานุภาพของพระพุทธ
เจ้า^๗ ก็คือพระธรรม^๘นั้น เป็นข้อที่ถูกคองอย่างยิ่ง
ถูกอย่างเอาจำ^๙กับ^{๑๐}ทุบดิน ไม่มีทางที่จะผิดไปได้.

แต่คราว^{๑๑}นี้ เราต้องพิจารณากันให้^{๑๒}ลึกซึ้ง^{๑๓}ลงไป
อีกสักหน่อยว่า อานุภาพของพระพุทธเจ้า^{๑๔}นั้น นอก
จากจะแผ่มา^{๑๕}ยังเราผู้^{๑๖}เป็นพุทธศาสนิกชน โดยทางพระ
ธรรม^{๑๗}แล้ว ยังจะสามารถแผ่มาโดยตรงจากพระองค์^{๑๘}
เองได้บ้างหรือไม่?

กล่าว^{๑๙}กันว่า การที่เรามากราบไหว้^{๒๐}พระพุทธเจ้า^{๒๑}
นั้น ผิดกับที่เรากราบไหว้^{๒๒}บูชาเทวดาอารักษ์^{๒๓} กล่าว
คือ เรามาบูชาเทวดาอารักษ์^{๒๔}ทั้งหลายด้วยความปรารถนา
ที่จะ^{๒๕}ให้^{๒๖}ท่านผู้ศักดิ์สิทธิ์^{๒๗}เหล่านั้น อำนวยมดี^{๒๘}ให้แก่เรา
ส่วนพระพุทธเจ้า^{๒๙}นั้น เรามาบูชาด้วยความเคารพกตัญญู^{๓๐}
ที่พระองค์^{๓๑}ได้ทรงตั้งพระศาสนา^{๓๒} แม้ความสุข^{๓๓}ให้แก่
สัตว์โลกมาจนตลอดถึงตัวเรา^{๓๔} แต่เรามีได้^{๓๕}หรือ

ให้พระองค์ช่วยเหลืออย่างไรต่อไปอีก. ความข้อนี้
จะถูกผิดเพียงไร เป็นสิ่งที่น่าคิด ข้าพเจ้าได้เคยเห็น
บางจังหวัดในเขตตรุษะสงกรานต์ มีคนถือรูปเทียน
พากันเข้าไปในโบสถ์เป็นหมู่ ๆ ร้องพิชฐานพร้อม ๆ
กันต่อหน้าองค์พระปฏิมากร ขอให้ได้ผลอย่างนั้น
อย่างนี้ พวกเขาน่าจะได้ผลดังที่พิชฐานนั้นบ้างหรือ
ไม่ ข้าพเจ้าไม่ทราบ, แต่เชื่อว่าคงจะเคยได้มาบ้าง
จึงกลายเป็นธรรมเนียมที่พากันอยู่ไม่น้อย.

หันไปคิดถึงเทศกาลอารักขา ที่คนทั้งหาดย่นับถือ
กันอยู่จนกระทั่งสมัยนี้ เช่นเจ้าพ่อहतเมือง ซึ่งมี
ผู้ถวายสักการะแน่นเืองอยู่มากได้ขาด บางครั้งเรา
จะเห็นละคอนชาตรีเล่นแค้นอยู่ถึง ๗ วันติด ๆ กันไป
เจ้าพ่อहतเมืองได้รับเกียรติยศอันสูงจากรัฐบาล จน
ถึงได้สร้างสถานเป็นปูชนียะ อยู่ในท่าม กดาง พระนคร
ก็น่าจะมีอะไรศักดิ์สิทธิ์อยู่มาก จึงได้รับเกียรติยศ
และความนับถือของมนุษย์ถึงปานนั้น แต่เจ้าพ่อहत

เมืองเป็นเทวดา เราขอรับว่าเทวดาอยู่ต่ำกว่าพระ
พุทธเจ้า ก็เมื่อเทวดายังบันดาลผลให้แก่มนุษย์ได้
เช่นนั้นแล้ว ทำไมพระพุทธรเจ้าจะบันดาลให้บ้างไม่ได้?

ขอท้าวเรากราบไหว้บูชาพระพุทธรูปปฏิมากร ด้วย
ความระลึกถึงคุณของพระพุทธรูปของกันนั้นก็ถูกต้องแล้ว, แต่
นอกจากจะระลึกถึงเพียงพระคุณเท่านั้น เราจะนึก
เพิ่มเติมขอความคุ้มครองป้องกัน และขอผลที่เรา
ต้องการจากพระองค์บ้างเช่นนั้น จะมีผลที่ขอไหม?
จะเป็นผลร้ายแก่พระศาสนาด้วยประการใด? แน่หนอน
ทีเดียว พระพุทธรเจ้าต้องไม่เข้าด้วยคนผิด ใครที่ทํา
ความเลวทรามไม่ปฏิบัติตามธรรม ของพระองค์แล้ว
จะขอความคุ้มครองจากพระองค์ย่อมไม่ได้ ดังที่
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ รับ
สั่งไว้ในคำนำหนังสือตำนานพระพิมพ์ว่า “การนับถือ
พระพิมพ์นั้น บางทีก็เลยเกินประสงค์ของผู้สร้าง
นับถือกันว่าเป็นเครื่องรางสำหรับคุ้มครองให้พ้นอันตราย

ถือเช่นนั้นก็ไม่มีโทษอันใด เว้นแต่จะเอาไปคุ้มตน
 เพื่อทำการบาปกรรม เช่นปล้นสะดมหรือทำร้ายผู้
 อื่นด้วยประการอย่างใด ก็ไม่สามารถจะคุ้มใครได้”
 อันที่จริงก็ไม่แต่พระพุทธเจ้า, เจ้าพ่อหัตถ์เมืองหรือ
 เทวดาศักดิ์สิทธิ์องค์ไหน ๆ ก็คงเป็นเช่นเดียวกัน
 กล่าวคือ คงไม่เข้าข้างคนผิดเลย.

แต่สำหรับพวกเรานับถือพระองค์, ที่ประกอบ
 คุณความดีตามคำสั่งสอนของพระองค์ดังนี้ เราจะ
 คงความปรารถนาขอรับความ คุ้มครองช่วยเหลือจาก
 พระองค์บ้าง จะไม่ได้ทีเดียวหรือ?

บางคนอาจคิดว่า พระพุทธเจ้าหนีพพานไปแล้ว
 ดับสูญไปแล้ว จะทรงกลับมาช่วยได้อย่างไร? ขอน
 เราอาจตอบได้ว่า พระองค์หนีพพานไปแล้วจริง แต่
 อานุภาพของพระองค์ยังคงมีประจำโลกอยู่ตลอดกาล
 ใครที่ทำความดีหวังพึ่งพุทธานุภาพ คงจะได้พึ่งเป็นแน่แท้.
 ข้อที่ว่าอานุภาพของพระพุทธเจ้ายังมีอยู่ในโลกนั้น จะ

อ้างพิสูจน์ได้เป็นอันมาก คนที่มีความทุกข์ร้อนซุน
 หมอง เข้าไปในโบสถ์เห็นพระพุทธรูปงามกรเข้าแล้ว
 ความทุกข์ร้อนอาจคลายลงไปได้ ผิดกับเห็นก่อน
 ศีตาธรรมดาที่มีไต่เป็นองค์พระพุทธรูปเจ้า ทงนัก
 เพราะอานุภาพของ พระพุทธรูปเจ้าถึง สถิต อยู่ในรูปของ
 พระองค์. เรามีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือมีอยู่กับ
 ตัว เรา รู้ ตักอุ้นใจว่ามีสิ่งที่ดีสามารถคุ้มครองบอง
 กันตัวเราให้พ้นจากอันตราย. ความรู้ ตักอุ้นนั้นมา
 จากไหน? คงไม่ใช่มาจากแร่ธาตุที่ทำเป็นองค์พระ
 พุทธรูปนั้นเป็นแน่ ต้องเป็นอานุภาพของพระพุทธรูป
 เจ้าโดยแท้. คนที่ต้องรับความเศร้าโศกอย่างสาหัส
 เช่นเมื่อบิดามารดา หรือ บุตรภรรยาสามี ถึง แก่กรรม
 หรือได้รับความล้มเหลวประการใด จะเอามาว่าดัก
 พูดเก่งเพียงไรมาอธิบายให้ คน ๆ นั้น หาย ความ เศร้า
 โศกก็คงจะหายได้ โดยยาก แต่ถ้าจับตัวไปฟังพระ
 เทศน์ แม้จะฟังไม่เข้าใจเลย ก็ยังสามารถบรรเทา

ความเศร้าโศกไปได้. คนเจ็บใกล้ถึงมรณะกรรม
ญาติพี่น้องไปนิมนต์พระมาดวดต่ออายุ บางครั้งก็
มีชีวิตยืนยาวไปได้ อีก โดยไม่ต้องเข้าใจคำที่พระ
ดวดสักคำเดียว ดังนี้ ถ้าไม่ใช่เป็นเพราะพุทธานุภาพ
ที่มาโดยตรงจากองค์พระพุทธรเจ้าแล้ว ก็ยากที่จะ
กล่าวว่าเป็นเพราะอะไร จะว่าเป็นเพราะพระธรรม
ก็ไม่ถนัด เพราะคน ๆ นั้นฟังไม่เข้าใจเลย.

ตามนัยที่บรรยายมานี้จะเห็นได้ว่า นอกจากผล
ที่เราผู้เป็นพุทธศาสนิกชน จะได้รับจากทางธรรม ของ
พระองค์แล้ว ยังมีผลที่เราจะได้รับโดยตรงจาก
พระองค์เองอีก ซึ่งข้าพเจ้าขอเรียกว่าพุทธานุภาพ
แต่การที่เราจะ สามารถได้ รับผล แห่งพุทธานุภาพ ดัง
นี้ เราจำเป็นต้องเป็นผู้มีพุทธานุสสติ ระลึกถึงพระ
องค์อยู่เสมอ ไม่เฉพาะแต่เมื่อเกิดความจำเป็นจน
ไม่ทางอื่นจะแก้ไข. ความเชื่อของบุคคลเป็นสิ่ง
สำคัญ ถ้าใครมีความเชื่อแน่นแฟ้นในสิ่งใด สิ่งนั้น

แม้ไม่เคยศึกษาศักดิ์สิทธิ์ก็ยังคงตาย เป็นศักดิ์สิทธิ์ ชน มาได้
 กเมื่อพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว ตาม ปกติ
 ดึงข้าพเจ้าได้กล่าวมาในล้ามบพทข้างต้น เราจะเลือก
 เชื้อในพระพุทธเจ้าเสีย ที่เดียว จะมีดี กว่าที่ จะ ต้องไป
 เทียบแล้วหาสิ่งอื่น ๆ หรือ? ข้าพเจ้าไม่เถียงเลย
 ในข้อที่ว่าหัวใจแห่งพุทธศาสนานั้น อยู่ที่พระธรรม
 คนที่จะรับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาได้ จะต้อง
 ปฏิบัติตามพระธรรม แต่ถ้าหลงเลยไปว่า ปฏิบัติ
 ตามพระธรรมก็พอแล้ว ไม่จำเป็นต้องนับถือพระ
 องค์ด้วยนั้น เป็นความหลงอย่างใหญ่ และจะทำให้
 เราเสื่อมผลที่ควรได้ ไปครึ่งหนึ่ง. เราไว้วางใจในธรรม
 ของพระองค์ว่าสามารถจะนำเราไปสู่ความสุข แต่
 ถ้าเรามีพุทธศานุสสรณ์ระลึกถึงพระองค์อยู่ด้วยแล้ว ก็
 ยิ่งจะมีกำลังใจแรงมากขึ้น, เราได้รับประโยชน์ที่เรา
 ต้องการในทางที่ชอบโดยรวดเร็วขึ้น, เราจะมีผู้คุ้ม
 ครองป้องกันในวิถีทางดำเนินแห่งชีวิต, เราจะมี

อานุภาพอันหนึ่งซึ่งจะแสดงให้เห็นด้วยตาไม่ได้ มากอย
 ประคับประคองสนับสนุนเราในทางที่ชอบ. การยก
 มือไหว้พระหรือเคารพ นบনอบบูชา พระพุทธรูปวิมากร
 เจดีย์สถาน อันเป็นอนุสาวรีย์สำหรับพระพุทธรูปเจ้านั้น
 เป็นทางที่เราจะได้ระลึกถึงพระองค์ และที่จะได้รับ
 อานุภาพของพระองค์มากุมครองเรา. ใครจะว่าเรา
 ครีไม่ทันสมัยก็ตามใจเขาเถิด, ดัสมัยจะเปลี่ยนแปลง
 ไปอย่างไรไม่เป็นของประหลาด, ความจริงต้องเป็น
 ความจริงอยู่ตลอดกาล. เราควรยอมถอยหลังเข้า
 คดองดีกว่าที่จะหงายเตยออกไปนอกคดอง.

อวสาน

คำอธิบายศัพท์ที่เข้าใจยาก

กติกมาส

เดือนสิบสอง

คณาจารย์

อาจารย์ที่มีศิษย์เป็นหมู่มา

คฤหบดี

ผู้มีบ้านเรือนเป็นหตุกแห่ดง

(น่าจะตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า

Bourgeois)

กัณธรจนอาจารย์

อาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์

จกรม

เคียวไปมา

เดียรถยันนครณัฐ

นักบวชที่มีตทชผิตตรงกันข้าม

กับพระพุททศาสดนา

ธรรมาธิษฐาน

วิธีสอนที่อธิบายหลักอย่างเดียว
ไม่ยกอุทาหรณ์ประกอบ.

นาคาวโลก

การแต่ดอย่างงู, หมายถึงความว่า
หนักด้นมาด.

นิมิตรโอภาส

ทำให้รู้ลึก, แยมพรายให้รู้.

บรมธาตุ

บรมสารีริกธาตุ

กระดูกพระพุทธเจ้า.

บวรปัญญาตตาอาสน์ ที่นั่งซึ่งตบแต่งไว้อย่างดี.

บุญญเขตต์

หาบุญ, หมายถึงความว่าการเกอ
กุดแก่พระดังษ์ ย่อมนำผลดีมา
ให้เหมือนหวานเข้าตงในนาย่อม
จะเป็นคนเป็นรวงชนภายหลัง.

ประณาม

ขับไล่

ปุสสปุณณ

กตางเดือนยี่

ปุชนีย

ที่ควรวบูชา.

พนสณฑ์

ป่า

พระพุทธอาโภค

ความรำพึงของพระพุทธเจ้า

พินฐาน

แสดงความปรารถนา

พุทธมามกะ

คนที่นับถือพระพุทธเจ้า.

ภัตตอาหาร

ของรับประทาน

ภัตตกิจ

การรับประทาน

โภชนียาหาร

ของรับประทาน.

มหายัญญลาภ

สิ่งที่คนเขามาให้เพื่อบูชาบุญ

โมฆบุรุษ

คนที่ปราศจากคุณธรรม

รัตติกาล

เวทากถาภังคิน.

วนสัณหา

ป่า

วิภูฏสงสาร

การเวียนเกิดเวียนตาย

วัสโสทก

น้ำฝน

วิสัชชนา

คำตอบ, คำแก้^{๒๗}ไข, การ^{๒๘}ชี้แจง.

เวไนยสัตว์

สัตว์โลก (รวมทั้งมนุษย์ด้วย)

ที่ตามมาจะแนะนำสั่งสอนได้.

ไวยาวัจจิก

ปรนนิบัติ

สยมภู

ผู้^{๒๙}เกิดเองเป็นเอง

สักยะ

เชื้อ^{๓๐}สายของพระพุทธเจ้า

สันถัต

ผำ^{๓๑}รองนั่ง

สาถะยยะ

ความอดตัว

ศาลวโนทยาน ป่าไม้งิ้ว

เสวนะ คบหา

อสุภ ทราภคัพ

อัสสทกิลมณานุโยค การทรมานตนอย่างสาหัส

อิทธิบาท (ดูคำอธิบายในหน้า ๓๓๒)

เอตทัคคะ เป็นผู้เยี่ยมยอดในทางใดทางหนึ่ง.

แจ้งความ

หนังสือที่หลวงวิจิตรวาทการแต่ง คือ วิชา
แปดประการ, มหาบุรุษและมันสมองนั้น ได้จำหน่าย
หมดแล้ว หนังสือเหล่านี้เจ้าของจะได้แก้ไขเพิ่มเติม
และพิมพ์ใหม่เป็นครั้งที่ ๒ ฉะเพาะหนังสือวิชา
แปดประการนั้น จะได้เพิ่มเติมขึ้นอีกเท่าตัว.

ท่านผู้ใดประสงค์จะทราบ ว่าหนังสือเหล่านี้
จะพิมพ์ใหม่ได้เมื่อใด และต่อไปจะมีหนังสือเรื่องใด
ออกอีก ขอได้ โปรดถามไปยังข้าพเจ้า จะแจ้งมา
ให้ทราบโดยละเอียด เมื่อได้กำหนดลงเป็นแน่นอน.

นายสำราญ กมตมาตย์

ผู้จัดการขายหนังสือของหลวงวิจิตรวาทการ

บ้านหมายเดช ๕๒๘ ก. ถนนตีตะม.

จังหวัดพระนคร

หอสมุดแห่งชาติรัชมังกดาภิเชก
จันทบุรี

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

๑๕.๑๐.๗๑

ราคาขาย ๑ บาท ๒๕ สตางค์